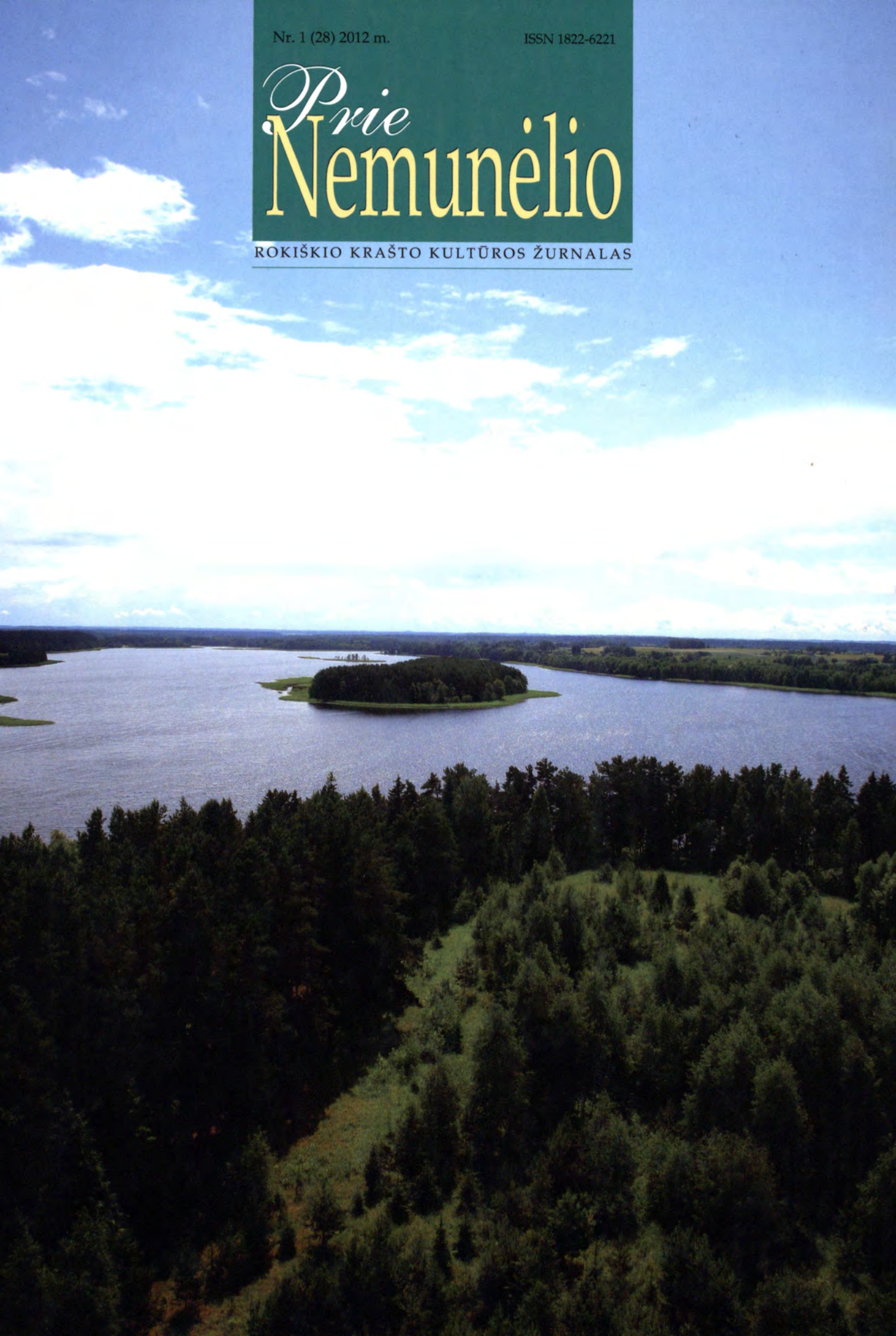

Nr. 1 (28) 2012 m.

ISSN 1822-6221

Prie Nemunėlio

ROKIŠKIO KRAŠTO KULTŪROS ŽURNALAS

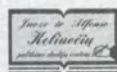
Prieš tris dešimtmečius liaudies dainos mylėtojo entuziazmo sėkla, paberta į derlingą dirvą, gražiai sudygo, augo ir skleidėsi... Gastauta gastautėlė, gastauta lelijėlė... ansamblių širdyse pražydo išjaustomis ir skambančiomis dainomis, unikaliomis sutartinėmis... kol ant jos žiedų nutūpė Aukso paukštė. Sveikiname Rokiškio folkloro ansamblį „Gastauta“, jos buvusius ir esamus vadovus, visus ansamblių, linkime skambių dainų, naujų potyrių, džiugių netikėtumų ir nuoširdžių klausytojų. Puoselėdami unikalų tautinį meną, nepaliaukite žavėti lietuvių liaudies meno dvasia, užburkite dainų skambesiu, nešančiu ramybę ir šilumą į kiekvieno klausytojo širdį.

Žurnalo „Prie Nemunėlio“ redakcinė kolegija

LEIDĖJAI

Rokiškio rajono savivaldybės
Juozo Keliuočio viešoji biblioteka

Juozo ir Alfonso Keliuočių
palikimo studijų centras

RĖMĖJAI

Spaudos, radijo ir televizijos
rėmimo fondas
(2012 m. parama projektui
„Romuvos keliais“ – 16 tūkst. Lt)

Rokiškio rajono savivaldybė

REDAKcinė KOLEGIJA

Alicija Matiukienė (ats. redaktorė)
Arūnas Augutis
Nida Lungienė
Violeta Melvydienė
Nijolė Šniokienė
Rita Viskaitienė

Leidiniui fotografavo
Albinas Kuliešis
prozvilgsnis@yahoo.com

Nepriklausomybės a. 16
LT-42117 Rokiškis
www.rokiskis.rvb.lt
www.keliuociucentras.rvb.lt
El. paštas alicijam@rokiskis.rvb.lt
Telefonas 8 458 51502
Faksas 8 458 52106

Pirmajame žurnalo viršelyje –
Sartų ežeras iš apžvalgos rato
(Baršėnų k., Rokiškio r.)
Ketvirtajame viršelyje –
Pandėlio Švč. Mergelės Marijos bažnyčia

Išleido leidykla „Margi raštai“
Laisvės pr. 60, LT-05120 Vilnius.
Spausdino UAB „Petro ofsetas“
Savanorių pr. 174D, LT-03153 Vilnius.

Tiražas 300 egz.
ISSN 1822-6221

Turinys

- 3.... JUSTAS JASĖNAS. Prie Kryžiaus versmės prisilietęs
- 5.... ALDONA ŽEMAITYTĖ. Dinamiška Juozo Keliuočio dvasia
- 12.... JONAS RUDOKAS. Juozas Tūbelis nežinojo poilsio...
- 16.... JANINA VALANČIUTĖ. Prisimenant kraštiečių, mokslininką,
profesorių Vladą Lašą
- 20.... ANTANAS J. BRAŽIŪNAS. Žemaičių vaikų mokytojas
iš Sėlių krašto
- 24.... REDA KISELYTĖ. Išlaikantys vidinius išteklius
- 31.... JUSTAS LAUŽADIS. Eilėraščiai
- 34.... PETRAS BLAŽEVIČIUS. Apie Leopoldą Arendsą
- 36.... KRISTINA LENARTAITĖ. Kalbotyros vasaros mokyklos Salose
- 38.... JUSTAS JASĖNAS. Elena, kurios tebelaukiam
- 43.... RAIMONDAS GAILIŪNAS. Dirbtuvės ir aš
- 45.... DAIVA VILKICKIENĖ. Čia ir dabar... Ir kol skambės skambučiai...
- 53.... AUDRIUS MUSTEIKIS. Juta Čeičytė: iš suodžių ir aukso
- 57.... LAURA SUVAIZDYTĖ. Doktoras Karolis Zaborskis – kraštiečių,
kuriuo didžiuojusi
- 60.... PRANUTĖ PETRYLIENĖ. Ir dainos tos garsą dar tebegirdžiu...
- 62.... VYTAUTAS LAIMUTIS ČETKAUSKAS. Pandėlys ir Panemunis
mano gyvenimo kryžkelėse
- 68.... ARVYDAS GENYS. Eilėraščiai
- 71.... ELIGIJUS DAUGNORA. Kas „Nebylin“ nesudėta...
- 74.... GINTAUTAS STANKAITIS. Keli iš nerimo dėžutės iškritę eilėraščiai
- 75.... NIKOLAJ GUMILIOV. Eilėraščiai

A. 12 | 104

Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos
bibliografijos informacijos ir
kraštotyros skyrius

Mielas Skaitytojau,

Rengdama metų pirmojo pusmečio žurnalo numerį, visada noriu, kad jo tematika ir iliustracijos būtų vasariškai šviesi ir šilta. Tam nuteikia pavasarinis poezijos metas, lengvas, atpalaiduojantis vasariškas bendravimo, poilsio, susitikimų laikas. Tačiau lengvo skaitymo nepažadu. Tekstuose pateiktoms mintims galite pritarti arba ne, tačiau įsigilinti į rašančiojo pasaulį, mintis, pagaliau apmąstyti savąjį požiūrį ar nuostatas tikrai teks. Jei tik būsite atviri straipsnių autoriams ir geranoriški žurnalo kūrėjams. Krašto praeities akcentų – nemažai. Savojo istorinio kultūrinio identiteto pažinimo niekada nebus per daug. Praeitis suteikia dabarčiai būties tikrumą. Todėl žurnalo puslapiuose stabtelėjome ties įžymių krašto žmonių portretais, gyvybingos sielos, tvirtybės, nepalaužiamos kantrybės ir humaniškumo pavyzdžiais, tiesiog geros valios – žurnalisto, rašytojo, gydytojo, menininko, dvasininko, mokytojo, mokslininko – asmenybėmis. Prisiminimai, sugulę rankraščiuose, gražiausi tekstai gyvenimui, artimui, užrašyti pageltusiuose nuo laiko sąsiuvinuose, laukia mūsų jausmų tikrumo, vertybių patikrinimo. Dirbant archyvuose, tikslinant faktus šaltiniuose, įdomi patirtis atsiskleidžia ne tik tai liudijančiam straipsnio autoriui, bet, tikiuosi, ir skaitytojui. Svarbiausia tai, kad netikėtas dokumento radinys skatina toliau tyrinėti ir kurti, galbūt diskutuoti, ginčytis ir išgryninti įrodymus.

Sunkūs likimo išbandymai skiriami tik stiprioms asmenybėms. Atvirame pokalbyje atsivėrę kūrėjai tvirtai tiki savo tiesa, dalijasi patirtimi, netikėtu požiūriu ar atradimu ir nori skaitytojui pasakyti tai, kas svarbiausia. Kol dar yra klausiančių, klausančių ir skaitančių. Režisieriaus ieškojimai ir sprendimai, lemiantys spektaklio premjeros sėkmę, dailininko dirbtuvės, kvepiančios būsimąjo paveiklo potėpių dažais, jauno žmogaus minčių tėkmė ir raiška eilėse dar visiems mums teikia Vilties...

Dėkoju straipsnių autoriams, bendraminčiams, bičiuliams, kolegoms, leidėjams, kūrusiems šį, dvyliktąjį, žurnalo numerį, radusiems laiko mintims sudėlioti, pasikalbėti, nufotografuoti ir ... pasidalyti. Malonaus skaitymo.

Pagarbiai,

Alicija Matiukienė

Rokiškio rajono savivaldybės Juozo
Keliuočio viešosios bibliotekos direktorė,
Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo
studijų centro pirmininkė

Prie Kryžiaus versmės prisilietęs

In Memoriam vyskupui Juozui Tunaičiui

KUN. JUSTAS JASĖNAS

Birželio 4-ąją sostinėje atsisveikino su žymiu Rokiškio krašto žmogumi – Kristaus bažnyčios ganytoju Juozu Tunaičiu, kuris kaip kunigas ir vyskupas daugybę metų tarnavo Vilniaus arkivyskupijos tikintiesiems. Netekome paprasto, jautraus visada randamo ir, svarbiausia, visada prieinamo kunigo, nuolatos laukiančio tikinčiųjų. Žmonių reikaluose dalyvaujančio, ieškančio būdų, kaip pagelbėti, pasitarnauti, sustiprinti. Buvom pripratę jį matyti Vilniaus arkikatedroje bazilikoje valandų valandas klausantį išpažinčių, patariantį, padrąsinantį, švelniai pataisantį, subarantį. Buvom pripratę prie jo

kiek susigūžusio stoto, ramaus veido, skaidrios šypsenos. Buvo įprasta jį – tokį mažytį ir gležną – matyti einantį iš kurijos į Katedrą aukoti šv. Mišių. Atmintyje tebeskamba kiek prislopęs jo balsas. Tebesklinda ramybė, ne vienam liudijanti tikrumą, pasitikėjimą malda, gyvenimu, Dangaus globa.

Tai vis ta pati mokinystė. Nuolatinis buvimas Jo artumoje. Kasdieninis lenkimasis prie žmogaus – ieškančio, sudužusio, praradusio, labai pasiilgusio. Per tą šiltą paprastumą daugybė žmonių surado kelią pas Kristų,

prisiglaudę prie prasmės, sugrįžo, atsikvėpė. Tad dabar ir liudijam, kad Juozas Tunaitis tikrai buvo kunigas pagal Dievo mintį ir širdį. O kiek dar santuokų apginta nuo griūties, kiek šeimų išsaugota meilei, gyvenimui. Kiek valandų rymota, melstasi mažoje kurijos koplytėlėje, kiek sykių laikytas rožinio vėrinėlis Vyskupų rūmų kiemelyje sėdint ar vaikstant. Kiek tomis valandomis galvota apie nepakeičiamus, neišsprendžiamus, įsiskaudėjusius, suplėšytus likimus ir įvykius. Ir vėl prisimename, kad vyskupas nieko per daug lyg ir nesakydavo, dažniau tylėdavo, mąsliai linguodamas galvą. Kažką mąstė – kaip

atkurti, sugrąžinti, atitaisyti. Galvojo apie Vilniaus vargšelius, neturinčius savo kampo, artimųjų, drabuželio. Ir saujoje spausdavo pinigėlių jų gerui. Vis vildamasis, vis tikėdamasis, kad pakils, atsities, kad savaip gryo oro įkvėps. Iš to kasdieninio gyvenimo susitikimų, bendrystės stočių daug kas ir liks slapta, neišsakyta, gal užmiršta, asmeniška, jautru. Liks kaip skonis, sklandys kažkur virš Vilniaus, o gal greičiau pakraštyje, netoli klausyklos, kur šnekėtasi, tylėta, mokyta, verkta. Pilna katedra jo tylaus buvimo, jo taurios, niekada nepirmujančios išminties. Jo gyvenimas jau įrašytas Dangaus knygoje. Ir visada ten pasiliks. Pasiliks kaip ta didelė dovana mokėti žiūrėti tiesiai žmogui į širdį. Tiesiai į akis. Nesumeluotai. Stovėdavai prieš vyskupą ir, rodos, jis kiaurai matydavo, koks esi, koks atėjai. Ir svarbiausia – ką pasakysi. Matydavo, kas žmoguje sujaukta, ko nebereikia, kas uždengta, saugoma, slepiama, ką dar reikėtų jam surasti, prie ko artėti, sugrįžti, įsitaisyti.

Dažnai būdavom pas vyskupą, dažnai jis mus aplankydavo Šv. Juozapo kunigų seminarijoje. Įprasta, kasdieniška, bet kartu ir mistiška. Dabar jau kitaip žvelgsim ir atsiminsim. Atsiminsim, kad jis buvo dovana besirengiantiems tapti kunigais. Buvo tylus tarnaujančios kunigystės pavyzdys. Dar daugiau – ramybės ir kantrumo pavyzdys. Negalėjom nepamatyti. Atvykdavo į mokslo metų atidarymo ar uždarymo šventes, aplankydavo per Juozapines, kartu meldavomės, vaišindavomės, palaimindavo, peržegnodavo mūsų sėdėjimą prie stalo, studijas, prisimindavo savuosius dvasinius mokslus Kaune...

Kažkada su keliais bičiuliais lankiausi kurijoje. Ketinome vyskupą pakalbinti. Pasišnekėti apie kelią, keliauninkus, keliavimą. Pats Ganytojas buvo neseniai atšventęs kunigystės 50-metį. Puiki proga priminti ir prisiminti. Interviu buvo

paskelbtas seminarijos laikraštelyje „Teesie“. Vyskupas ramiai minėjo, kalbėjo, stabtelėdavo, o mes vartėm senus milžiniškus albumus. Nuotraukos iš studijų metų. Daugybė jaunų, pasitempusių vyrų, pasiryžusių eiti, sekti, padėti Kristui ganyti savąją bendruomenę. Virš jų galvų mėlynu rašalu įrėžti kryželiai. Beveik visi ten esantys tais kryželiais pažymėti. Pats vyskupas taip užrašė, kad atsimintų, jog bičiulių nebėra, jų vis mažiau ir mažiau, kad daugelis iš tomis dienomis buvusių jau pasitraukę į Dangaus pievas. Prie savo žmonių, prie savo avių, prie misijos – ganyti, kuri ir ten, Aukštybėse, neišvengiama... Neišdilęs net patepimo ženklas. Ir tas pats kvapusis aliejus ant galvos ir delnuose. Ir širdis tuo aliejumi aplaistyta. Trykšta ta pati skelbtoji, tikėtoji versmė, dabar jau nebereikia ją tikėti, dabar ji akivaizdi, matoma, juntama. Ir visai ne kraujas iš pervertos, kenčiančios širdies, bet aliejus – paskirtas gydymui ir amžinam taikingumui.

O čia visa, ką dabar iš tų metų radau savo užrašuose, ką po pokalbio užsirašęs parsinešiau seminarijon. Naujai perskaičiau, įsižiūrėjau. Įstrigo vyskupo žodžiai, ne kam kitam, bet tam pačiam sielos ir gyvenimo gydymui pašvęsti, ištarti ir užkalbinę...

„Žinoma, atsimenu savo primicijas. Vėliau sužinojau, kad vienas jaunuolis, tądien išklauses mano pamokslo, nusprendė tapti kunigu. Tai Dievo nuopelnas, kad žodis, vaizdas ar iškilmės krito į to jaunuolio širdį. Aš buvau tik masalas. Pirmasis patarnavimas – ligonio lankymas. Pagal tuometinį paprotį į kaimą važiavome arkliu. Vežėjas sėdi priekyje, o kunigas su Švenčiausiuoju Sakramentu – už jo nugaros. Keistai atrodė, kad važiuoju su Kristumi ruošti žmogų Amžinybei. Prisimenu, kad kruopščiai rengiausi pirmajam sekmadienio pamokslui. Greit įsitraukiau į darbą.

Lankiau parapijiečius, kviečiau juos į talkas ir daug bendravau. Žmonės buvo labai nuoširdūs. <...>. Jeigu jau būti kunigu, tai tik geru ir šventu. Taip sakė ir kiti kunigai. Svarbiausia – būti kunigu ir padėti žmonėms. Kiek prie tokio tarnavimo priartėjau, tik žmonės ir Dievas gali spręsti. Buvau apsisprendęs: jei kas kur nors kviečia, tai niekada neatsisakyti. Reikia išnaudoti kiekvieną progą. Kartą, užsukęs į vieną pirkią, radau sergančią moterį. Pasiteiravau apie sveikatą, ir man toptelėjo mintis, kad nieko nelaukiant reikėtų išklausti jos išpažintį. Bet sutarėm, kad atvyksiu rytojaus dieną. Kai grįžau namo, gailėjausi, kad tuoju pat neišklausiau jos išpažinties. Kitą dieną važiavau mopedu pas tą ligonę, o per miškelį riedant – tik liuokt ruda lapė skersai kelią. Man galvon dingtelėjo mintis – ar tik ne tos moteriškos siela bus išskridusi. Nuvažiuoju – tikrai ligonė ką tik mirusi. Reikėtų pasakyti, kad kartais atsitiktiniai dalykai suteikia tam tikrą reikšmę ir prasmę. Dar atsimenu vieną įvykį. Buvo didelė pūga. Pas mane traktoriumi atvažiavo žmonės iš Baltarusijos. Tada sirgau gripu. Atvykėliai mane ragino važiuoti, bet pabijojau. Sutarėme, kad jie atvažiuos po savaitės, nes ligonė nebuvo labai silpna. O jie ir neatvažiuo. Bėda, kad neužsirašiau, iš kokio kaimo mane aplankė. Po to taip pat labai gailėjausi. Mat kartais pražiopsai tiek daug progų žmonėms patarnauti. Visada reikia jausti atsakomybę už kiekvieną sielą“.

Kunigiškas, nuoširdus kalbėjimas. Įkrito sielon ir atmintin. Nesuirzė, nesuraizgyti žodžiai, neįkirus liudijimas. Ir nieko nepalikta, nepriskirta sau. Toks buvo vyskupas Juozas Tunaitis, toks ir pasilieka. Taip gyveno, taip tarnavo, taip apaštalų pėdomis ėjo. Dabar tai atsispindi palaimin-gajame regėjime, kuomet veidas į veidą, akis į akį Aukštybėse susitikęs įsižiebia amžinas sielos artumas.

Dinamiška Juozo Keliuočio dvasia

Fragmentai

ALDONA ŽEMAITYTĖ

Žurnalistas, meno istorikas, rašytojas Juozas Keliuotis gimė 1902 m. rugpjūčio 22 d. Joniškio viename, šalia Rokiškio. Nepriklausomoje Lietuvoje jis tapo labiausiai žinomas kaip iškilaus žurnalo „Naujoji Romuva“ (1931–1940) redaktorius. Prie žurnalo telkėsi šviesiausios to meto intelektualiosios kultūros pajėgos. Vokietmečiu J. Keliuotis redagavo žurnalą „Kūryba“ (1943–1944), kuris buvo „Naujosios Romuvos“ tęsinys. Šalia redaktoriavimo ir gausių tekstų rašymo įvairiomis meno, literatūros, kultūros temomis, šalia bandymų kurti romanus ir pjeses, J. Keliuotis 1935–1937 m. Vytauto Didžiojo universitete dėstė žurnalistiką. 1942–1943 m. buvo Sociologijos-žurnalistikos katedros adjunktas. Mat Keliuotis buvo baigęs filosofijos (Vytauto Didžiojo universitete Kaune), meno istorijos ir žurnalistikos studijas Sorbonos universitete Paryžiuje. Grįžęs į Lietuvą, parengė paskaitų ciklą „Jaunam spaudos veikėjui“, išleido knygą „Šių dienų spaudos problemos, publicistika“. 2000 m. VDU prof. Leonas Gudaitis parengė spaudai J. Keliuočio žurnalistinių raštų rinktinę „Žurnalistikos paskaitos“.

Prasidėjus antrajai sovietų okupacijai, buvo du kartus suimtas ir išvežtas į lagerius, iš kurių grįžo tik 1956 m. Iki pat mirties (1983) jis buvo savotiškas tremtinys savo tė-

*Juozas Keliuotis prie savo darbo stalo.
Nuotr. iš J. ir A. Keliuočių palikimo
studijų centro ekspozicijos*

vynėje: saugumiečių šnipinėjamas ir terorizuojamas lyg koks pavojingas nusikaltėlis, materialiai ir moraliai žlugdomas. Nepaisant visų sekimų ir persekiojimų, jo atsiminimai apie gulago lagerius buvo persiųsti į Ameriką ir 1986 m. išleisti knygoje „Dangus nusidažo raudonai“ („Į laisvę“ fondas, Čikaga). Be to, Juozas Keliuotis kaip gyva legenda traukė jaunus sovietinės sistemos kritikus ir intelektualus, kurie ankštame jo bute (Vilniuje, Antakalnio 39) rasdavo ne tik įdomų pašnekovą, savotišką vedlį į prieškarinio Lietuvos dvasinį kultūrinį gyvenimą, bet ir daug meno žurnalų, klasikinės bei moderniosios muzikos plokštelių, kurias Keliuočiui siųsdavo bičiuliai

iš Prancūzijos, atkeliaudavo laiškų ir siuntinių iš Amerikoje gyvenusių kolegų rašytojų. Vieną kitą vertimą ar net prisiminimų pluoštelį sovietmečiu jam pavyko išspausdinti „Švytyryje“, „Pergalėje“.

Didžiausia J. Keliuočio rankraštinio palikimo dalis atsidūrė Nacionalinėje M. Mažvydo bibliotekoje, šiek tiek – J. Maironio lietuvių literatūros archyvuose, taip pat Rokiškio J. Keliuočio bibliotekos archyve. Atsiminimų knygą „Mano autobiografija“ 2003 m. išleido Rašytojų sąjungos leidykla. Joje yra dvi dalys: „Mano autobiografija“, apimanti laikotarpį nuo vaikystės iki 1944 m., ir „Sugrįžus į tėvynę“ – gyvenimas grįžus iš sibirinių gulagų... Knyga baigiama tragiška gaida: „Aš ir toliau giliai kenčiu, kad savo tėvynėje negaliu rašyti, ką noriu, negaliu realizuoti savo talento, negaliu vykdyti savo kūrybinio pašaukimo. Vis tiek jaučiuosi patekęs į baudžiamą, neturįs nei laisvės, nei laimės. Dieną ir naktį virš galvos jaučiu žiauraus okupanto tirono geležinę ranką, kuri mane nuolat slegia ir kankina. Taip pat jaučiuos iš visų pusių apsuptas lietuviškų judošių.“ Tie „judošiai“ – KGB agentai, kurių, anot J. Keliuočio sekimą tyrinėjusios literatūros mokslininkės Ritos Tutlytės, buvo apie 60. Beje, knygos gale įdėtas ir R. Tutlytės tekstas: „Juozo Keliuočio antroji sekimo byla“.

... buvau Renesanso epochos žmogus

Juozas Keliuotis – reto dinamizmo asmenybė. Tas dinamizmas pasireiškė dar gimnazijoje ir neblėso iki pat jo mirties. Sangvinikas, kaip ir jo brolis Alfonsas, tikras aukštaitis, tęsiantis aukštaičių sangvinikų rašytojų plejadą (Vaižgantas, A. Miškinis, K. Binkis, B. Sruoga ir kt.). Nuo vaikystės kupinas meninių aspiracijų, anksti ėmęs sau ir kitiems kelti klausimus apie kultūrą, meną, modernizmą kultūroje ir mene, visame žmogaus gyvenime, apie žmogaus pastangas tobulėti. Anksti susidūrė su praktiškai žmonijos filosofijos ir literatūros istorijoje neišsprendžiama gėrio ir blogio dilema, kankinančia dažną jaunąsiosios sielos, idealistinių nuostatų asmenybę, ypač jaunystės metais.

Iš prigimties jis buvo žurnalistas (nors vienu metu teigė nemėgstantis šios profesijos), kultūrininkas ir visuomenininkas (jau Panevėžio gimnazijoje redagavo moksleivių ateitininkų laikraštėlį), diskusijų organizatorius. „Aš buvau nusiteikęs gyventi ir dirbti tik visuomenės labui. Tam ir mokiausi, kad jai būčiau naudingas. Jokių egoistinių ar karjeristinių tikslų neturėjau, jais visiškai nesidomėjau, tiesiog jų net nežinojau. Ir šie mano visuomeniniai jausmai gaivališkai atsirado, užvaldė visą mano prigimtį, todėl buvo absoliučiai nuoširdūs ir niekuo nepakeičiami. Visuomeniškumas man buvo kaip pašaukimas, kaip gyvenimo tikslas ir prasmė“ (iš kn. „Mano autobiografija“ – apie savo jaunystės idealus).

Juozas Keliuotis užaugo gausioje ūkininkų šeimoje, todėl nebuvo lepūnas, anksti pradėjo savarankišką gyvenimą ir išsiugdė savarankišką mąstyseną. Iš brolių ir seserų artimiausias jam buvo devyneriais metais jaunesnis brolis Alfonsas, taip pat literatas, sovietinio režimo nublokštas iš Kauno, kur pradėjo savo literatūrinį ir redakcinį gyvenimą, o turėjo dirbti visą gyvenimą provincijos mokytoju, rašančiu daugiau progines eiles. Literatūros istorijoje liko jo ankstyvųjų literatūrinių metų eilėraštis „Joninės“, kaip ir Viktorijos Kumpikevičiūtės (Kalpokienės) eilėraštis „Pamilo dobilas raudonas...“ iš vienintelio jos rinkinio „Vasara laukuos“. Šiedu abiejų jaunų poetų eilėraščiai virto liaudies dainomis ir susilaukė įvairių variacijų.

Dar būdamas gimnazistu, Keliuotis troško naujovių Lietuvos kultūroje, kuri 3–4-tame XX a. dešimtmėčiuose ėmė sparčiai vystytis bręstant kultūrinei inteligentijai, kai susidūrė ir susiliejo Rytų (dalis vyresniosios kartos menininkų, išsimokslinusių carinėje Rusijoje) bei Vakarų (Friburgo, Paryžiaus, Miuncheno, Berlyno universitetų studentai) kultūrų įtakos. Nuo ramaus ir gana sotaus gyvenimo aptingusių visuomenės, ypač valdininkijos, dvasių J. Keliuotis ėmė judinti po studijų Sorbonos universitete. Kaip minėjau, ten šalia filosofijos, sociologijos, meno istorijos jis studijavo ir žurnalistiką, į Kauną parsivežė visai kitokią – naujovišką – žurnalizmo sampratą.

Tiesą sakant, dėl žurnalistikos teorijos ir praktikos pagrindų iki Keliuotio niekas pernelyg nesuko galvos, nors lietuviai, atgavę raštą, ypač pamėgo leisti laikraščius ir žurnalus. Lietuviški leidiniai nuo XX a. pradžios, nepaisant visų okupacijų ir draudimų, pylėsi kaip iš gausybės rago. Manau, kad tautos genuose buvo ir tebėra daugiau emocionalaus, o ne racionalaus prado, nuo senųjų

*Žurnalistas
jo rankas vėl*

*Jei žurnalistas laikydamas teisingą kelią
bendro darbo sąjūdį, tai visais būdais
visiškai žmonės bus žurnalistas. Politikas
ir gamtininkas, mokslo darbuotojas ir rašytojas,
darbuotojas ir artistas, darbuotojas ir ilgo
kai visais atvejais būdu dalyvauja sąjūdį
Sąjūdis dabar yra visų žmonių sąjūdis
gyvenimo forma ir niekas nebeįmanoma
jei nebusis žiūri. Ji apima visą gyvenimo
ir politinį ir profesinį. Tai politinis vedas
per sąjūdį pasauliui reiškia savo kaimo
tėvų ir valdžiamus, duoda dirbti visą
organizuoja savo religines propagandas. Štai rašytojas
sąjūdį skleidžia savo išpaštinimus, paripaso
savo liūglos darbas ir neliesuogi jo garso
išpindėjas. Štai mokslo darbuotojas sąjūdį
savo naujus išradimus, išpaštinimus dėl tylos
ir naujų parojų, pabėgimo su liūglos mokslo
niekai. Štai darbuotojas dėl žmogaus
meninio vado, gino esančias vertybes, infermų
sąjūdį reikalingas liūglos darbus. Štai mokslo
ar dvasininkas per sąjūdį žmones priveda
naujų principų, išpaštinimus religines tiesas, plėtoja
jau ir visus mokytojus. Štai mane*

laikų besireiškiančio per tautosaką (dainos ir pasakos), poeziją (vos ne kas antras – eiliuojantis humanitaras), per laikraštiją... Nuo J. Basanavičiaus „Aušros“ ir V. Kudirkos „Varpo“ laikų turime visą plejadą laikraštininkų mėgėjų, pirmosios Nepriklausomybės dešimtmečiais numezgusių tankų įvairios spaudos tinklą. Redaktoriai ir laikraščių darbuotojai bei bendradarbiai būdavo įvairių profesijų žmonės, dažniausiai literatai, nemažai tarp jų būta dvasininkų, tad retai kuris gilinosi į specifinius žurnalistikos teorijos ir metodikos, žanrų, apipavidalinimo ir kitus dalykus.

Tad Juozas Keliuotis, Sorbonoje įgijęs žurnalistikos istorijos, teorijos, žanrų ir kitų žurnalistinio darbo struktūros žinių, troško ir galėjo Lietuvos žurnalistiką pakelti į aukštesnį lygį. Ir tai jam sekėsi. Ne veltui šiandieniniai Žurnalistikos instituto studentai (drįstu manyti, kad ir dėstytojai) jį laiko Lietuvos žurnalistikos tėvu, ir jo garbei 2006 m. kovo 24 d. Žurnalistikos institute buvo atidaryta Juozo Keliuočio auditorija. Grįžusį iš Sorbonos (į Paryžių buvo išsiųstas Katalikų mokslo akademijos po sėkmingų studijų VDU Teologijos-filosofijos fakultete) krikščionys demokratai tuoj paskyrė savo dienraščio „Rytas“ redaktoriumi. J. Keliuočiui, laisvos dvasios menininkui, svajojančiam apie modernią žurnalistiką, modernų tautinį meną, siauri partinio laikraščio rėmai buvo per ankšti. Neilgai trukus susipyko su „Ryto“ leidėjais (tarp jų buvo kunigų, net Bažnyčios hierarchų), ėmė skelbti apie savo antiklerikalizmą, nors per visą gyvenimą išsaugojo tvirtą požiūrį į tikėjimą, santykį su Dievu. Tiesą sakant, idealistas ir svajotojas Keliuotis ir negalėjo tikėtis to, ko, vos tapęs redaktoriumi, pareikalavo iš „Ryto“ leidėjų. Jis norėjo, kad laikraštis būtų nepartinis, kad dienraštyje turėtų dirbti apie 150 redaktorių, reporterių

Žurnalo „Pavasaris“ redakcijos bendradarbiai. Viduryje – redaktorius Juozas Keliuotis, 1925 m. Nuotr. iš J. ir A. Keliuočių palikimo studijų centro ekspozicijos

ir nuolatinių korespondentų, kad prie redakcijos būtų įkurta didelė biblioteka su lietuvių, prancūzų, anglų, vokiečių, italų ir rusų kalbomis išleistomis enciklopedijomis bei tomis kalbomis leidžiamais, redakcijos bibliotekoje komplektuojamais didžiaisiais dienraščiais... 1929 m. pasaulinės ekonominės krizės sąlygomis tai buvo neįmanoma.

Keliuotis paliko „Rytą“ padirbėjęs vos trejetą mėnesių ir savarankiškai ėmė kurti literatūrinį almanachą „Granitas“. Prie jo telkė jaunesnės kartos dailininkus ir literatus. „Granitas“ buvo pirmasis Juozo Keliuočio bandymas žurnalistiką daryti kitaip. Almanachas išėjo 1930 m., bet jau tada J. Keliuotis suprato, kad almanachas jo vizijos netenkina. Jis pradėjo mąstyti apie dvisavaitinį kultūros žurnalą, kurį pavadino „Naująja Romuva“ ir kuris – jo kūrybinės drąsos, išmonės ir atkaklaus darbo kūdikis – ne tik pranoko kitą to meto lietuvių spaudą, bet ir tapo visų Keliuočio nuveiktų darbų simboliu bei Juozo Keliuočio „alter

ego“. „Naujoji Romuva“ ėjo kone visą dešimtmetį (1931–1940).

Ėmėsis „Naujosios Romuvos“ („Autobiografijoje“ rašo apie žurnalo steigimo sunkumus), net nenutuokė, koks titaniškas darbas – kūrybine, technine ir materialine prasme – jo laukia. Leidinį ėmė projektuoti tuščioje vietoje. Nebuvo pinigų, darbuotojų, patalpų, tik didelis noras per žurnalą telkti Lietuvos kultūros modernizavimo bendraminčius. Aistringai studijavęs (beje, Keliuotis viską, ko imdavosi, darydavo labai entuziastingai ir aistringai) dailės, teatro, literatūros, psichologijos, sociologijos, estetikos, apskritai moderniosios kultūros apraiškas Vakarų Europoje, iš Paryžiaus jis grįžo pilnas naujų idėjų ir drąsos. Yra prasitaręs: „Buvau Renesanso žmogus“. Jis turėjo galvoje Lietuvos laukiantį visų sričių, o pirmiausia kultūros renesansą. Iš tiesų ketvirtajame ano amžiaus dešimtmetyje Lietuvos ir užsienio universitetus baigusi ar juose studijavusi jaunoji inteligentija buvo pasiruošusi per-

mainoms. Tai rodo ir vadinamųjų naujakatalikių judėjimas (Antanas Maceina, Juozas Ambrazevičius, emigracijoje tapęs Brazaičiu, Pranas Dielininkaitis, Juozas Girnius ir kiti neokatalikai konfliktavo su senaisiais klero atstovais), taip pat naujos poezijos, dailės, teatro srovės bei manieros ir nauji mokslo pasiekimai.

Gavęs Kauno apskrities viršininko leidimą naujam kultūros žurnalui, Keliuotis tuoj aplankė bažnyčios hierarchus, valstybės vadovus, tarp jų ir prezidentą Antaną Smetoną, užsitikrino, kad jie netrukdytų, ir pasiuntė dešimtis laišku iškilusiems to meto visų meno sričių atstovams, neužmiršo ir jaunųjų menininkų ir kvietė visus bendradarbiauti naujajame žurnale. Tai rodė jo žurnalistines įžvalgas ir tikrą organizacinį talentą. Bet reikėjo pinigų. Ir „antiklerikalas“ Keliuotis jų gavo iš turtingų kanauninkų profesorių.

Kaip visada buvo (ir bus) Lietuvoje, sėkmingai žurnalo leidybai koją bandė pakišti lietuviams būdingas pavydas, apkaltos, konkurento juodinimas ir t. t. Pirmasis „Naujosios Romuvos“ numeris išėjo blankokas, kaip pripažino ir pats redaktorius, bet vėliau, anot jo, susiformavo „jos tikrasis veidas, jos originalumas, jos nuosavas individualumas, nepakartojamas stilius. Ir tik palaipsniui į ją įsilies ištiesi literatūriniai, meniniai, visuomeniniai ir kultūriniai sąjūdžiai ir sudarys naują didelį ir originalų sąjūdį.“ Taip ir atsitiko. Kaune buvo įsteigtas „Naujosios Romuvos“ klubas, į kurį rinkdavosi ne tik žymieji gryniosios kultūros atstovai, bet ir politikai, ekonomistai, gamtininkai, agronomai... Čia virdavo diskusijos, iš kurių redaktorius turėdavo daug medžiagos ir ją užpildydavo žurnalo puslapius. Be to, jis labai rūpinosi „Naujosios Romuvos“ menine išvaizda, į ją sutelkdamas žinomus dailininkus ir fotografus. Tad žurnalas tapo tarsi to dešimtmečio mažąja

kultūros enciklopedija, kurią vartyti bei skaityti įdomu ir šiandien. Nuo šiandieninių ne itin turtingo turinio ir blankokos išvaizdos kultūros savaitraščių ir žurnalų „Naujoji Romuva“ skiriasi savo gaivumu ir turiningumu.

Po metų, 1932-aisiais, J. Keliuotis įkūrė „Naujosios Romuvos“ bičiulių sąjungą, kurios nariais „galėjo būti visi „Naujosios Romuvos“ prenumeratoriai ir skaitytojai neatsižvelgiant į tai, kokių politinių, filosofinių ir religinių pažiūrų jie bebūtų.“ Tai leido jam per žurnalą paskelbti lyg ir savo manifestą, kurio esmė – „visoje Lietuvoje sukelti lietuviškos kultūros ir krikščioniško humanizmo sąjūdį... visus lietuvius pratinti prie bendro, darnaus kultūrinio veikimo, visame krašte kultivuoti tai, kas mus, visus lietuvius, jungia, ir ignoruoti tai, kas mus skiria, visam Lietuvos gyvenimui suteikti lietuvišką ir modernų pobūdį, visą lietuvių tautą sutelkti lietuviškos kultūros ir krikščioniško humanizmo pagrindais“. Šie užmojai „Naujosios Romuvos“ redaktoriui, galima sakyti, tapo realybe, nes žurnalas pasiekė neregėtą iki tol 10 tūkstančių egzempliorių tiražą, o sąjungos skyriai kūrėsi įvairiose Lietuvos vietose. Jų veikla – paskaitos, koncertai, meno parodos, kultūros savaitės. Skyrius kūrė ir pats redaktorius, ir vietos kultūrininkai, suvokę Keliuočio ir jo žurnalo misijos svarbą.

Iš prigimties veržlus temperamentas, gaivališkas entuziazmas ir gebėjimas greitai rašyti Juozui Keliuočiui garantavo sėkmę būtent leidžiant žurnalą, kurio dažnas periodiškas (kas dvi savaitės), turinio originalumas bei universalumas stebina ir domina šiandieninius skaitytojus... Tad verta pakalbėti apie išskirtinį „Naujosios Romuvos“ redaktoriaus kalbėjimo ir rašymo bruožą, kuris gali būti mūsų dienų spaudos psichologų (jeigu tokie

Lietuvoje yra) ir pačių redaktorių bei žurnalistų tyrinėjimo objektas. Skaitytą J. Keliuočio tekstus, iš pirmo paviršutiniško žvilgsnio į akis krinta savotiška egzaltacija, kai jis kalba apie jį sudominusį ir uždegusį objektą arba reiškinį. Ta egzaltacija jokiais būdais nėra ašaringa. Filosofas Juozas Girnius Juozo Keliuočio kalbėjimo manierą apibūdino taip: „Kalbėjo lyg uždusdamas, kvapo pritrūkdamas, nes kalbėjo pergyvendamas. Rašant mintis liejosi patvinusios upės srautu. Buvo įtaigus jausminis žodžio intensyvumas“. Man asmeniškai tai atrodo kaip pašėlęs žodžių į sakinius jungimo ritmas, kai rašanti ranka bėgte bėga paskui mintį ir vos spėja ją pasivyti. Tai lyg nesuvaldomas vaizduotės žaismas. Nes, anot J. Keliuočio, viskas jį „jaudina, emocijų ir jausmų galios neužmiega nei dieną, nei naktį. Dažnai mane ištinka emocijų ir jausmų audros – ir jos mane blaško, daužo, drasko ligi naujos tragedijos, ligi sąmonės netekimo. Ir mano valia bejėgė jas sutramdyti arba bent joms diriguoti. Dėl to mano gyvenimas toks audringas ir neramus, nelygus ir kartais neharmoningas bei stingęs nuoseklumo, kitiems sunkiai ar visiškai nesuprantamas“.

Juozas Keliuotis buvo iki kaulų smegenų universalistas idealistas ne tik ideologine ar kūrybine prasme. Buitis jam irgi tarsi neegzistavo nei būnant studentu, nei redaguojant „Naująją Romuvą“, nei sovietmečiu, grįžus iš lagerių, kai teko gyventi neįtikėtinais skurdžiomis sąlygomis. Ir mirė jis (1983 m.) savo mirtimi tarsi erškėčiais apvainikuodamas savo, apleisto vienišaus, dalią, kai merdėjantį Subačiaus gatvės (Misio-nierių bažnyčios teritorija) ligoninės koridoriuje jį rado rašytojas Vytautas Girdzijauskas, vienas artimiausių jį lankiusių žmonių. Iš to koridoriaus Keliuotis buvo perkeltas į Santa-riškių ligoninės vienvietę palatą. Tik kas iš to: jau buvo be sąmonės,

Juozas Keluotis Nidoje su Liudviko Rėzos skulptūros autoriumi E. Jonušu, jo žmona V. Jonušiene ir kt., 1978 m.

Nuotr. iš J. ir A. Keliuočių palikimo studijų centro ekspozicijos

kliedėjo savo gyvenimo *alfa ir omega* temomis – apie kovą žmoguje tarp Dievo ir Šėtono (Gėrio ir Blogio). Tą kovą jis laimėjo pačiu nepalančiausiu idealistinei žmogaus dvasiai laiku. Bet ar gali būti kada nors palankus metas idealizmui?

Taurioji žurnalistika

Juozo Keliuočio maksimalus idealizmas atsispindi jo svarstymuose apie žurnalistiką, kurios pagrindus stengėsi perduoti savo studentams 1935–1936 m. ir vėliau dėstydamas universitete. Paryžiuje žurnalistikos ir sociologijos mokslus studijavo Aukštojoje socialinėje mokykloje, kur šalia profesorių dėstė ir didžiųjų Prancūzijos dienraščių redaktoriai dalindamiesi su studentais savo praktine patirtimi. Tekdavo rašyti straipsnius aktualiomis temomis, būdavo organizuojamos diskusijos, greta žurnalistikos buvo mokoma iškalbos ir diskusijų meno. Sorbonos

universiteto Literatūros fakulteto dekanas Henri Delacroix skatino rašyti disertaciją apie spaudos psichologiją. Disertacijos Keluotis taip ir neparašė, nes po trejų studijų metų buvo atšauktas į Lietuvą ir įsuktas į laikraščių redagavimo darbus.

Lietuvoje Juozas Keluotis susidūrė su žurnalistiniu neišprusimu, nes gausybė leidinių buvo redaguojami įvairių žmonių, kurie labai norėjo per spaudą su savo idėjomis išeiti į viešumą. Apie žurnalistikos teoriją, jos uždavinius, leidinio turinį, jo kūrimo metodus, žanrus jie mažai ką išmanė. Taigi Keluotis iš užsienio grįžo lyg į plyną žurnalistikos lauką. Jis tuoj ėmėsi rengti „Paskaitas jaunam veikėjui“, o dėstydamas universitete, pamažu supažindino studentus su žurnalistikos pagrindais, tikslais, uždaviniais ir principais. Žiūrint šių dienų žurnalistikos praktikų akimis, Juozo Keliuočio mintys yra tik graži siekiamybė, kurios nepaisyti esą verčia gyvenimo realybė ir bendros

žurnalistikos laisvės bei laisvo žodžio tendencijos, išplitusios visame pasaulyje. Iš tiesų bendrosios sampratos ir ypač naujosios technologijos pakeitė žurnalistikos veidą, tačiau susipažinti su J. Keliuočio žurnalistikos samprata, manau, būtina kiekvienam apie savo profesiją mąstančiam žurnalistui.

Žurnalistikos paskaitose Keluotis, kalbėdamas apie laikraščio, apskritai spaudos, tikslą, misiją ir uždavinius, pirmiausia kėlė savo mėgstamą tezė – visuomenės ir pavienio žmogaus dinamiškumą ir visuomeniškumą kaip leidinio gyvybės šaltinį. Iš tokios sampratos plaukia ir pagrindiniai tikslai: kovoti dėl didžiųjų tiesos, gėrio ir grožio idealų, t. y. dėl visuomenės idealų, dėl laisvės, teisingumo ir meilės; tarnauti bendrajam gėriui; būti didžiuoju kultūrinės ir visuomeninės pažangos veiksnium; tautinės konsolidacijos židiniu, visuomenės kelrodžiu... O žurnalistikos uždavinys – turtinti, skaidrinti savo skaitytojų gyvenimą, teikti jiems naujų

Juozas Keliuotis, apie 1977 m. Nuotr. iš J. ir A. Keliuočių palikimo studijų centro ekspozicijos

tiesos, gėrio ir grožio spindulių, teikti informaciją apie viską, kas įdomaus ir aktualaus, nuostabaus ir ypatingo vyksta visame Žemės rutulyje. Taip pat sudominti žmones viešaisiais ir bendraisiais reikalais, atitraukiant juos nuo siaurų egoistinių tikslų, atveriant jiems platesnius akiračius, nuolat kelti naujas problemas ir būti nuolatine didžiųjų diskusijų arena, skatinti žmogų mąstyti, būti intelektualiai judriam ir dvasiškai veikliam, nuolat grumtis su galingųjų noru panaudoti valdžią savo egoistiniams tikslams.

Skaitydami šias eilutes ir gilindamiesi į jų turinį, matome tą patį J. Keliuočio egzaltacinį entuziazmą, kuris lydėjo jo asmenybę nuo pat

sąmoningo gyvenimo pradžios ir šviesia aureole juosė visą jo, kaip kultūrininko ir visuomenininko, veiklos lauką. Paradoksaliausia ir liūdniausia (o gal kaip tik juokingiausia) šių dienų žurnalistikos veikėjams būtų skaityti Keliuočio nubrėžtus žurnalistinės veiklos principus. Jų daug, kai kuriuos iš jų čia išvardinsiu. Manau, kad vis dėlto jie šiandien turėtų būti aktualūs visiems sąžiningiems žurnalistams, ypač pradedantiems savo žurnalistinį kelią. O tai visų pirma: liudyti didybę, o ne menkystę; jungti, o ne skaidyti; gydyti, o ne nuodyti; gaivinti, o ne smukdyti; šviesti, o ne kvailinti ir tamsinti; telkti idėjos žygiams, o ne blaškyti ir sklaidyti, kovoti dėl tiesos, gėrio ir

grožio idealų, o ne slopinti teisybę, nešti nelaimės, degraduoti visas grožio vertybes, reklamuojant šlamštą ir menkystę. Taip pat – nesudaryti klaidingo ir vienašališko gyvenimo vaizdo; nesiekti biznieriškų tikslų; nebūti propagandine valdančios grupės priemone, nevirsti demoralizacijos veiksnium...

Šitaip Keliuotis įsivaizdavo tauriąją žurnalistiką, kurios misija ir būtų tarnauti bendrajam gėriui, būti savarankiškai, nesivaikyti pelno, nepataikauti žemiems žmonių instinktams, nevergauti valdančioms grupuotėms... Anot Keliuočio, pelno arba sensacinė, žurnalistika, kuri į pirmus laikraščio puslapius iškelia kriminalinius įvykius, pikantiškas asmenines „žvaigždžių“ (anuomet Lietuvos žurnalistikoje dar nebuvo tokio žodžio) istorijas, katastrofų aprašymus, o į antrą planą nustumia humanistinės kultūros (meno, literatūros, bendrosios kultūros) reikalus, Keliuočiui atrodo kaip „tuštumos pripildyta pilnybė, kur telpa tūkstančiai smulkmenų, bet nėra nė vienos eilutės, kuri verstų susigalvoti“ (susimąstyti – A. Ž.). Pelno spaudoje „faktas užmuša idėją, informacijos pražudo straipsnius... nes primityvios kultūros žmonės nesigilina į faktų priežastis“. Skaitytojai domisi tik gyvenimo paviršiumi. Ypač tai pasakytina apie XXI amžių, kurio esminis bruožas – vartotojų visuomenė. Keliuotis tarsi numatė šiuolaikinės žiniasklaidos, „pelno spaudos“ ateitį, nes jau praėjusio amžiaus viduryje drauge su naujomis technologijomis, lengvinančiomis žmonių darbą ir gyvenimą, didėjo vartotojų klasė, vadinamoji buržua. Tokio tipo spauda „sudaro įspūdžio, kad pernelyg daugiau niekšų, ištvirkėlių, nenormalių, kriminalistų negu dorų, šviesių ir kultūringų žmonių. O skaitytojas, kasdien sekdamas blogybės šėlimą, juo užsikrečia...“

Keliuočio nuomone, spauda (žiniasklaida), iškelianti negatyviąją gyvenimo pusę į pirmą vietą, gimdo neurastenikus. Kadangi šiuolaikinė civilizacija didesnę reikšmę teikia materialinei, o ne dvasinei kultūrai, todėl pastarąja mažiau ir domimasi. Šiuolaikinis žmogus „begaliniai sie- lojas savo egoistiniais reikalais, per daug jaudinasi dėl savo likimo, ir tai jam sukelia neurastenią, net isteriją: jis ima drebėti dėl kiekvieno įvykio, kurs galėtų jam laimę ar nelaimę atnešti. Kai žmogus atitrūksta nuo dvasinio gyvenimo centro, jis atskyla nuo gilumos ir atsiduria paviršiuje. Nutolimas nuo dvasinio centro jį daro paviršutinišką“. Anot Keliuočio, toks neurastenikas žmogus jaučiasi nesaugus būdamas laisvas, o psichinis žmonių nuovargis, kurį sukelia įvairios krizės, nuolat platinami spaudos pranešimai apie tragiškus įvykius pasaulyje ir savoje valstybėje, yra labai palanki dirva politinėms diktatūroms arba anarchiškai laisvei ir iš jos kylančioms riaušėms.

Kalbėdamas apie leidinio (šiuo atveju laikraščio ar televizijos laidos) turinį, Keliutis pabrėžė visuotinu- mo principą, t. y. kad žurnalistas privalo rašyti apie tai, kas svarbu vi- siems, o ne knaisiotis asmeniniuose žmonių gyvenimuose. Anot jo, kai žurnalistas „dėl biznio pamiršta tie- są: jos nemato, iškraipo, slepia nuo visuomenės akių, vietoj jos pateikia melą ar tik dalinę tiesą“, jis netenka garbės, tiksliau pasakius, tampa par- sidavėliu. Pats būdamas laisvas nuo partinių įsipareigojimų, Keliutis ir savo studentams diegė mintį, kad žurnalistas gali turėti savo politinę ideologiją, bet negali pavirsti parti- niu fanatiku. Ir mūsų dienoms ak- tuali jo pastaba apie publicisto darbo principus, kad „pirmiausia reikia atsižvelgti į bendrą visų žmonių gėrį. Jei kurio nors asmens aferos kenkia visuomenės gyvenimui, jas reikia kelti aikštėn. Politinėse

polemikose žemo lygio publicistai knisiasi asmeniniame gyvenime. Tai rodo prastą išsiauklėjimą...“

Matyt, remdamasis savo asmeni- niu pavyzdžiu redaguojant „Naująją Romuvą“, Juozas Keliutis kalba apie redaktoriaus atsakomybę. Jis rašo: „Prieš akis turėdamas laikraščio idė- ją ir savo skaitytojus, redaktorius... kuria laikraštį kaip visuomeninę, intelektualinę ir estetinę vertybę, gausiai ir labai įvairiai jo medžiagai suteikia vieningumą“. Nors ir žinai, kad redaktorius praktikas ir žurna- listikos teoretikas Juozas Keliutis orientuojasi į idealą – taurią žurna- listiką, kurią pasiekti gali tik idealo vėliavnešys, vis tiek smagu, svarbu ir naudinga skaityti jo mintis daugiau kaip po pusšimčio metų tarsi naujas. O iš tiesų amžinas tiesas, kaip amži- nos yra tikrosios vertybės.

Pabaiga

Kaip jau minėta, Juozas Keliutis mirė 1983 m., vienišas, kankinamas fizinės ir dvasinės negalios, apniktas fobijų ir realių persekiotojų, kurie nei jam, nei tikriems jo draugams nedavė ramybės. Tokia buvo jo dalia, jo nenu- stygstantis charakteris, jo pavydėtinas gyvybingumas ir smalsumas viskam, kas darosi aplinkui. Pas Keliutį vie- ni vesdavo kitus, šie atsivesdavo dar kitus, tad jis jau ir nepajėgė atskirti, kas yra draugas, o kas priešas. Beje, Ritos Tutlytės, tyrinėjusios Keliuočio sekimo bylą, duomenimis, saugumo agentais tapdavo artimiausi jo drau- gai. Režimas mokėjo prie kiekvieno prieiti individualiai, žinojo, kokį mygtuką paspausti žmogaus baimėje ar kompleksuose. Vieni apie Keliutį saugumui pranešinėjo nuoširdžiai, kiti formaliai, bet ne tai svarbiausia. Žmogus buvo pjudomas kone iki mirties lyg koks pavojingas žvėris, kurį reikia uždaryti į narvą. Ankštas butas trečiame aukšte (Antakalnio 39) ir buvo tas narvas, kur garsus žurnalistas ir meno kritikas, puikus

pasakotojas ir melomanas lyg magne- tas traukė kitus sava laisvo žmogaus mąstysena.

Prisimenu: senovinis rašomasis stalas (dabar jis – Keliuočio dukte- rėčios Eglės nuosavybė) pristumtas prie vienos sienos, virš jo kabo tam- sių tonų Justino Vienožinskio tapytas buto šeimininko portretas. Prie kitų sienų knygų lentynos su daugybe įvairiomis, daugiausia prancūzų, kal- bomis išleistų knygų, meno albumų. Virš lentynų sukabinti paveikslai. Etažerėje šūsnis plokštelių su mo- derniąja muzika, kuri lyg masalas viliojo jaunuomenę, pasiilgusią ko nors dvasingesnio negu įkyrėjusios sovietmečio kompozitorių melodi- jos. Tai buvo laisvės sala, kur visi atėjusieji užmiršdavo gyvenantys dideliame socializmo narve.

Pas Keliutį apie 1975–1978-u- sius mane nuvedė vienas pažįstamas. Nustebino bendravimo lengvumas, pasakojimai apie prieškarį Kauno menininkus... Aš jam pasakiau, kad dar besimokydama mokykloje ant aukšto tremtinių paliktuose namuose, kur mudvi su mama gyvenome irgi besislapstydamos nuo tremties, radau apiplýšusius „Naujosios Romuvos“ numerius. Kad jie padarė didelį įspūdį, nes tokios spaudos nebuvau mačiusi. Pirmai pažinčiai to užteko, sutarėm kitus pasakojimus atidėti vėlesniam laikui. Tuomet dirbau „Li- teratūros ir meno“ redakcijos Dailės ir architektūros skyriuje. Kitą rytą po viešnagės pas Keliutį atėjusią į darbą pasikvietė tuometinis „Literatūros ir meno“ redaktorius. Stovėdamas anapus savo rašomojo stalo ir žiūrė- damas kažkur į šoną, jis griežtai pa- sakė: „Daugiau nesilankykite ten, kur buvot vakar“. – „Iš kur Jūs žinot?“ – paklausiau apstulbusi. – „Kasa spra- vok nedajiot“ – vyptelėjo. Išdūlinau iš kabineto it musę kandusi galvo- dama, kas galėjo taip žaibiškai jam pranešti apie mano vizitą pas Juozą Keliutį...

Juozas Tūbelis nežinojo poilsio...

JONAS RUDOKAS

Rokiškio kraštas išaugino Lietuvai daug garsių žmonių, ne tik menininkų, mokslininkų, bet ir iškilių valstybės vyrų, kūrusių ir stiprinusių jauną mūsų respubliką 1918–1940 metais. Be jokios abejonės, iš jų pats žymiausias buvo Juozas Tūbelis – dėl savo didžiulių administratoriaus, ekonomikos stratego, žemės ūkio specialisto sugebėjimų. Ir dar todėl, kad jis gana ilgai ėjo ir vykdė labai svarbias vyriausybės vadovo bei finansų ministro pareigas. O svarbiausia – vykdė sėkmingai tokiu sunkiu Lietuvos ekonomikai laiku, kai ją pasiekė pasaulinė ekonominė krizė ir prireikė gerai apgalvotų, originalių priemonių ir pastangų jos poveikiui švelninti, gelbėti mūsų ūkį nuo žlugimo. Ne veltui prezidentas Antanas Smetona taip aukštai vertino jo nuopelnus, kartą net pareiškęs „Lietuva tik Tūbeliu gyva!“

Kooperatyvų organizatorius ir vadovas

J. Tūbelis gimė lygiai prieš 130 metų, 1882 m. balandžio 18 d. Paneemunėlio valsčiaus Ilgalaukių kaime stiprių ūkininkų šeimoje. Jo tėvas, paveldėjęs 20 ha ūkį, darbštumo, taupumo ir apskrumo dėka sugebėjo jį gerokai išplėsti, paversti pavyzdingu, o po to nusipirkti apleistą dvarą ir sėkmingai jame šeiminkauti. Būsimajam agronomui ir valstybininkui

*Ministras pirmininkas Juozas Tūbelis.
Nuotr. Iš Rokiškio krašto muziejaus fondų*

tai buvo pirmasis sektinas pavyzdys. O antrasis – kunigas kanauninkas Jonas Katelė (1831–1908), Paneemunėlio klebonas, garsus Rokiškio krašto švietėjas ir lietuviybės ugdytojas, Juozo krikštatėvis. Turbūt dėl jo ir dar vyresnio mokslo draugo A. Smetonos įtakos jis ryžosi pasipriešinti carizmo priespaudai – Mintaujos gimnazijoje atsisakė viešai kalbėti maldą rusiškai. Už tai buvo pašalintas iš trečios klasės, tačiau jau tada buvo principingas ir atkaklus – neišsižadėjo nei lietuviybės, nei noro mokytis. Ir toliau platino draudžiamą spaudą, 1902 m. baigė Liepojos gimnaziją, 1908 m. – Rygos politechnikos instituto Agronomijos skyrių.

Kurį laiką negaudamas darbo pagal specialybę, J. Tūbelis mokytojavo Rygoje, dirbo „Vilties“ laikraščio redakcijoje Vilniuje. Nuo 1910 m. dalyvavo vykdant garsiąją Stolypino reformą – Raseinių, Šiaulių apskrityse skirstė kaimus į vienkiemius. Karo metais mobilizuotas atsidūrė Voroneže, iš kur 1918 m. grįžo į Vilnių, 1918–1920 m. buvo žemės ūkio ir švietimo ministru A. Voldemaro, M. Sleževičiaus, E. Galvanausko vyriausybėse. Vėliau, Seimų laikais, jis kaip ir kiti tautininkai iš valdžios buvo pašalintas, nes jų partija, neremianti žemės reformos, buvo nepopuliari. Tada J. Tūbelis ėmėsi organizuoti kooperatyvus.

Tai nebuvo visai nauja idėja – kredito, vartotojų kooperatyvų Lietuvoje buvo jau prieš karą, po to jie vėl atsikūrė, bet buvo smulkūs, silpni ir politizuoti: krikščionys demokratai steigė savo kooperatyvus, liaudininkai – savo. J. Tūbelio užmojai buvo nepalyginamai didesni: jo nuomone, kooperatinės organizacijos turėjo būti stambios, galingos, nes tik tokios galėjo sutelkti reikiamus finansinius išteklius, suburti veiklius žmones valstybės ūkiui iš atsilikimo, įvykusio dėl dešimtmečių carizmo vykdytos tautinės ir ekonominės priespaudos, dėl karo padarinių, kelti. Negana to, tik tokie kooperatyvai galėjo padėti įsigalėti lietuviškam verslui, kuris būtinas nepriklausomai valstybei.

*Juozas Tūbelio tėvas, 1929 m.
Nuotr. iš Rokiškio Juozo Keliuočio
viešosios bibliotekos archyvo*

*Juozas Tūbelio dukra Marytė.
Nuotr. iš Juozo Keliuočio viešosios
bibliotekos archyvo*

Matyt, ne pro šalį priminti, kad iki tol visa Lietuvos prekyba, visa gana menka pramonė, visi bankai buvo kitataučių, daugiausia žydų, rankose: 1912 m. lietuvių prekybininkų tebuvo 4 proc., mūsų tautiečiai valdė 15–20 pramonės įmonių – tokią padėtį būtinai reikėjo keisti. Pagaliau stambūs kooperatyvai turėjo padėti įgyvendinti radikalias žemės ūkio permainas: nuo tradicinio javų, linų auginimo ir eksporto pereiti prie pieno ir bekono ūkio, be to, jie turėjo ginti mūsų ūkininkų interesus vidaus ir užsienio rinkose. J. Tūbelis buvo vienas tų permainų iniciatorių ir jų įgyvendinimo organizatorių, nes tik jos galėjo pakelti šalies žemės ūkio efektyvumą, rentabilumą, plėsti eksportą ir gerinti kaimo žmonių gyvenimą.

Vaidinimų Panemunėlyje aktoriai. Pirmoje eilėje iš kairės: Juozas Tūbelio sesuo Viktorija, pirmoji iš dešinės – sesuo Ona. Nuotr. iš Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos archyvo

Bet tam reikėjo išmokyti valstiečius ūkininkauti kitaip, pakeisti žemdirbystės technologijas, naudoti daugiau mašinų, visai tuščioje vietoje sukurti maisto pramonę – pienines, mėsos fabrikus, užkariauti lietuviško sviesto ir bekono užsienio rinkas, reikėjo didelių lėšų, specialistų ir dar daug ko. Todėl pradžia, žinoma, buvo sunki: J. Tūbeliui teko

apkelti visą Lietuvą – traukiniais, arkliais, pėsčiomis, aplankyti daug kaimų ir miestelių, visur aiškinti naujo tipo kooperatyvų pranašumus, įtikinėti. Daugiausia jo pastangų dėka 1921 m. atsirado Žemės ūkio draugija, vėliau pasivadynusi „Lietūkiu“ – Lietuvos žemės ūkio kooperatyvų sąjunga su labai gražiais užmojais – nuo ūkininkų aprūpinimo būtiniausiomis prekėmis iki žemės ūkio kultūros kėlimo ir eksporto plėtos. Bet ir to J. Tūbeliui, tapusiam „Lietūkio“ valdybos pirmininku, atrodė per maža.

1925 m. dėl patirtų nemažų nuostolių kilo bankroto grėsmė žymiausių to meto Lietuvos verslininkų brolių Jono ir Juozo Vailokaičių įkurtoms „Maisto“ įmonėms, kurios vertėsi gyvulių supirkimu, skerdimu, mėsos produktų gamyba. Savininkai pasiūlė jas nupirkti „Lietūkiui“ už 7 mln litų, bet buvo ir kitokių pasiūlymų – tegul sau žlunga, jei nesugeba pelningai dirbti! J. Tūbelis įtikino vyriausybę, kad „Maisto“ įmonės gerai įrengtos ir labai reikalingos ūkininkams, valstybei, jas būtina gelbėti. Taip gimė antrasis kooperatyvų susivienijimas „Maistas“, turėjęs dalį valstybės, dalį kooperatyvo kapitalo.

15-asis Ministrų kabinetas (1929 09 23–1934 06 12). J. Tūbelis sėdi pačiame viduryje.
Nuotr. iš Rokiškio krašto muziejaus fondų

Ir dar vienas svarbus Lietuvos ūkio istorijos įvykis buvo „Pienocentro“ – Centrinės pieno perdirbimo bendrovių sąjungos – įkūrimas 1926 m. spalį. Jam atiteko 220 dar „Lietūkio“ įkurtų pieninių, kurių daliai modernūs švediškai įrengimai buvo nupirkti už 5 mln. litų paskolą. Ją Švedijoje išrūpino J. Tūbelis, pirmasis ir „Maisto“, ir „Pienocentro“ valdybų pirmininkas – kol tos organizacijos tvirtai atsistojo ant kojų. Valstybės remiamos, efektyviai valdomos jos veikė gerai ir sparčiai plėtė savo apyvartą. 1927–1935 m. lietuviško sviesto eksportas išaugo nuo 550 iki 17 tūkst. tonų, „Pienocentras“ sudarė penktadalį, „Maistas“ – apie 22 proc. valstybės eksporto apimčių. Estai, dar caro laikais turėję žymiai pažangesnį žemės ūkį, jau 1935 m. pripažino, kad Lietuva išveža net 6–7 kartus daugiau bekono, kad pralenkė juos ir eksportuodami sviestą. Tai iškalbingi faktai, už kurių slepiasi milžiniškas, atkaklus ne vien J. Tūbelio, bet visų pirma darbštuolių Lietuvos ūkininkų, taip pat agronomų, zootechnikų, diplomatų darbas ir pastangos. Tik vienas pavyzdys: Vaclovas Sidzikauskas, žymus diplomatas, atstovas D. Britanijoje, visam gyvenimui įsiminė, kaip sunku jam buvo įtikinti britus pirkti žymiai daugiau lietuviškų bekono...

Ministras pirmininkas Juozas Tūbelis poligone. Data nežinoma.
Nuotr. iš Rokiškio krašto muziejaus fondų

Vyriausybės priešakyje

1929–1938 m. kai kurie istorikai vadina Tūbelio era, nes jau 1927 m., būdamas finansų ministru, 1929 m. rugsėjį buvo paskirtas ir vyriausybės vadovu. Kodėl? Pikti liežuviai visą tarpukarį tvirtino, kad vien dėl to, kad J. Tūbelis 1919 m. vedė Jadvygą Chodakauskaitę, A. Smetonos žmonos seserį – Lietuvoje svainių valdžia. Bet tai nesąmonė, priežastys buvo kur kas rimtesnės. Pirma, prezidentas įvertino labai sėkmingą pretendento veiklą organizuojant kooperatyvus. Jis matė ne tik ekonominę, bet ir visuomeninę, politinę jų naudą ir teigė: „Kooperacijos išplėtojimas rodo aukštesnį kultūros laipsnį, ji visuomeniško darbo mokytoja. Žmonės, bendrai dirbdami, išmoka drausmės, su-

siklausymo, darosi vieni kitiems artimesni...“

Antra, J. Tūbelio interesai ir charakteris buvo visiškai priešingi negu jo pirmtako A. Voldemaro – baisiai nesugyvenamo, pasipūtusio, pilno diktatoriaus užmačių, besitaikančio į paties prezidento kėdę. Dar vienas naujojo premjero pranašumas – nusimanymas ekonomikoje. Tiesa, labai aktyvūs voldemarininkai visai nenorėjo to pripažinti ir kelis kartus bandė grąžinti savo numylėtinį į valdžią, 1934 m. – net panaudodami šarvuočius... Laimei, tai nepavyko. Sunku įsivaizduoti, kad A. Voldemaras krizės metu būtų sugebėjęs taip atkakliai, išradingai ir sėkmingai grumtis su ekonominiais sunkumais kaip jo įpėdinis.

Naujasis premjeras buvo rinkos ekonomikos, privačios iniciatyvos

šalininkas, bet pagrįstai vertino tai, kad to meto Lietuvos sąlygomis ta iniciatyva dar nepajėgė plėtoti tautos ūkį reikiamaiais tempais. Todėl laikė būtinybe ir pačiai valstybei įsitraukti į ūkinę veiklą – tiesiogiai ar per kooperatyvus planuoti ir reguliuoti ją. Šis principas ypač pasiteisino krizės metais ir vėliau, prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, jis buvo įtvirtintas 1938 m. konstitucijoje.

Jau 1927–1929 m., dar J. Tūbeliui dirbant finansų ministru, išryškėjo ir kitos jo ekonominės politikos ypatybės. Tai visų pirma sugebėjimas sukurti efektyvią ekonominę strategiją ir ją sėkmingai realizuoti – ne veltui A. Smetona vadino jį realiu idealistu. Į Finansų ministeriją jis atėjo su gerai apgalvota veiklos programa: duoti plačiau pasireikšti privačiam kapitalui, plėsti kooperaciją, skatinti užsienio investicijas, griežčiau prižiūrėti kredito įstaigas, intensyviai žemės ūkį ir t. t., o svarbiausia – gyventi pagal išgales. Tai – taupumas, paveldėtas iš tėvo.

Dar sėkmingiau J. Tūbeliui šią strategiją sekėsi įgyvendinti tapus premjeru: jis ne tik smarkiai suvaržė ministerijų išlaidas, bet ir įvedė naują jų finansavimo tvarką: skirti lėšas ne pagal įstaigas, o pagal objektus. Taip iš esmės jis priartėjo prie šiandien ypač populiaraus programinio finansavimo. Visa tai leido ne tik subalansuoti valstybės biudžetą, bet ir sukaupiti izdo atsargas, nors ir nelabai dideles – krizės išvakarėse. O tai savo ruožtu labai pakėlė mūsų valstybės autoritetą pasaulinėje kreditų rinkoje. Tačiau J. Tūbelio vyriausybė ir sunkiausiais krizės metais vengė skolintis – nebent ūkio pažangos, investicijų tikslams.

Daug pastangų premjeras dėjo siekdamas išlaikyti nacionalinės valiutos stabilumą krizės metais, ir tai jam pavyko: litas 1930–1940 m. buvo viena iš nedaugelio pasaulio valiutų, kurią buvo galima keisti į auksą

neribotais kiekiais: maždaug 0,15 g aukso už vieną litą. Nuo krizės labai nukentėjo ūkininkai, nes sumažėjo ir jų gaminių paklausa. Vyriausybė stengėsi jiems padėti: per kooperatyvus palaikė eksportuojamų žemės ūkio produktų kainas ir skyrė tam 80 mln. litų. Žinoma, įveikti krizę padėjo ir naujosios žemdirbystės technologijos, naujos eksporto prekės. Pats J. Tūbelis, 1933 m. kalbėdamas tautininkų suvažiavime, pabrėžė, kad „ūkį išgelbėjo bekonai ir sviestas, tik būtų geriau, jei tas perversmas būtų įvykęs 4 metais anksčiau...“

Pagaliau mūsų laikais, taip pat siaučiant krizei, bet valdininkams begėdiškai išlaidaujant, verta prisiminti, kaip premjeras ryžtingai mažino valstybės valdymo išlaidas. Ypač valstybės tarnautojų sąskaita, kurie tebegyveno palyginti neblogai: atleido iš darbo tuos, kurie turėjo teisę gauti pensiją, kurių žmonos ar vyrai gaudavo nemažą atlyginimą, kurie neturėjo reikiamos kvalifikacijos, smarkiai apribojo keliones į užsienį ir t. t. Žinoma, visai išvengti krizės pasekmių Lietuva tada negalėjo, bet jos buvo lengvesnės nei daugelyje kaimyninių šalių. Tai vėliau pripažino žymus ekonomistas prof. Albinas Rimka ir daugelis istorikų. 1936 m. Lietuvos ūkis pagaliau atsigavo ir pamažu ėmė kilti.

Už tai prezidentas labai vertino J. Tūbelio veiklą, tardavosi su juo dėl svarbiausių valstybės valdymo klausimų. Jiedu gerai sutarė dar ir todėl, kad vykusiai pasidalijo veiklos sferas valstybėje, pagal savo polinkius ir sugebėjimus: A. Smetona – filosofas, mąstytojas, politikas, J. Tūbelis – politikas, darbštuolis, nežinantis poilsio. Pastarųjų gyvenime, žinoma, reikia žymiai daugiau nei teoretikų, politikų (ar politikierių), bet jie ne visiems patinka. Vienas iš ankstyvesnių premjerų šaipėsi (ir visai be reikalo), kad Tūbeliui tiktų „geriau

Juozo Tūbelio laidotuvės Kaune, 1939 m.
Nuotr. iš Rokiškio krašto muziejaus fondų

prekiauti cukrumi kooperatyvo paroduotuvėje“.

Žinoma, A. Smetona manė kitaip: ir atsidūręs emigracijoje, karo metu jis negailėjo buvusiam kolegai gerų žodžių ir tvirtino, kad šis sugebėjo išjudinti krašto materialines ir dvasines jėgas, nukreipti jas kūrybiniam darbui; kad 2/3 to, kas nuveikta, pastatyta Lietuvoje nepriklausomybės metais – sukurta J. Tūbelio laikais jo šeiminingiškai finansiško genijaus dėka.

Negana to, būdamas 8 metais vyresnis, A. Smetona tikėjosi padaryti jį savo darbų tęsėju. Tačiau šie planai liko neįgyvendinti: jaunystėje buvęs ypač stiprios sveikatos, J. Tūbelis, matyt, jos netausojo, persidirbo. Mat jam 1931 m., be finansų ministro ir premjero pareigų, buvo užkrautos ir Tautininkų sąjungos pirmininko pareigos, todėl teko dirbti ne tik be atostogų – daugelį metų, bet ir sekmadieniais. 1939 m. rugsėjo 30 dieną jo širdis atsisakė toliau tarnauti...

Prisimenant kraštiečių, mokslininką, profesorių Vladą Lašą

JANINA VALANČIŪTĖ

*Lietuvos medicinos bibliotekos
atstovė ryšiams su visuomene*

Vaikystė ir pirmieji žingsniai į mokslus

Vladas Lašas gimė 1892 m. Naujųjų metų dieną (pagal naująjį stilių sausio 13 d.) Paupės vienkiemio (dab. Rokiškio r.) valstiečio Laurno Lašo šeimoje. Rokiškyje lankė rusišką liaudies mokyklą. Pirmaisiais metais nė žodžio nesuprato, ką kalbėjo mokytojas. Ir vis dėlto kas laikė mažąjį mokinuką mokykloje? Atsiminimuose jis rašė: „Knygos, nors ir nesuprantamos, bet gausiai iliustruotos, sąsiuviniai, kuriuose rašydavau lazdas, kablius, raides, aspidinė lentelė, kurioje rašydavau kiek noriu ir ką noriu, nes tuoju galėdavau paspjaudęs rankove nutrinti. Tai tarytum žaislai, kurie teikdavo tam tikrą susidomėjimą. Su mokiniais pertraukų metu, o kartais ir pamokų metu draugaudavau, žaisdavau. Toks bendravimas taip pat viliojo. Jei ne šios aplinkybės, spjautum į mokyklą, kaip daugelis darydavo, ir nebelankytum arba tik nuduotum, kad lankai“. Baigiantis mokslo metams, jis tartum staiga pradėjo suprasti rusiškai.

Mokslai sekėsi neblogai, buvo perkeltas į antrą, po metų – į trečią klasę, kurią baigus 1902 m., toliau tęsti mokslų tėvas nuvežė į Peterburgą. Vladas, išlaikęs egzaminus, buvo priimtas į privačios progimnazijos prie Kotrynos bažnyčios pirmą klasę. Nelengva buvo jam dideliame mieste tarp svetimų žmonių, tačiau pamažu apsiprato,

*Profesorius Vladas Lašas.
Nuotr. iš Lietuvos medicinos
bibliotekos archyvo*

ir mokslai sekėsi gerai. Rusų kalbos jis jau buvo pramokęs dar mokydamasis pradžios mokykloje, kur visi dalykai buvo dėstomi rusų kalba. O 1905 m. kilus revoliucijai ir prasidėjus nacionaliniam išsivadavimo judėjimui, mokykloje buvo pradėta mokyti lenkų kalbos ir lenkiškų dainų. Trylikametis Vladas drauge su kitais mokiniais ėmė reikalauti, kad jiems būtų lietuvių kalbos pamokos. Šioje progimnazijoje, išaugusioje į gimnaziją, netrukus buvo įvestos lietuvių ir latvių kalbos.

Mokydamasis Peterburge, Vladas bendravo su kitais ten gyvenusiais lietuviais gimnazistais ir studentais. Susidomėjo teatru. Dažnai lankėsi Pavlovo salėje (Trockio gatvėje).

Gavo kryžiuočių grosmeisterio vaidmenį K. Glinskio režisuotame M. Šikšnio veikale „Pilėnų kunigaikštis“. Atostogų metu grįžęs į Rokiškį, padėdavo organizuoti lietuviškus vakarus. Su studentais Apolinaru ir Antanu Vienožinskiais, dailininku Justinu Vienožinskiu (jis kūrė dekoracijas) ir kitais kiekvieną vasarą 1907–1914 m. surengdavo po vieną ar du lietuviškus vakarus. Trupės vaidinimai buvo populiarūs ir laukiami žiūrovų. Vladas Lašas ne tik vaidino. Turėdamas neblogą balsą, jis dainavo malūnininko, o Justinas Vienožinskis – kaminkrėčio partiją Miko Petrausko operetėje „Kaminkrėtys ir malūnininkas“.

Kelias į mediciną

Baigęs gimnaziją, Vladas pasirinko biologijos specialybę ir 1910 m. pradėjo studijas Peterburgo universitete. Jis domėjosi ne tik savo specialybės dalykais, bet dar lankė teisės, matematikos ir kitas paskaitas. Taip pat vis sukosi mintis tapti gydytoju. Tačiau Peterburge tuomet studijuoti mediciną buvo galima tik Karo akademijoje, į kurią buvo sunku patekti. Tame pačiame name gyvenantis generolas buvo pažadėjęs Vladui duoti rekomendaciją, tačiau staiga mirė. Vladas atkakliai siekė tapti gydytoju ir 1911 m. įstojo į Dorpatą (dab. Tartu) universiteto Medicinos fakultetą. Iš karto įsitraukė į Lietuvių studentų draugijos veiklą,

buvo išrinktas jos ekonomu. Vėliau buvo knygininku, pirmininku, visų studijų metu Dorpate buvo valdybos nariu. V. Lašas taip pat priklausė medikų draugijai ir rusų studentų organizacijai, kurioje netrūko įvairių tautų socialistinių pažiūrų studentų, gaudavo nelegalios literatūros. Jis buvo įsitraukęs į dar vienos nelegalios organizacijos, Pavergtųjų tautų tarybos, veiklą. Su M. Marma atsotavo lietuvių studentams. V. Lašas buvo tvirtai apsisprendęs studijuoti mediciną. „Mūsų gyvenimas per trumpas, kad galima būtų blaškytis nuo vienos specialybės prie kitos. Specialybių keitimas dažniausiai daro žmogų diletantu, paviršutinišku“, – rašė atsiminimuose.

Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, 1915 m. pavasarį be valstybinių egzaminų mobilizuotas į Sveaborgo salą prie Helsinkio, kur dirbo jaunesniuoju minų dalinio gydytoju. Ieškodamas daugiau darbo, įsidarbino Sveaborgo tvirtovės ir Suomijos senato ligoninėse. Po metų buvo perkeltas į frontą. Jis dirbo Chirurgijos skyriaus vedėju Fiodoro Liubos „žinioje“. Per trumpą laiką įgijo gerą vardą kaip narkozės davėjas. Nors Liuba turėjo operuoti pats, tačiau tai daryti vertė jaunąjį gydytoją Lašą ir jam asistavo. Globojamas patyrusio chirurgo Lašas „labai sparčiais žingsniais progresavo operacinėje technikoje“. Chirurgija jam patiko ir jis svajojo tapti chirurgu.

1917 m. vyriausybei leidus mobilizuotiems vyresnių kursų studentams baigti mokslus, V. Lašas grįžo į Dorpatą universitetą ir, kitų metų kovo mėn. išlaikęs valstybinius egzaminus, gavo gydytojo diplomą.

Gydytojo praktika, administracinė ir mokslinė veikla

Grįžęs į Lietuvą, V. Lašas įsikūrė Rokiškyje ir vertėsi privačia praktika. 1918 m. rudenį paskirtas Rokiš-

*Medicinos fakulteto profesoriai. Vladas Lašas – pirmoje eilėje pirmas iš dešinės.
Nuotr. iš Lietuvos medicinos bibliotekos archyvo*

kio ligoninės direktoriumi. 1919 m. balandį susirgo dėmėtąja šiltine, bet pasveikęs vėl dirbo ligoninėje, taip pat ėjo apskrities ligoninės gydytojo pareigas, kovojo su dėmėtosios šiltinės ir kitomis epidemijomis. 1920 m. jis buvo paskirtas į Kauno karo ligoninės Terapijos skyrių. Tais pačiais metais išrinktas į Steigiamąjį seimą, kuriame dirbo ekonomikos, biudžeto ir finansų, darbo, socialinės apsaugos ir sveikatos komisijose. Vėliau buvo Pirmojo seimo narys.

1920 m. Kaune pradėjo veikti Aukštieji kursai. V. Lašas išvyko tobulintis į Berlyną. Ten dirbo žymaus mitybos fiziologijos specialisto M. Rubnerio vadovaujamoje laboratorijoje. Grįžęs į Lietuvą, 1921–1922 m. skaitė fiziologijos paskaitas Aukštųjų kursų studentams. Nuo 1922 m. iki mirties buvo Fiziologijos katedros vedėjas. 1922 m. vasario 16 d. Kaune įsteigus universitetą, V. Lašas tapo Medicinos fakulteto tarybos nariu, buvo šio fakulteto sekretorius. 1924–1940 m. ir 1944–1946 m. – Medicinos fakulteto dekanas. Jam vadovaujant, 1933 m. pastatyti Medicinos fakulteto rūmai A. Mickevičiaus gatvėje.

Be pedagoginės ir administracinės veiklos, jis dirbo ir mokslinį darbą. Dar tobulindamasis profesoriaus M. Rubnerio laboratorijoje, jis

susipažino su gyventojų mitybos tyrimų metodika. Aukštųjų kursų studentams buvo parengęs nurodymus gyventojų mitybai tirti. Jo dėmesį taip pat patraukė tuo metu dar visai nauja problema – alergija. 1924 m. buvo išvykęs į Lozaną (Šveicarija) studijuoti anafilaksijos tyrimo metodų pas prof. M. Artiusą. Grįžęs panaudojo įgytą patirtį ir toliau tęsė tyrimus. 1926 m. išleido monografiją „Anafilaksija“, kurią pirmasis Lietuvoje apgynė kaip disertaciją medicinos mokslų daktaro laipsniui įgyti. V. Lašo ir profesorius A. Ado iniciatyva 1963 m. Vilniuje buvo organizuotas pirmasis respublikoje ir vienas iš pirmųjų šalyje alergologinis kabinetas. Profesorius su savo mokiniais ir kolegomis atliko svarbius eksperimentus alergologijos srityje, spaudoje paskelbė daug mokslo darbų.

Profesorius V. Lašas laikomas mitybos mokslo kūrėju. Jis tyrinėjo, kiek gyventojai suvartoja maisto medžiagų, maisto produktų cheminę sudėtį, energetinę vertę, mitybos specifiką ir jos trūkumus. Ištyręs ir įvertinęs atskirų Lietuvos gyventojų grupių mitybą, profesorius lygino su kitų šalių gyventojų atitinkamų grupių mityba, siejo su pragyvenimo lygiu, žmonių išsilavinimu ir žinių stoka apie racionalią mitybą. Propagavo racionalią mitybą, pabrėžė vitaminų

svarbą. Kartu su bendraautoriumi A. Gabrėnu knygelės „Vitaminai“ (1939 m.) pratarinėje rašė: „Jei gyvybė nėra įmanoma be mitimo, o racionalus mitimas nėra įmanomas be vitaminų, tai vitaminų svarba mūsų gyvybei yra neabejotina“.

Profesorius V. Lašas visą gyvenimą studijavo žmogaus fiziologiją. Jis sekė fiziologijos mokslo aktualijas ir naujoves, pritaikė praktikoje, analizavo. Į tiriamuosius darbus įtraukdavo ir kitus katedros bendradarbius bei studentus. „Fiziologija tai yra gyvo organizmo fizika ir chemija“, – teigė profesorius Lašas. Jo paskaitos buvo labai įdomios. Jis pasakojo, o ne diktavo. Profesorius įpindavo pavyzdžių iš eksperimentų, gyvenimo patyrimo ir kitų autorių mokslinių darbų. Fiziologijos kursas buvo skaitomas išraiškingai, suprantamai, įdomiai ir įtaigiai. Dažnai paskaitų metu buvo atliekami bandymai. Buvę studentai prisiminė: „Viskas, ką gavome fiziologijos paskaitose, ko mokė profesorius, kalbėdamas apie mokslines problemas, eksperimentus ir gyvenimą, šiandien atgyja mūsų, gydytojų praktikų, veikloje“. Ir vis dėlto fiziologija buvęs sunkiausiai peržengiamas slenkstis būsimojo gydytojo pažinimo kelyje. Medikai studentai sakydavo: „Jei išlaikė pas prof. Vladą Lašą egzaminą, gali būti tikras, kad mediciną baigėi“. Katedros darbuotojams jis buvo ne tiek mokytojas, bendradarbis, vadovas, kiek vyresnysis draugas, nuoširdus pagalbininkas.

V. Lašas vienas pirmųjų Lietuvoje rašė apie autoalergines ligas. Mitybos ir anafilaksijos reiškinius V. Lašas domėjosi visą gyvenimą. Profesorius teigė, kad mitybos ir anafilaksijos problemos yra bendros, nes anafilaksija irgi susijusi su baltymais, patenkančiais į organizmą per virškinimo traktą.

Per ilgus mokslo tiriamojo darbo metus profesorius parengė daug

mokslo darbuotojų, kurie dirbo ne tik Kauno medicinos institute, bet ir Lietuvos veterinarijos bei žemės ūkio akademijose, Gyvulininkystės mokslinio tyrimo institute Baisogaloje, Kauno kūno kultūros institute, Eksperimentinės ir klinikinės medicinos institute ir kt. V. Lašas vadovavo įvairių specialybių mokslininkų (medikų, farmacininkų, veterinarijos gydytojų, agronomų, gamtininkų ir kt.) kandidatinėms ir daktarinėms disertacijoms. Prof. P. Vasinauskas prisiminė, kaip profesorius jiems aiškino, kad, renkantis ir sprendžiant naują mokslinę temą, svarbiausia yra susikurti hipotezę, nes be jos negalima pradėti dirbti. Hipotezė turi patraukti ir užvaldyti.

Mokslininko V. Lašo patarimai bei dalykiniai nurodymai buvo svarbūs žemės ūkio darbuotojams. Rūpindamasis žmonių sveikata ir racionali mityba, maisto vitaminizumu, jis daug dėmesio skyrė žemės ūkio bei gyvulininkystės produktų kokybei ir gamybai.

Mokslų akademijoje ir kituose darbo baruose

1946–1961 m. Vladas Lašas – LTSR mokslų akademijos akademikas sekretorius, tikrasis šios Akademijos narys. Nuo 1948 m. – narys korespondentas. Pokario metais jam suteiktas LTSR nusipelnusio mokslo veikėjo vardas. Nuo 1955 m. iki gyvenimo pabaigos jis buvo Mokslų akademijos darbų vyriausiojo redaktoriaus pavaduotojas ir šio žurnalo Biologijos serijos redaktorius. Turėjo ir kitų pareigų – LTSR fiziologų draugijos įkūrėjas ir pirmininkas, Sąjunginės I. Pavlovo fiziologų draugijos prezidiumo narys, LTSR biochemikų draugijos įkūrėjas ir pirmininkas, Sąjunginės biochemikų draugijos tarybos narys. Taip pat jis buvo Didžiosios medicinos enciklopedijos redakcinės kolegijos narys,

redagavo Mažosios lietuviškosios tarybinės enciklopedijos Biologijos skyrių, priklausė žurnalų „Sveikatos apsauga“, „Mokslas ir gyvenimas“, „Fiziologičeskij žurnal SSSR“ bei kitoms redakcinėms kolegijoms. Profesorius V. Lašas buvo ir kitų aukštųjų mokyklų mokslinių tarybų narys.

Iki mirties (1966 m. sausio 2 d.) Vladas Lašas vadovavo Kauno medicinos instituto Normalinės fiziologijos katedrai, skaitė fiziologijos paskaitas studentams, egzaminavo, dalyvavo posėdžiuose, rengė fiziologijos vadovėlį.

Publicistika, vadovėliai, mokslo darbai

Dar studijų metais išspausdino pirmąjį straipsnį apie šundaktarius „Lietuvos ūkininke“ (1911 m.). Tais pačiais metais „Lietuvos žiniose“ su bendraautoriumi publikavo Lietuvių Dorpat studentų draugijos penkių metų apyskaitą. Domėjosi estų tautos istorija (publikacijos „Lietuvos žiniose“ 1914 m.). Nuo 1920 m. apie sanitarijos būklę, vėliau ir kitais klausimais rašė į medicinos mokslinį žurnalą „Medicina“. Apie populiariąją mediciną rašė į „Jaunimo“ ir „Kultūros“ žurnalus. 1924–1925 m. „Jaunimo“ žurnale išspausdinti straipsniai apie gyvybę, mirtį, medžiagų ir energijos apykaitą, maistą ir darbą. 1929–1931 m. „Kultūros“ žurnale rašė apie vitaminus, endokrinines liaukas, mitybos reikalavimus. 1940 m. „Lietuvos aido“ išspausdintas straipsnis „Dėl sumanymo medicinos fakultetą perkelti į Vilnių“, kuriame profesorius įrodinėjo, kad Kaune fakultetui geresnė materialinė bazė negu Vilniuje. Pokario metais ir vėliau daug straipsnių apie medicinos mokslo reikalus bei aktualius visuomeninio gyvenimo klausimus V. Lašas publikavo „Sveikatos apsaugoje“, „Moksle ir gyvenime“ ir kituose periodiniuose leidiniuose.

Daugiausia V. Lašo darbų yra apie alergologiją ir mitybą, kurias jis nagrinėjo visą gyvenimą. Tai straipsniai Lietuvos ir užsienio žurnaluose, mokslo darbų rinkiniuose, konferencijų tezėse, monografijos ir mokslo populiarinimo knygelės. Medicinos daktaro disertacija (1926 m.) skirta anafilaksijai (sunki sisteminė alerginė reakcija).

V. Lašas vienas iš pirmųjų pradėjo rašyti vadovėlius. Dar 1923 m. fiziologinės chemijos pratybų vadovėlis, vėliau – fiziologijos praktikos darbai ir fiziologijos pratybos. Kartu su žmona patologe anatome Janina Lašiene išleido populiarų vadovėlį vidurinėms mokykloms „Trumpa žmogaus anatomija, fiziologija ir higiena“ (net keturios laidos: 1930, 1938, 1940 ir 1944 m.). Aukštosioms ir vidurinėms mokykloms parašė 16 vadovėlių bei mokymo priemonių.

Jis buvo vienas iš tų mokslininkų, kurie neužsisklendžia savo specialybės pasaulyje. Straipsnyje apie Petrą Avižonį („Mokslas ir gyvenimas“, 1959, Nr. 1) jis rašė: „Žmogus, dirbdamas visą amžių siauroje specialybėje, lyg bijodamas visai susiaurėti, dažnai pamilsta dar kurią nors kitą specialybę, amatą ar mokslo šaką, kuriai ir skiria visą savo laisvalaikį. Pažįstu keletą filologų, kurie yra tapę aistringais bitininkais, žinau du humanitarinių mokslų atstovus, kurie yra buvę puikūs pomologai. Pažinojau žymų teisininką, kuris aistringai mėgo fiziką“.

Ivairiapusiai interesai

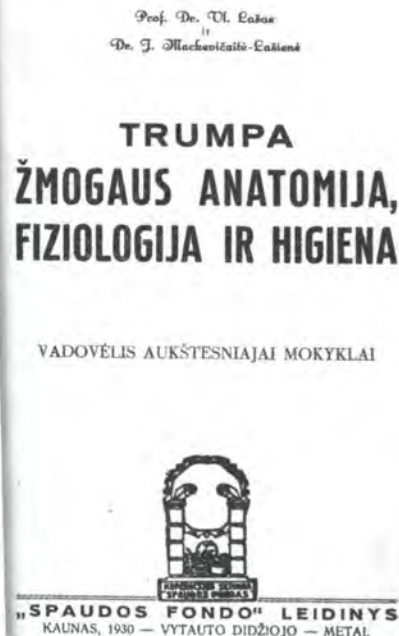
Profesorius V. Lašas buvo plačių interesų žmogus. Domėjosi kelionėmis, knygomis, teatru, koncertais, parodomis, dažnai lankė operos, baleto ir dramos spektaklius, muziejus, galerijas. Buvo tikras meno žinovas. Studentams pasakojo (žinoma, ne per paskaitas) atskiras scenas, mokėjo ne vieną ariją.

Daktaro Juozo Meškausko diplomas, 1937 m. Tuomet Vladas Lašas buvo Medicinos fakulteto dekanas

Dažnai bendraudavo su dailininkais. Justiną Vienožinskį pažino dar nuo tų laikų, kai, būdamas gimnazistu, Rokiškyje rengdavo lietuviškus vakarus. Vėliau dailininkas nutapė jo portretą. Pas profesorių lankydavosi dailininkai, piešė jo šaržus. Kartais V. Lašas jiems pozuodavo. Labai vertino meną ir pripažino, kad žmogui jo reikia. Profesorius daug skaitė, jį traukė F. Dostojevskio, Dž. Londono kūryba.

Pasak studento, o vėliau kolegos B. Abraičio, profesorius Lašas „labai mokėjo tvarkyti ir taupyti laiką.“ „Profesorius niekada neskubėjo, su visais pasikalbėdavo, bet viską spėdavo pamažu, nuosekliai, laiku ir be jokio triukšmo padaryti, visur dalyvauti, viską organizuoti, niekada nesinervinti ir kitiems nervų negadinti“, – taip profesorių Lašą apibūdino buvęs studentas, vėliau bendradarbis B. Padegimas. V. Lašas, bendraudamas su žmonėmis, laikėsi nuostatos „svarbiausia – nedaryk to, kas tau pačiam yra negerai“. Sugebėjo gerai pažinti žmones. Kolegos prisiminė, kad jis įžvalgiai parinkdavo darbus, dažnai atskleidamas jiems patiems dar nežinomas savybes.

Profesorius žavėjosi jaunimo veržlumu, džiaugėsi kosmoso laimėjimais, bet pastebėjo: „Gaila, kad technikos vystymasis pralenkė visuomenės vystymąsi, todėl tokia galinga ir reikalinga atominė energija gali būti panaudota ir blogam“.

V. Lašas aplankė nemažai miestų ir šalių, buvo puikus kelionių vadovas, beveik apie kiekvieną vietovę turėjo ką papasakoti, ir jo patirti įspūdžiai virsdavo ištisais pasakojimais.

Žmona Janina Lašienė teigė, jog „mokslo šventovė ir šeima – tai du poliai, kurie jam sudarė pasaulį“. Ji prisiminė, kad prieš vestuves išgirdusi, jog jo gyvenimo tikslas yra mokslas, pasiteiravo, o ką reiškianti ji, išgirdo: „Tu? Tai šviesiausias draugas, kuris nuskaidrins man kelią į tą tikslą“. Vladui Lašui šeimos pagrindą sudarė abipusė ir lygiateisė draugystė. Turėdamas palankias sąlygas jis galėjo siekti užsibrėžto tikslo ir, vadovaudamasis savo moto „didinkime gėrio sumą žemėje“, dirbdamas tiek vadovaujamąjį, tiek mokslinį darbą medicinos srityje, nuveikė labai daug.

Žemaičių vaikų mokytojas iš Sėlių krašto

ANTANAS J. BRAŽIUNAS

Jaukus šiandieninis Svėdasų miestelis žiloje senovėje buvo tarytum pasienio vietovė. Per Svėdasus ėjo riba, skirianti lietuvių (aukštaičių) ir sėlių gentis. Dabartinių Kamajų link gyveno sėliai. „Poetingas tai kraštas, pilnas giliausios senovės atminimų“, – rašė J. Tumas-Vaižgantas. Senus laikus mena Juodonių piliakalnis, stūksantis pakelėje tarp Svėdasų ir Kamajų. Piliakalnis ir jo papėdė išsaugojo daug vertingų senovės buities daiktų, archeologų rastų ir praturtinusių mūsų žinias apie to krašto senovę. O literatūros klasikas tas vietas – savo gimtinę – aprašė labai gražiai: „...Saulius... žiūri į malonų gimtinę slėnį, kur viso jų sodžiaus laukai atgulę. Laukai puikūs, kalneliais kuproti, upeliu gembėti, pievelėmis pamarginti, tokia įvairybė, jog šimto žingsnių nerasi vienodumo.

Aure, gimtasis sodžius pačiame viduslėnyje apaugęs tankiais ir senais medžiais, lyg vienas ištisas sodelis... Toliau antras milžino kirtimas – tarpukalnė, kur aukštas Juodonių piliakalnis, Valiulio saugomas, iš senų senovės sargybą sergsti“ (Vaižgantas. *Pragiedruliai*).

Deja, gyvenimas juodoniškiams nebuvo nei poetiškas, nei lengvas. Žinoma, kad baudžiavos metais kaimas priklausė Savičiūnų dvarui, kurio žemės ribojosi su Tyzenhauzų valdomis, siekusiomis 2200 valakų. Išlikę pasakojimai apie baudžiauninkų gyvenimą, ponų savivalę, leidžia

Feliksas Bražiūnas Palangoje, 1929 m. rugpjūtis. Nuotr. iš A. Bražiūno asmeninio albumo

mums įsivaizduoti sunkią to meto žemdirbio dalį.

Lietuvos valstybės archyve saugomose Svėdasų parapijos metrikuose, kurių įrašai prasideda nuo 1702 m., gimimo metrikų knygoje randame, kad 1740 m. balandžio 10 d. pakrikštytas Morkus, gimęs Juodonių kaimo gyventojų Simono ir Ievos Bražiūnų šeimoje. Karta keičia kartą. Išeinantieji gula amžinojo poilsio toje pačioje savo prakaitu aplaistytoje žemelėje, kaimo kapinaitėse, o juos keičia jaunesni. Vienas iš Morkaus Bražiūno tiesioginių palikuonių – Antanas Bražiūnas, vedęs Veroniką

Dagytę, devynioliktojo amžiaus pabaigoje – dvidešimtojo pradžioje augino šešis vaikus: Praną, Kazį, Joną, Feliksą, Juozą ir Bronę. Šeima turėjo pusę valako (10–11 ha) žemės, vėliau prisipirko dar tris hektarus. Po kaimo padalijimo į vienkiemius gautame sklype augo krūmai, gulėjo akmenys. Norint pasididinti dirbamos žemės plotą, reikėjo išrauti krūmus, išversti ir išvežti akmenis. Didelių akmenų nei pajudinti nei išvežti buvo neįmanoma, nes darbo jėga buvo tik vaikai. Mažieji darbininkai šalia didelių akmenų kasė gilias duobes, tokias, kad, akmenį palaidojus ir duobę užkasus, akmens nepasiektų plūgas. Duobę reikėjo iškasti prie pat akmens, kad jį būtų galima įversti. Toks darbas buvo labai pavojingas, nes akmuo galėjo per anksti įgriūti duobėn ir prispausti kasėjus. Sunkiu, pavojingu darbu šeima pasididino ariamos žemės plotą.

Feliksas, ketvirtasis iš eilės Antano ir Veronikos Bražiūnų sūnus, vos pažinęs raides, labai pamėgo skaityti. Mama jį dažnai rasdavo miegantį ant atverstos knygos prie degančios spingsulės. Knygos sužadino norą mokytis, šviestis. Mokslai prasidėjo Kunigiškių pradžios mokykloje. Po to – Užpalių progimnazija, Skapiškio mokytojų kursai, Karo mokykla.

Jaunas mokytojas, atsargos karininkas, paskiriamas į Žemaitiją – Kretingos apskrities Salantų valsčiaus Klausgalvių pradžios mokyklą. Po metų Feliksas Bražiūnas skiria-

Salantų mokyklos jaunųjų ūkininkų ratelio parodoje, 1933 m. spalį. Pirmas iš dešinės sėdi Feliksas Bražiūnas, trečia – Agota Bražiūnienė. Nuotr. iš A. Bražiūno asmeninio albumo.

mas Salantų pradžios mokyklos, kuriai priklausė dar ir Šaučių bei Baidotų mokyklos, vedėju. Salantuose sukuria šeimą. Žmona Agota – taip pat mokytoja, pradėjusi mokytojauti ankstyvoje jaunystėje, dar prieš baigdama mokslus. Jie kartu su kitais mokytojais ugdo žemaičių jaunimą Salantuose.

Feliksas siunčiamas į žemės ūkio kursus Dotnuvoje, į sodininkystės ir daržininkystės kursus prie Kauno botanikos sodo. Be darbo mokykloje, įgytas žinias jis pritaiko skaitydamas paskaitas ūkininkams kaimuose. Atsargos karininkas paskiriamas šaulių būrio vadu. Jo vadovaujami šauliai imasi aktyvios kultūrinės veiklos: organizuoja chorą, stato spektaklius, rengia šventes, minėjimus. Skatinama, remiama ir kitų organizacijų veikla. Feliksui Bražiūnui suteikiamas vyresn. leitenanto laipsnis, jis apdovanojamas Šaulių žvaigžde ir kitais apdovanojimais. Jaunimo švietimas ir patriotinis auklėjimas, aktyvi visuomeninė veikla nepatiko negausiems Salantų komunistams, kurių žymiausia buvo Birutė Abdulskaitė, 1940 m. vežusi „Stalino saulę“ į Lietuvą, o prasidėjus sovietinei okupacijai, tapusi skundike ir represijų talkininke.

Feliksas Bražiūnas buvo suimtas 1940 m. birželio 13 d. Kaune, mokytojų suvažiavimo metu. Pervežus į Kretingą, prasidėjo tardymai, kalinimas garsiajame „šv. Antano namelyje“ – NKVD užgrobtame pranciškonų vienuolyno pastate.

Iš Felikso Bražiūno atsiminimų: „Kretingoje tardė rusų tardytojai, bet tardymo kambariuose matėsi Mosėdžio Jurgaitis, Salantų B. Abdulskaitė. Tardydamas naktimis. Vesdami tardyti ant rankų uždėdavo grandines arba surakindavo po du. Tardymai būdavo žiaurūs, ypač patekus po buvusio Kretingos apskrities advokato Vlado Petronaičio tardymo (V. Petronaitis

Salantų mokykloje. Antras iš dešinės sėdi Feliksas Bražiūnas, šešta – Agota Bražiūnienė. Nuotr. iš A. Bražiūno asmeninio albumo

kartu su kitais 75 Telšių kalėjimo kaliniiais bolševikų buvo nukankintas Raimūnų miškelyje iš 1941 m. birželio 24 į 25 d. – A. J. Bražiūno past.) V. Petronaitis puikiai žinojo įstatymus ir labai įsiutindavo tardytoją. Tardytojas labai nirsėdavo negavęs tinkamo atsakymo į savo klausimus. Mano atsakymas būdavo trumpas: esu atsargos karininkas, vadovavau šaulių būriui, šaulių organizacija buvo nepartinė. Nesu koks nusikaltėlis, kad iš manęs reikėtų jėga reikalauti prisipažinti kuom nesu nusikaltęs. Buvo mėginimų panaudoti fizinę jėgą, bet aš pagriebiau kėdę ir sušukau: „Žūsiu aš, bet ir tu gyvas neišeisi!“ Tada aprimo.

Į vienuolyno rūšį iš Palangos buvo atvežtas karo laivo „Prezidentas Smetona“ vadas Antanas Kaškelis. Jis buvo labai pamaldus. Rūsysis buvo šaltas, nešildomas, o jau buvo ruduo. A. Kaškelį atvežė be kepurės, su liet-

palčiu. Jis, vėl vakarą atsisėdęs ant narų, užsigaubęs ant galvos lietpaltį, meldėsi. Sargybinis pro langelį tai pamatęs sušuko: „Seni, ką tu darai?“ Kaškelis nekreipė jokio dėmesio. Tada atsidarė durys ir įėjo du karininkai. Priėję prie jo pakėlė lietpaltį, paklausė, ką jis daro ir pamatė, kad meldžiasi. Kaškelis nereagavo, kol nebaigė melstis. Vienas iš karininkų pradėjo šaipytis: „Tu meldiesi, bet kodėl tavo Dievas neatidaro durų ir tavęs neišleidžia?“ Antanas Kaškelis ištraukė ant krūtinės kabantį šv. Marijos medalikėlį ir, parodęs karininkams, pasakė: „Man motina jį užkabino, kai važiauvau į karą su japonais. Jis ne kartą išgelbėjo man gyvybę.“ Karininkams išeinant iš kameros, vienas jų atsisuko ir, ištraukęs iš kišenės, kažką parodė ir užspaudė sau lūpas. Po šio pasikalbėjimo A. Kaškeliui daugiau nebekludavo

ir dažnai pro langelį paklausdavo, gal nori sriubos ar rūkyti.

Iš Kretingos mane nuvezė į Telšių kalėjimą. Kalėjime mes, kaliniai, buvome susitarę, kad, jei nujausime, kad mus nori nužudyti, neisime iš kameros ir ginsimės. Tegu šauda kameroje. Numatėme, kad mėgins mus nužudyti. Telšių kalėjime dalis mūsų gavo pranešimus, kad esame nuteisti po aštuonerius metus lagerio. Pranešimą liepė pasirašyti, bet aš atsisakiau. Reikalavau viešo teismo Lietuvoje. Už atsisakymą teko pasėdėti vienutėje, kur buvo galima tik atsisėsti. Atsisakymas pasirašyti nieko nepadėjo.

1940–1941 m. bolševikų areštuotųjų likimas priklausė nuo susidariusių aplinkybių. Kaliniai, likę Telšių kalėjime, kurių tardytojai nespėjo ištardyti, „troikos“ – paskirti bausmę, o masiniais trėmimais užsiėmę enkavedistai neturėjo laiko išvežti Rusijon, karui prasidėjus, buvo nukankinti Rainių miškelyje.

Feliksui Bražiūnui „troika“ skyrė lagerio bausmę 1941-ųjų kovo 8 dieną. Iš Telšių kalėjimo jis buvo išvežtas į Vilnių, į Lukiškes, po to – į Krasnaja Presnia kalėjimą Maskvoje ir į Pečiorlago paskirstymo punktą, vergų darbu aprūpinusį šiaurinius Sovietų Sąjungos rajonus. Pečiorlago teko patirti kriminalinių kalinių („blatniakų“) užpuolimą, kurį pavyko atremti ir apsiginti padedant estų politiniams kalinims.

Tolesnius įvykius Feliksas Bražiūnas prisimena taip: „Iš Pečioros mus, kelis šimtus kalinių, išvarė Vorkutos link pėsčius, nes nebuvo jokio kelio. Vedė per balas, kur buvo praėjusi ekspedicija, žymėjusi būsimą geležinkelio liniją Pečiora–Vorkuta. Kelionė buvo be galo varginga, nes beveik visą laiką reikėjo bristi per balas. Prie tų kalinių, kurie nebegalėjo toliau eiti, pasilikdavo sargybinis. Po kurio laiko jis pasivydavo koloną nešinas kalinio daiktais. Mus nuvedė toli į taigą.

Apsistojome karjero vietoje, kur buvo numatyta kasti žemę geležinkelio pylimui. Sustojimo vietoje nebuvo jokios pastogės. Dieną dirbdavome pildami geležinkelio pylimą, o vakare eidavome kirsti miško palapinėms statyti. Per naktį tekdavo būti susirietus apie laužą. Buvome išvargę, alkani, prie laužo šildavo tik vienas šonas, o iš apačios šaldė amžinasis pašalas. Labai daug mirdavo prie laužo. Rytais, kai keldavo į darbą, žiūrėk, keli jau nejudą. Maistui gaudavome tik po puoduką miltų. Indų virimui neturėjome. Miltus susimaišydavome su sniegu ar vandeniu ir gaudavome „lepiošką“. Būdavo ir taip, kad, baigę statyti palapinę ir nepabuvę joje, keldavomės toliau ir ten vėl iš naujo statydavome. Palapinės buvo labai didelės, narai-gulyklos iš apvalių karčių, nes lentų nebuvo. Nebuvo ir čiužinių, nebuvo kuom nei pasikloti, nei apsikloti, tik tai, ką turėjome ant kūno. Keliaudami taiga nešėmės antklodes dar iš Lietuvos. Po pirmo sustojimo darbams vakare grįžę nieko neberadome. Likome taip, kaip buvome apsilikę.

Palapinės buvo šildomos iš metalinių statinių padarytomis krosnimis. Vienoje palapinėje jų būdavo dvi arba trys. Įkūrentos jos būdavo net raudonos. Prie statinių būdavo šilta, o toliau – sniegas ant žemės. Prieiti prie krosnių nebuvo galimybės, vietas aplink jas užvaldydavo „blatniakai“. Su mumis jų buvo nemažai. „Blatniakai“ beveik niekada neišeidavo iš lagerio. Išvaryti prie darbo jie nedirbdavo, o tik sėdėdavo prie laužo. Prižiūrėtojai ir brigadininkai jų bijodavo. Brigadininkai jiems užrašydavo atliktus darbus, nors jie ir nedirbdavo. Vakare palapinėje kur nors kampe pradėdai snausti, žiūrėk, jau ir traukia nuo kojų gumines „čiūnes“ (kaliošus). Jei nepajusi – liksi basas. Tada jau tenka vaikščioti skudurais apsivyniojus kojas. Atsarginio apavo buvo mažai, o jei ir

būdavo, duoti neskubėdavo. Nuautas „čiūnes“ kūrendavo krosnyje, jos labai gerai degdavo ir duodavo daug šilumos. Dėl tokios padėties miegas buvo neramus, kaip zuikio. Ir aš buvau nušalęs kojas, kojų padų oda nusilupo. Vasarą buvo geriau: avalynę nusiauni ir pasikiši po savimi, be to, vasarą ir krosnis mažiau kūrendavo.

Po kelerių metų pradėjom gauti veltinius, be to, jau buvome pasistatę pusiau žemines. Jų sienos buvo apmestos žemėmis, o stogas apdengtas skiedromis.

Kai dar neturėjome palapinės prisiglausti, o po darbo prie geležinkelio statymo vesdavo į mišką kirsti medžių palapinei, buvo paskirtas labai bjaurus brigadininkas, kuris spaudė kalinius dirbti, o duonos normą mažino. Vieną kartą baigus darbą, prisikirtus karčių bei rąstigalių, sargyba išrikiavo kalinius ir pamatė, kad kaliniai visi, o brigadininko nėra. Sujudo ieškoti ir rado gulintį po eglutėmis be galvos. Patardė, patardė, tačiau, kas tai padarė, nesurado, nors žinojo, kad tai „blatniakų“ darbas.

„Blatniakai“ nutardavo, ką nužudyti arba lošdami kortomis galėdavo pralošti kurio nors kalinio daiktus ar gyvybę. Pralošęs „blatniakas“ turėdavo įvykdyti įsipareigojimą arba žūti pats. Lagerių viršininkai labai nenorėdavo „blatniakų“ ir kaip įmanydami stengėsi jų atsikratyti, tačiau net griežto režimo lageriai jų neįveikdavo.

Karui prasidėjus, labai pablogėjo maitinimas. Administracija nežinojo, kas bus ateityje, ir pradėjo kaupti atsargas – slėpė maisto produktus. Kaliniai (taip pat ir aš) visai nusilpo, nebegalėjo pastovėti ant kojų. Varomi į lauką patikrinimui išeidavome keliais, kur tekdavo ilgai klūpoti. Kaliniai pradėjo nebeiti į darbą. Šiek tiek stipresniems pririšdavo prie kojų virvę, ir arklys išvilkdavo už zonos. Bet iš to nebuvo naudos, nes toks kalinys neturėjo jėgų dirbti.

Ankstų rytą lagerio duonos raikytojas atidarė langelį, pro kurį dalindavo duoną. Vienas kalinys, įlindęs pro langelį, užmušė raikytoją, duonos dalintoją. Vėliau nuėjo pas sargybinių ir pasakė: „Aš užmušiau duonos raikytoją, prisivalgiau iki soties duonos, darykit man ką tik norit, dabar esu sotus“. Po šito įvykio atvažiavo komisija, kurioje buvo ir tardytojų, ir gydytojų. Pradėjo tikrinti mūsų sveikatą ir klausinėti, kodėl tokie sulysę. Tada aš svėriau 45 kilogramus. Gydytojas paklausė, iš kur esu. Išgirdęs, kad iš Lietuvos, atsakė: „Gaila, daugiau savo Lietuvos nepamatysi“.

Mus, visus silpnuosius, išsiuntė į ligoninę Abezėje, o lagerio viršininkus – su kastuvais už zonos, prie darbų. Ligoninėje išgulėjau apie pusę metų. Kai sustiprėjau, gydytojai mane pasiskyrė sanitaru. Gydytojai latviai stengėsi mane apsaugoti, kad neišrašytų iš ligoninės.

Dirbant sanitaru, kiekvieną dieną tekdavo išnešti po kelis numirėlius. Išnešant iš barako, būdavo nuvelkami baltiniai, kokios būklės jie bebūtų, o prie nuogo kūno kojos didžiojo piršto pririšama lentelė su mirusiojo pavarde. Nuogi būdavo ir palaidojami. Vėžant daugiau mirusiųjų, į vežimą buvo kraunami vieno galva, kito kojos. Ar nėra gyvų, prie zonos vartų tikrindavo suduodami plaktuku į galvą.

Vienas ligonis manęs vis prašė, kad naktį gulėčiau su juo ant vieno narų. Narai buvo skirti gulėti dviem asmenims. Jis buvo labai silpnas, beveik nieko nevalgė, gautą davinį slapta parduodavo. Naktį ligonis miegodavo laikydamas mane už rankos. Paklaustas, kodėl nori su manimi miegoti, ligonis pasakė, kad manimi pasitikti, o kitų bijo, kad nepavogtų jo

turimų pinigų. Jis pasakė, kad pinigus laiko susuktoje marškinių rankovėje, o su ta ranka mano ranką apkabindavo. Kartą pabudau ir pajutau, kad negaliu ištraukti rankos. Mano kaimynas buvo miręs. Jis net mirdamas nepaleido pinigų. Juos išėmiau iš rankovės ir atidaviau gydytojui.

Ligoniai, sužinoję apie tą įvykį, ką tik turėjo vertingesnio – pinigų, akinius – pasidėdavo pas mane. Išrašant iš ligoninės, jų turtą grąžindavau, o jei mirdavo – atiduodavau gydytojams.

Agota ir Feliksas Bražiūnai, 1975 m. Nuotr. iš A. Bražiūno asmeninio albumo

Išrašytas iš ligoninės buvau pakeltas Abezės lageryje ir patekau į brigadą, dirbusią laisviesiems gyventojams laikomų produktų ir aprangos sandėliuose. Pagalbininku mane pasiėmė sandėlio vedėjas Kuznecovas. Jis buvo labai geros širdies. Aš jam įtikau už sąžiningumą. Kartą kito sandėlio vedėjas paprašė mano viršininko leisti mane padėti priiminėti gautas prekes. Pavedė tikrinti sukneles, supakuotas po dešimtį vienetų. Pradėjau tikrinti neatridamas paketų. Vienas pasirodė įtartinas. Padaviau jį vedėjui ir paklausiau, ar tvarkoje. „Da, Feliks Antonovič“, atsakė. (Taip, Feliksai Antonovičiai.) Parodžiau jam, kad viena suknelė taip sulenkta, lyg atrodytų dvi. Taip įgijau didelį visų sandėlininkų pasitikėjimą.

Tikėjaisi sandėlyje dirbti ilgiau. Deja, mano brigados kaliniai vogdavo, kas tik buvo prieinama. Tai darė kartu su sargybiniais. Išeinančių iš zonos sargybinių nekratydavo ir jie išsinešdavo kalinių pavogtas prekes. Tokia brigada sandėliuose buvo nepageidautina.

Brigadą perkėlė į Sarma Ju lagerį – plytų gamyklą. Nepaliko ir manęs. Ruošėme amžinojo įšalo molį plytoms. Vėliau buvau paskirtas į statybininkų dailidžių brigadą. Brigadoje buvo du estai: Velma ir Aras.

Su jais dažniausiai ir dirbau. Ilgiau kaip metus iš apvalių rąstų statėme vaikų darželį. Tokius rąstus paruošti buvo sunku: kad būtų vienodo skersmens, juos reikdavo aptašyti ir dar nuobliuoti. Visą laiką tekdavo dirbti lauke, pasilenkus. Statybininko darbus dirbau iki paleidimo namo“.

Tarp 1940–1941 m. suimtų ir ištremtų Lietuvos gyventojų buvo 1187 mokytojai. Ypač sunku

kaliniams buvo išgyventi lageriuose karo metais. Feliksas Bražiūnas buvo vienas iš tų suimtųjų, kurie atlaikė lagerių žiaurumus pačiu sunkiausiu laikotarpiu. Lietuvon jis grįžo 1948 m., tačiau mieste gyventi jam nebuvo leista. Dirbo Ežerėlyje, Garliavoje statybinių organizacijų buhalteriu ir tik vėliau – Kaune. Jau būdamas pensininku, dar dirbo M. K. Čiurlionio dailės muziejuje. Sulaukė tik nepriklausomybės priesaušrio – mirė 1989-ųjų liepą.

Jis priklausė Lietuvos mokytojams, dirbusiems tarpukariu, išugdžiusiems Nepriklausomos Lietuvos piliečius, kurių dauguma nepalūžo sunkiais okupacijos metais, išlaikė ir savo vaikams perdavė sąžiningumo ir Tėvynės meilės pagrindus. Jie ir atkūrė Lietuvos valstybę.

Išlaikantys vidinius išteklius

Reda Kiselytė, Rokiškio „Romuvos“ gimnazijos bibliotekos vedėja,
kalbina kunigą Justą Jasėną ir studentą Justą Laužadį

Praeitis, dabartis, ateitis... Visais laikais žmonės šiose laiko atkarpose ieškojo kažko prasmingo, gilaus, naujo, paslaptingo. Dažnai daugelį įvykių, reiškinių reikia spėti laiku užfiksuoti, pastebėti, įvertinti, prisiminti... Paprastai prasmingiausių deimančiukų ieškome praeityje, kartais pavėluojame juos rasti, o apie dabartį dažniausiai mąstome, kad dar spėsime daugelį sumanymų įgyvendinti ateityje. Taip ir sukasi gyvenimo karuselė...

Šį kartą mintimis paklaidžiosiu po dabartį. Mano pašnekovai labai įdomios asmenybės. Tai kunigas, poetas, kultūrininkas Justas Jasėnas, savo kūrybos rinkinį „Užmigdykite mus ežerus“ pristatęs Rokiškio „Romuvos“ gimnazijos skaitykloje – Lituanistikos centre, Rokiškio Juozo Keliuočio viešojoje bibliotekoje, Rokiškio krašto muziejuje, Žiobiškio, Suvainiškio, Čedasų bažnyčiose, ir Justas Laužadis – Rokiškio „Romuvos“ gimnazijos 39 laidos absolventas, savo kūrybą skelbiantis internetinėje erdvėje, o „Romuvos“ gimnazijos skaitykloje – Lituanistikos centre – organizavęs savo kūrybos popietę.

R. K.: *Trumpai prisistatykite Rokiškio kultūros žurnalo „Prie Nemunėlio“ skaitytojams.*

J. J.: Esu aukštaitis, panevėžiškis. Aukštaitijos sostinėje baigiau

humanitarinę Vytauto Žemkalnio gimnaziją. Ten besimokydamas, įsitraukiau į Maironiečių draugijos veiklą, pradėjau bendradarbiauti spaudoje, iš to gimnazistiško laikotarpio atkeliavo ir pirmieji mano straipsniai bei eilėraščiai. Ten, gimnazijoje, buvau auklėjamas patriotiškai, tautiškai. Paskui – studijos Vilniaus šventojo Juozapo kunigų seminarijoje, praktikos jėzuitų parapijose, klinikose, sostinės kultūrinis gyvenimas... Jo pėdsakų galima rasti ir mano kūryboje. Baigęs seminariją, 2007 m. liepos 14 d. Panevėžio Kristaus Karaliaus katedroje, pašventintoje Maironio, buvau pateptas kunigu, sielovados ir, tiesą sakant, paprasto, jautraus, nuoširdaus žmogiško buvimo, bendravimo tarnystę ėjau Anykščiuose, Zarasuose, šiuo metu – Kupiškyje. 2009 m. išleidau eilėraščių knygėlę „Užmigdykite mus Ežerus“. Džiugina, pirmyn veda dar viena kūrybinė patirtis – Kupiškyje buvau priimtas į mėgėjų teatro „Provencija“ (rež. Nijolė Ratkienė) kolektyvą, drauge pastatėme K. Sajos pjesę „Ubagų sala“. Teko pagrindinis – vienuolio Gustavo – vaidmuo.

J. L.: Jei kada būdami Vilniuje, Saulėtekyje, pamatysite prie universiteto einantį gana aukštą vaikunuką rudais nešukuotais plaukais, kuris nužvelgs jus nerūpestingomis primerktomis nuo šviesos akimis

ir pinčiukiškai šyptels, ko gero, tai būsiu aš, Justas Laužadis. Veikiausiai nelabai atkreipsiu dėmesį į Jus, nes mano mintys bus kažkur kitur.

R. K.: *Kūrybos procesas – Jūsų gyvenimo atsitiktinumas? Ar taip turėjo įvykti?*

J. J.: Gražus, nors labai sunkus, o dar tiksliau – skausmingas tas kūrybos procesas. Reikia labai daug atiduoti, deginti save, o to šviesumo ir susikalbėjimo atgalios grįžta tikrai nedaug. Labai brangiai kainuoja vidinių išteklių išlaikymas, kai nori išlikti prie žmonių, žodžio, gyvenimo. Kasdienybė ir laikinumas veržiasi, daug tuščių, menkaverčių dalykų. Su jais taip pat susiduriu, nesu apsaugotas. Sielą, kiek įmanydamas, nuo šio paviršiaus stengiuos atitraukti, bet ne visada pavyksta. Bandau ir kitiems padėti, juos saugoti. Tikrai nelengva. Gerosios pastangos, rodos, tokios dužlios, silpnos. Visada lieka galimybė būti nesuprastam, neišgirstam ar ne taip suprastam. Blogis taip pat gajus kaip ir gėris. Dėl tiesos, šviesesnio, skaidresnio, o ir padoresnio žvilgsnio tenka visada grumtis pečiais, kovoti, įrodinėti, dažnai mąstyti ir nesudėti bluosto naktimis. Kankynė. Kartu man kūryba yra tarytum saugumo salelė, savotiškas pagrindis, kuriame gali būti nuoširdus sau ir kitiems, nenešioti kaukių. Kūryba prašviesina būties pakraščius, gydo, telkia, iš

kažkur, iš paskutiniųjų siūnčia jėgų, kad galutinai nenusiviltum, kad dar išliktum. Manau, kad kūryba mano gyvenime, ieškojimuose, atradimuose, klaidose ir žaizdose nėra atsitiktinumas. Jos laikausi įsikibęs, įsitvėręs siekiu to, kas gaiviau. Taip turbūt turėjo įvykti, kad šiandien skaitau, kalbu, rašau, dalijuosi, tiesiog bandau gyventi. Turėjau palankią, kūrybingą aplinką, žmones, mokslus gimnazijoje ir seminarijoje. Nežmoniška pozityvi įtaka. Pati kūryba skatina atsilipti ir kalbėti. Be to, dirbau Anykščiuose, dar ir dabar bendrauju su šio miestelio muziejininkais. Iš naujo skaičiau Anykščių krašto (jie kartu ir visos Lietuvos) klasikų kūrybą.

Ar galima abejingai žvelgti? Dar pasakysiu – gavęs paskyrimą į Anykščius, pirmiausia nubėgau aplankyti A. Baranausko klėtelės ir A. Vienuolio-Žukausko namų, tik paskui nuėjau bažnyčion. Tad dabar ir pats bandau būti kūrybos ir kultūros kasdienybės laukuose – vėl natūraliai ir tikroviškai. Pati mano tarnystė yra humanistinės, humanitarinės prigimtys. O gal tiesiog kitaip negaliu būti, nemoku.

J. L.: Gyvenime daug atsitiktinumų. Iš esmės jau ir pats gyvenimas yra atsitiktinumas. Per dažnai mes jį suvokiame kaip dovaną ir užmirštame, kiek daug aplinkybių turėjo susiklostyti vienaip, o ne kitaip, kad mums šią dovaną „įteiktų“. Taip pat ir kūryba. Viskas taip pat. Šiuolaikinė fizika teigia, kad galimi visi įmanomi ateities variantai – deriniai – ir tik milžiniško atsitiktinumo dėka dabartį mes turime tokią, kokią turime – vieną iš ištisos begalybės derinių. Argi tai ne atsitiktinumas?

R. K.: *Dienoraščiai, užrašai, pasabos... Kaip kaupiate medžiagą kūrybai?*

J. J.: Visada labai daug skaitau – laikraščių, romanų, prisiminimų.

Stengiuosi prisiminti iškalbinesnes detales, niuansus, štrichus, spalvas, visokias abejones, krūptelėjimus. Vėliau tai suteka ir į mano paties kūrybą, atsiranda vertinimas, šviesesnis ar tamsesnis pasižiūrėjimas į tai, kas po kojomis ar už tvoros. Mėgstamiausi leidiniai pribraukti, prirašyti mano pastabų, komentarų. Kartais išsirašau citatas, retsykais ši bei tą pasižymiu užrašų knygelėje.

Aišku, kad žiūriu į kasdienybę, žmonių gyvenimus ir nuotaikas. Tų nuotrupų galima rasti esė tekstuose. Stengiuosi net kalbėjimus apie šventus ir dangiškus dalykus sutvirtinti pavyzdžiais ar prisilietimais iš mūsų šiandieninės tikrovės ir patirties, supratimo, žiūrėjimo. Tai artimiau, suprantamiau, o dažnai ir šilčiau, ne dogmatiškai. Nuo intensyvaus skaitymo ir sėdėjimo prieš kompiuterinį altorių stipriai pasilpo akys, atsiranda nuovargis, lyg koks išsekimas, bet kartu atsiranda ir intensyvus troškulus rašyti, kalbėti, pastebėti ir pasakyti, kitiems parodyti, kitus prie vienos ar kitos temos prilenkti. Remiuosi autoritetais. Man visada patinka tai, kaip rašo ir kalba pranciškonas Julius Sasnauskas. Visada grįžtu prie klasikos. Tie autoriai atgaivina ir sustiprina, gal net atjaunina. Grįžtu prie Just. Marcinkevičiaus, Maiorinio, S. Gedos... Semiuosi stiprybės iš jų žvilgsnio. Kartu klasika padeda atpažinti ir pajauti ribas, buvimo būdą, saiką, vietą, per daug nesipuikuoti, nesigirti, nesipūsti. Labiausiai džiaugiuosi, kad galėjau parašyti įvadą I. Petraitienės knygai „Vyskupas Juozas Preikšas“ (Naujasis amžius, 2007). Eilėraščiai išsimėtę rankraščiuose palovyje, įvairiuose knygelėse, rinkiniuose... Įdomu buvo krapštytis po margą Miežiškių (Panevėžio r.) parapijos istoriją (knygą „Miežiškiai“ parengė V. Marciūška ir kalbininkas J. Šukys, 2003). Su užsidegimu ir įkvėpimu

2010–2011 m. rašiau poetinius tekstus – miniatiūras seniesiems Zarasų atvirukams, dalindavau parapijiečiams. Skaudu, šio darbo nebegaliu tęsti.

J. L.: Neretai smulkias mintis ar gyvenimiškus pastebėjimus užsirašau tiesiog į telefoną. Jei poros sakinių neužtenka, atsiverčiu užrašų knygutę ar užrašau į tinklaraštį, tačiau taip nutinka kur kas rečiau. Be abejo, buvo daugybė minčių, kurios tiesiog išnyko – visų neįmanoma prisiminti, kai po ranka neturiu tušinuko. Anksčiau savo atmintimi pasitikėjau labiau, tačiau dabar pastebiu, kad vis dažniau ji mane nuvilia. Dažnai netgi tenka tyliai pakartoti visą minčių seką, kad atkurčiau ir prisiminčiau, ką gi buvau sugalvojęs.

R. K.: *Kuriančiam žmogui nepaprastai svarbu surasti savo žanrą, savo sritį. Kaip jums tai pavyko? Žinau, kad abu suradote ne vieną žanrą.*

J. J.: Specialiai lyg ir neieškojau, nesimokiau. Dažniausiai atsiliėpdavau į konkrečius poreikius, žiūrėjau, kaip daro kiti. Stengiuosi pastebėti smulkmenas, kurios vėliau labai svarbios, aktualios, kurių dėka galima prisikasti prie esmės, visumos, užčiuopti įvykio, reiškinių ar miesto, gal ir žmonių savitumą, unikalumą. Daug kalbuosi ir būnu su žmonėmis. Manau, kad tai atsiliėpia ir kūryboje. Pradžioje (gal nuo kokių 1998 m.) į „Tėvynę“ (Panevėžio r. laikraštis) ir „Panevėžio balsą“ ar „Bažnyčios žinias“ rašydavau žinutes apie reikšmingesnius įvykius, renginius. Buvau dar vaikėzas, gal devintokas, nuėjau kalbinti darbininkų, kurie prie mokyklos statė katilinę. Buvo pietų metas, žmonės užkandžiavo, rūkė. Oi, kaip jie tada nusigando jaunojo žurnalisto, kai pasakiau, kad rašysiu apie statybas ir jų darbą. Turbūt tada labai akivaizdžiai supratau, kad spausdintas žodis ypač galingas. Keletą tekstų, vengdamas erzelio,

esu parašęs slapyvardžiu. Vėliau pradėjau kelti opius klausimus, nesibaidžiau jaunatviško maksimalizmo, nebijojau sakyti tai, ką jaučiu. Nuo to sakymo ne kartą ir nukentėjau. Atvirai kalbėdavau(si) skyrelyje „Donkichoto tribūna“ (pats pavadinimas iškalbingas, daug ką pasakantis). Paskui pasirodė įdomūs žmonių gyvenimai ir užsiėmimai, gyvenimo kelias, memuarai. Eidavau kalbinti žmonių. Kartais patinka prisiliesti prie skaudžių vietų, polemizuoti, nesutikti, bet tie bandymai baigiasi ne noru kalbėtis ir aiškintis, bet kruvinu kerštu, ambicijomis, skundais, apkalbomis. Suradau esė žanrą – jis man laisviausias. Tad tokių tekstų esama „Žemaičių saulutėje“ ir „Utenos apskrities žiniose“. Man gal artimiausia esė. Tad prie jos ir lieku. Noriu į kasdienybę įkurdinti simbolį, savičiau stebėti, kalbėti poetine kalba, kuri, man regis, yra jautresnė.

J. L.: Tiesiog stengiuosi rašyti taip, kaip man pačiam patinka skaityti, kaip pačiam atrodo gražu.

R. K.: *Kokie žmonės turėjo įtakos, kad ėmėtės kūrybinės veiklos?*

J. J.: Žinoma, kad pirmoji vertintoja ir kritikė buvo ir yra Mama. Sunkiai mokiausi skaityti. O skie-
menis pradėjau dėlioti ne „Vagos“ elementoriuose, bet Mamos prirašytame sąsiuvinyje. Vėliau, jau ir išmokęs skaityti, nenorėjau knygų, bet troškau, kad Mama man rašytų... Tada tik skaitysiu. Skaityti ir religinių tiesų, katekizmo mokė Genovaitė Tamošaitienė. 9 klasėje atestatų įteikimo šventei parašiau kalbą. Kaip tada atrodė – labai tobulą ir reikšmingą. Mama perskaičiusi beveik viską išbraukė, paliko tik kelis sakinius. Pasislėpęs verkiau. Visus rašymus lydėjo mokytojos lituanistės – nuo pradinių klasių iki abitūros. Norėčiau išskirti poetę Editą Misevičiūtę. Ji buvo reiklė, o man kažkoks pavyzdys. Gim-

nazijoje žavėjo Marytė Paknienė, savo motiniškumu ir jautrumu pagelbėjo. Iš tolo žiūrėjau į Eleną Mezginaitę. Kaip ji dirba ir rašo, supratau iš laikraščio puslapių. Vieni metu buvau pasišovęs studijuoti žurnalistiką, ačiū Dievui, kad šis troškimas neišsipildė. Rašyti mokė jau anksčiau minėtos „Tėvynės“ redaktorius Algimantas Kaminskas, šia prasme jis – pirmasis mano rašto darbo mokytojas. Vėlesnius mano skrebenimus taisinėjo žurnalistė Marija Vepštienė. Smagu, kad teko sutikti šios srities profesionalus, o ne savamokslus ar kaip nors persikvalifikavusius. Besimokydamas gimnazijoje, rašiau į tokį skyrelį „Jūs apie viską“ („Panevėžio balse“). M. Vepštienė mano tekstus pataisydavo, patrumpindavo. Jokių pastabų žodžiu nei raštu neteikdavo, bet iš jos darbo daug ką suprasdavau. Be to, perskaitęs mano tekstus „Žemaičių saulutėje“, savo nuomonę išsakydavo klebonas Kostas Balsys. Jis drąsino, negailėjo pastabų, kurs-tė, daigino meilę, prisirišimą prie knygos, kalbos, žodžio. Ne kieno kito, o būtent jo pavyzdžio ir būdo užstojamą bei palaikomą brendau, stiprėjau ir ėmiau drąsiau jaustis.

J. L.: Visų pirma tai – lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja Margarita Petkuvienė, kuri, galima sakyti, išmokė mane rašyti. Taip pat draugai, kurie jau po pirmųjų įrašų tinklaraštyje negailėjo pagyrų ir skatino nenuleisti rankų, rašyti toliau. Kurį laiką tik labai siauras žmonių ratas žinojo, kad kažką rašinėju, tad sunku ką nors daugiau įvardyti. Jei galima, pridėsiu keletą rašytojų, kurių veikalai privertė ištarti: „...tačiau tuo pasakyta dar ne viskas.“

R. K.: *Liūdesys ir džiaugsmas. Kurią dvasinę būseną laikote kūrybiškesne?*

J. J.: Šis klausimas mane labai neramina, vargina. Kur tos poezijos ir to skaidraus tikrumo yra daugiau –

liūdesyje ar džiaugsmu. Ieškau atsakymo klasikų kūryboje. Žinoma, mano tekstuose nemažai liūdnumo, dėl jo esu dažnai kamantinėjamas, prašomas (pasi)aiškinti, kodėl taip, o ne kitaip rašau, ką turiu galvoje. Neseniai perskaičiau Viktorijos Daujotytės knygą apie Justiną Marcinkevičių. Ten ji mini, kad Putinas net privalomo „socialistinio optimizmo“ laiku gynė poeto teisę į liūdnusius išgyvenimus. V. Daujotytė teigia, kad J. Marcinkevičius nebūtų prieštaraęs ir dėl pesimizmo (kūryboje, eilėraščiuose – *J. Jasėno pastaba*). Bet labiausiai pritaręs, anot jos, kad žmogaus širdis jautriau, įspūdingiau reaguoja į liūdesį, sielvartą nei į džiaugsmą. Štai ir atsakymas. Į liūdesį man lengviau atsiremti, įsitverti, taip randu šviesesnes patirtis, pakraščius, briaunas, prasmės laukus ir tai, kas mus vienija, randu simbolį, kuris gali sutvirtinti mūsų dabartį, ją atverti, parodyti, priartinti. Tad vengiu kūryboje tuščiai juokauti, pamėkliškai džiūgauti, klykauti, lengvabūdiškai stebinti.

J. L.: Be abejo, liūdesį. Džiaugsmas aptemdo protą ir kūryba darosi per daug subjektyvi, pozityvi. Aš taip nemėgstu. Tai lyg arbata. Tie, kurie nenori pajusti tikrojo jos skonio, ją saldina. Taip pat reikia atskirti liūdesį nuo sielvarto. Rašyti, kai tave apėmęs sielvartas, manyčiau, tas pats, kas prisiberti į arbatą pipirų. O aš mėgstu ją tikrą – be pipirų, be cukraus. Keletą pirmų kartų neskanu, tačiau apsibranti ir po kurio laiko jau nebegali kitaip. Beje, čia tik palyginimas – iš tiesų, geriau gerti arbatą su cukrumi ☺

R. K.: *Kodėl šiandien žmogus nenori išgirsti žmogaus? Vyksta nesikalbėjimas?*

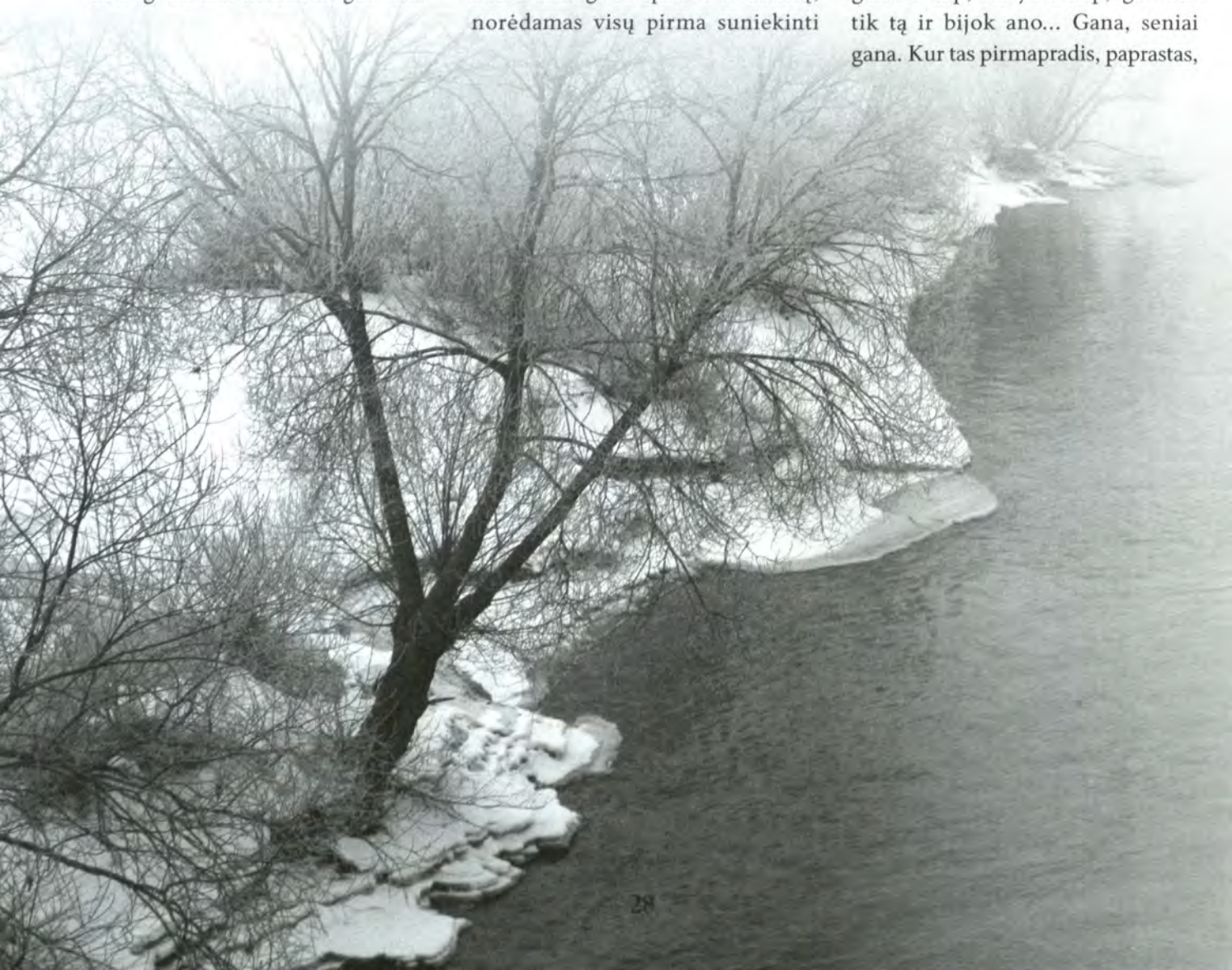
J. J.: Man atrodo, kad to nesukalbėjimo, skirtingų žiūros laukų tarp kartų būna visuomet. Tik tas skirtumas vieną dešimtmetį labai

ryškus ir skausmingas, konfliktiškas, aštrus, o kitą dešimtmetį šio jautrumo lyg ir nelieka. Komunikacijos bando pristesti nuomonę, kad bendravimo nebereikia, nebereikia žmogaus, jo vietą visais būdais stengiasi užpildyti dienomis tobulėjantys ryšiai. Bet vis dėlto lieka tas giluminis troškimas susitikti ir kalbėtis. Aną sykį gimnazistų (Kupiškio L. Stuokos-Gucevičiaus gimnazija, joje 11–12 klasėms dėstau tikybą) klausiau, ką jie mieliau rinktųsi – SMS ar gyvą susitikimą su žmogumi. Daugelis atsakė, kad gyvą susitikimą. Vadinasi, dar ne viskas prarasta. Nors ir galima apsieiti be žmogaus, bet vis dėlto jo dar trokštama kaip didžiausio ir nepamainomo gėrio. O nesusikalbėjimas kaip toks tikrai egzistuoja. Viskas keičiasi, ir visai natūralu, kad reikia kitokių simbolių, kitokio supratimo, interpretacijos, vertinimo. Kasdienybė tiesiog užkišta nereikalingais maž-

možiais ir triukšmu. Žmogus net bijo pabūti ramiai, patylėti. Apie tai, manau, reikia kalbėtis ir aiškintis. Kažkur girdėjau, kad tėvai per parą savo vaikams vidutiniškai teskiria 7 minutes. Tad ko norėti? O tada bendravimo troškulį stengiamasi užpildyti kažkuo kitu ir kitokiu. Biblinė antropologija teigia, kad žmogui sunku išmokti būti su Dievu ir kitu žmogumi paprastai, neišnaudojant, visada norima paminti, nususukti, susieškoti sau pjestalą. Kurti bendrystę – nepaprastai sunkus darbas. O dabar, kai tik kalbama apie grožį, nesibaigiančią, amžiną jaunystę, karjerą, pinigus, tikrai menkniekis atrodo kito žmogaus poreikiai, jo svajonės, pasiaukojimas, ryžtas... Tik skubam ir skubam... Ar spėjam? Ar ką daugiau geresnio ir gražesnio sukuriame sau ir kitiems? Vienuolis Gustavas K. Sajos pjesėje „Ubagų sala“ sako: „Blogiausia, kad ir aš negaliu apsieiti be žodžių, norėdamas visų pirma suniekindi

žodžius... Pamokslų pamokslus, kaip reikia tvarkytis žmonėms... Knygas apie vis labiau gudrėjančias mašinas, kurios – nesuprasi ar daugiau žmogui duoda, ar daugiau iš jo atima... Tie visi žodžiai, tie visi pamokymai, nurodymai taip apsunkino žmoguiui galvą, jog jis, kaip tas nuvarytas kuinas, tik žiūri į žemę, tiktai krūpčioja nuo botago pliauškėjimo, o kur jis važiuoja, kur skuba – nežino“. Paskui jis atsidūsta: „Žmonių galvos nebepajėgia ką nors nauja sutalpinti. Kad ir pajėgtų – nebetiki. Gana tų žodžių, gana. Bet kol aš tai supratau, išėikvojau marias laiko, praradau jėgas, kad galėčiau paprasčiausiai gyventi! Būti savimi. Būti. Nei lankstyti, nei lenkti kitus. Nei gudrauti, nei stengtis perprasti kitų gudrybes. Naujasis Adomas, kurį aš paliksiu žemėje vietoj savęs, duos pradžių žmonėms, kurie nebesakys, prikišę peilį prie gerklės, galvok taip, daryk šitaip, garbink tik tą ir bijok ano... Gana, seniai gana. Kur tas pirmapradis, paprastas,

nuoširdus ir laimingas žmogus? Jo gyvenimas, jo šviesus veidas ir giedros akys mums reikalingesnės už tūkstančius pamokymų ir knygų“. Puiki ir visada tokia aktuali istorija. Pakilti, suartėti, susišnekėti – utopija, bet vis dėlto... Pasiekus dugną jau nebėra kur kristi, nori nenori tenka kabarotis, tenka ropštis aukštyne. O kylant aukštyne – šis bei tas atsiranda ir pasikeičia. Kartais pagalvoju, kad per daug gerai gyvenam, per daug turim. Visokie sukrėtimai, kad ir kokie skaudūs būtų, vėl mus priartina prie žmogaus, prie esminio, ne paviršutiniško, susitikimo su juo.

J. L.: Mano nuomone, pasaulis piešiamas vis pilkesnis, niūresnis, kuriamos naujos, dažnai net neegzistuojančios problemos ir pamažu žmogus paskęsta rutinoje. Juk neretai kasdienybė senuose nespaltuotuose filmuose atrodo kur kas mielesnė nei dabartis, ar ne? Nežinau, ar dirbtinai, ar natūraliai žmoguje susiformavo suvokimas, jog aplink pilna problemų, jog jis turi nuolat skubėti, kad viską spėtų. Dažnai per tą nelemtą skubėjimą nespėjame skirti laiko kitiems, per savo problemas (kurias trim atvejais iš keturių perversiname) nesugebame išklausti draugų, artimųjų, kolegų... O gal viskas nėra taip blogai, kaip kažkas bando mums nupiešti? Iš pradžių nesupratau šio klausimo ir suprantu, kodėl... Juk kai mokausi, kai būnu Vilniuje, retai įsijungiu televizorių ar perskaitau naujienas laikraštyje... Užtat dažniau bendrauju su žmonėmis gyvai, ir man nesusikalbėjimas kaip problema atrodo gana svetimas.

R. K.: *Kokia Jūsų karta? Kaip ją apibūdintumėte?*

J. J.: Su 1982-ųjų karta, savo bendraamžiais, niekada neteko susitikti nei Anykščiuose, nei Zarasuose, nei Kupiškyje. Daugelis jų laikinai – amžinai išvykę į užsienį, kai kurie iš klasiokų apsigynė daktaro

laipsnius, gyvena ir dirba sostinėje. Kiti rūpinasi šeimomis. Buvom fragmentiškai subėgę į krūvą praėjusių metų vasarą, tuomet minėjom gimnazijos baigimo dešimtmetį. Dabar man tenka bendrauti su gerokai jaunesniais už save gimnazistais, susitinku ir su žymiai vyresniais, susiformavusiais dar sovietmečiu, aišku, mūsų žvilgsniai skiriasi. Pasiilgstu savos kartos trisdešimtmečių. Mes buvom pirmoji karta po sovietmečio ir, deja, paskutinė, kuriai gimnazijoje dėstytas motinystės pažinimas, tautinė kultūra, skiepytas patriotizmas ir meilė visam tam, kas lietuviška. Dabar man keista, kad niekas nebesportuoja, nebežaidžia. Kad ir tų aikštelių mano pamiltuose blokinių daugiaaukščių rajonuose gal nelikę... Gražiausios teritorijos, visos žalios vejose ir gėlynai paskirti šunims ir automobiliams. Niekas nebesitreniruoja, nebeklauso muzikos namų rūsiuose. Mes tai mėdgavom, rinkdavom visokius plakatus. Tad dabar lygindamas, kas taip ir jau nebe taip, galiu šį bei tą pasakyti apie savąją kartą. Mačiau, kaip pionierių klasės tapo tikybos kabinetais. Taip kadaise ant pagoniškų šventyklų pamatų buvo lipdomos krikščioniškosios. Jau nenešiojom raudonų kaklaraiščių, nesegėjom ženkliukų, nebedėstė karinio parengimo. Atributika greitai pasikeitė. O uniformą – mėlyną švarkelį ir kelnutes – nešiojau iki ketvirtos klasės. Pagal uniformą mus ir atpažindavo, dabar nežinau, pagal ką mokinius reikėtų atpažinti. Uniforma savotiškai įpareigodavo. Įleido mus į buvusį pionierių kambarį, galėjom daryti ką tik norėjom. Kažkodėl daužėm, laužėm būgnelius, mėtėm lazdeles, bet tai nebuvo joks pasipriešinimas santvarkai. Ką ten pirmokas gali nutuokti, už ką ar prieš ką reikia kovoti. Tikybą dėstė arba visai nepasirengę, arba buvę aršūs komunizmo platintojai, Nepriklausomybės auš-

roje pasikeitę baltinius ir sėkmingai prisitaikę prie dabarties vėjo. Ėmiau rašyti kaire ranka, gaudavau su liniuote per nagus ir delnus, kad nežinau ir nemoku tinkamai parkerio paimiti. Regėjau vargo, mačiau, kaip kolūkiuose pluša ir kaip vagia, geria, neša, kombinuoja... Mačiau susipriešinimą, kai tie kolūkiai ėmė griūti, kai žmonės nebesugebėjo pasidalyti karvės uodegos ar suskaldytų, subyrėjusių plytų. Teko dar dirbti su klase ir kolūkyje, esu gavęs tris rublius. Teko ravėti paskirtuose plotuose cukrinius runkelius. Taigi, teko dirbti, padėti šeimai, prisidėti prie šios tokios gerovės. Niekas nerodė nuogybių, buvom apsaugoti, drovesni. Aprangos kultūra kita, niekas nebuvo taip prilipęs prie nuogo kūno, niekas neerzino, neaudrino vaizduotės. Nebuvo amžinos jaunystės kulto, pornografijos, niekas dar nežinojo savo teisių, o tik pareigas. Tai buvo natūralu, aišku, suprantama. Taigi, buvom paskutiniai prieš griūtį į duobę. Juokinga, nebuvo interneto, žurnalų, mobiliųjų telefonų (stebėjau pamatęs tokią „plytą“, telefonas kaip racija, labai daug vietos užima), didelių prekybos vietų. Ir limonadas kvėpėjo, ir ledai buvo skanūs. Kramtomosios gumos nupirkdavo tik retsykliais. Praeitės nostalgija, nors ir ne tokios gausios bei turtingos. Gerbėm tai, ką turėjom, kažkaip mokė tausoti, taupyti, kitam sykiui pasilikti. Skaičiuodavo su skaitytuvais, pradinėse klasėse ir mus mokė jais skaičiuoti. Atsimenu, kad duona ir batonai buvo nesusipjaustyti, nesudėti į celofaninius maišelius, žalią mėsą vyniodavo į tokį pilką popierių. Silkės visada būdavo sūrios ir tik iš „bačkos“. Nebuvo laiko pakampėms (štai kodėl darbo terapija reikalinga!), radom prasmingų užsiėmimų, neatsimenu, kad su svaiguliu būtume puolę į naktinius klubus, vakarėlius, viešai bučiavęsi. Nesupratom, kad kūną

reikia naudoti, alinti malonumams, linksmybėms, prievartauti. Rodos, ir tų išgėrimų tiek nebuvo. Pirmadienio rytą niekada niekam nebūdavo bloga, niekas nealpdavo. Ir mažiau rūkėm, ir nieko nenutuokėm apie narkotikus, žoles, klįjus. Per dešimtmetį nuo manęs nutolę – jau kitaip susiformavę, suformuoti žmonės. Nors, aišku, ribotumų – ir tikusių, ir netikusių – pakako ir tada. Bet vidus buvo daug švaresnis, apsaugotas. Visom prasmėm turėjom daugiau sveikatos. Aktorė Unė Babickaitė-Graičiūnienė čia jautriai, taikliai pasakytų: „Man laimingas, gražus, įdomus gyvenimas baigėsi. <...> Plėšausi į visas puses, kovoju viena su devyngalve hidra – gyvenimu“.

J. L.: Tai karta, kuri netiki savo ateitimi, todėl skuba gyventi dabar, šiandien. Ji įklimpsta į lengvabūdiškų pasirinkimų liūną ir ieško pramintų takų. Deja, ši karta atėjo laikų ir kartų kitimo laikotarpiu, tad pavyzdžių, kuriais galima būtų sekti, dar nėra daug. Aš esu jos dalis ir tikiu, kad dabar esame atkarpoje, kurioje atsiveria akys, kurioje rasime taip reikalingą laiptelį aukštn.

R. K.: *Ar sunku gyvenime turėti savo poziciją?*

J. J.: Atsakau vienareikšmiškai – sunku. Net labai. Tuo jau įsitikinau gyvendamas Anykščiuose ir ypač Zarasuose. Žmonės nebesupranta, kas parašyta tarp eilučių, kaip reikėtų skaityti, suprasti. Dingusi ezopinė kalba. Tai, kas parašyta, suvokiama asmeniškai, paviršutiniškai. Neįsiginama. Žmonės pernelyg jautrūs, tuoj pat įsižeidžia. Niekas nenori kitaip matančio, jaučiančio, rašančio. Tikra pelkė, net šelmis vėjas jos neišjudina. Niekas nenori ir esminių pokyčių – gerai taip, kaip yra, kaip buvo. Turi pataikyti, įtaikyti, atitikti kažkada sukurtus, dabar negyvus, rėmus, šablonus, taisykles. Retorika irgi mažai kuo pasikeitė, tie patys reiškiniai, tik naujais vardais vadina-

mi. Žmogus iš esmės tebėra vulgarios, beasmenės sistemos sraigtelis, neįdomus ir niekam nereikalingas jo gyvenimėlis. Prasiveržia skauduliai, praėjusių dešimtmečių šmėklos. O praeities paveldą, ypač negatyvų, nužmogėjusį, dar vis nešiojamės. Tebeveikia senos jėgos ir prievartos struktūros, besistengiančios laisvesnės dvasios žmogų tiesiog sumalti. Nežinia, kaip atnaujinti krikščioniškąjį gyvenimą. Gaila, kad ir Bažnyčios bendruomenė yra stipriai susaistyta ir priklausoma nuo politinių partijų, visokių didžiūnų. Jiems reikia lenktis, lankstytis, girti, linksminti. Gavau ir sunkų, nepakeliamą nešulį, kurį tenka vilkti – savo Vardą. Tas Vardas įpareigoja. Gal reikėtų tylėti, būtų paprasčiau. Dabar pats esu kaltas, kad mėgstu pastovėti ten, kur gelia, kad erzinu, tampau liūtas už ūsų. Už tai ir gaunu į kailį. Paprasta. Aišku.

J. L.: Turėti nėra sunku, tačiau neretai sunkumai pasirodo tada, kai reikia apginti savo poziciją. Iš asmeninės patirties žinau, kad neretai dėl įsitikinimų išsiskiria draugų keliai. Nors skamba skaudžiai, tačiau, manau, taip ir turi būti. Jei tvirtai tiki savo požiūriu, visada bus miela rasti bendraminčių. Laikytis tvirtai sunku, kai gyvenimas nori tave blaškyti kaip vėtrungę, tačiau atsilaikyti reikia, nes pasidavusius gyvenimas gali nežinia kur nudanginti.

R. K.: *Kokių sentencijų dažniausiai prisimenate?*

J. J.: Vienos sentencijos neturiu, net ir neieškau. Kiekviena diena ir įgyta patirtis ar koks susitikimas su žmogumi dovanoja kažką naujo, atliepia į tai, kas jau buvo, kartais nutolina, kartais priartina, prilenkia. Kai labai nuvargstu, kai liūdnumo pasidaro per daug, nebėgu skystis, pasakoti, dejuoti. Skaitau U. Babickaitės-Graičiūnienės prisiminimus ir laiškus, atsiremiu į J. Baltrušaičio poeziją. Prisimenu L. Brogos darbus,

G. Petkevičaitės-Bitės pastangas, paskaitau E. Mezginaitės kūrybos. Praeina, vėl grįžtu į gyvenimą.

J. L.: „Dieve, duok man kantrybės, kad nesipriešinsčiau tam, ko negaliu pakeisti, drąsos – kad pakeisčiau tą, ką galiu, ir išminties – kad visada sugebėčiau viena nuo kita atskirti,“ – malda iš Kurto Voneguto romano „Skerdykla Nr. 5“.

R. K.: *Kas Jus labiausiai džiugina ir kas labiausiai liūdina?*

J. J.: Džiugina sutikti žmonės. Vis nepaliauju stebėtis, kad toje laikinybėje ir sumišime dar galima rasti kūrybingų ir dorų žmonių. Su jais įdomu būti, praturtėti, net apsisivalai. Atsiranda jėgų eiti toliau ir dirbti. O liūdina tai, kad per gerą širdį, jausmingumą, praradau daugybę gerų knygų. Dovanoju tiems (pavieniams žmonėms, deja, ir bibliotekoms), kurie nesupranta, neskaito, nevertina, nebrangina, net nemirkteli, kai dovanoju. Suprask – taip turi būti, turi rodyti prielankumą. Dėl tų, savotiškai išpustytų, išmėtytų, išblaškytų knygų man labiausiai ir skauda. Tai turbūt didžiausias ir liūdniausias mano praradimas. Nebesusigrąžinsiu.

J. L.: Džiugina pokalbiai su naujais ar naujais artimais žmonėmis kad ir prie minėto arbatos puodelio, kuomet galiu užsimiršti ir sušildyti rutinos sustingdytas mintis. Liūdina žmonės, nerandantys laiko (kad ir tam pačiam pokalbiui). Juk laikas ir tik laikas gali viską išspręsti, ar ne?

R. K.: *Gerbiami pokalbio pašnekovai, lengviau išgyvenkite kūrybos procesą, kantriai ginkite savo pozicijas, darykite tai, ko trokštate, būkite kantrūs ir stiprūs žodžio galia, išlaikykite vidinius išteklius. Ieškokite, kurkite, nesustokite... Dėkoju už atvirą, nuoširdų ir šiltą pokalbį. Ir ateityje būkite ištikimi Rokiškio krašto kultūros žurnalo „Prie Nemunėlio“ ne tik skaitytojais, bet ir bendradarbiai. Visada lauksime Jūsų!*

Justas Laužadis

Lietus

Šypsniui

*Stovėsiu vienuoj ant akmenų
Atvertęs veidą į bespalvį lietų,
Tikėsiu – šypsena, kurią menu,
Išliks kažkur būry sapnų dulkėtų.*

*Stovėsiu lietuje ant akmenų
Tamsoj, kur neretai širdim matai;
Per naktį liūdesį pilkų akių
Nuplaus tik ilgesio tyri lašai.*

*Stovėsiu lietuje ant akmenų
Ir tyliai laimės žiburiu spindėsiu –
Manasis volframo siūlelis – Tu,
Tad švelniai lūpom šiltą lietų liesiu.*

*Stovėsiu lietuje ant akmenų
Atverski veidą į bespalvį lietų –
Nukrisiu iš dangaus tyru lašu
Ant lūpų Tau, kad akys suspindėtų.*

Skatikas

Hermionai

*Delne tik skatikas
Suspaustas šiltai –
Kampe guliu dykas –
Toks kokį matai.*

*Nereikia man visko –
Aš nieko turiu.
Nebudink iš miego,
Kol laimėj guliu.*

*Mintis – lietaus lašas,
Svajonė dangus;
Nes tik apsinaukus
Prasmingas žmogus.*

*Suplyšęs skatikas
Saujelėj šiltoj –
Nuo jo ir pradėsiu
Gyventi rytoj.*

Devyni katino gyvenimai

*Plentu praskries automobiliai,
Nuo lentynėlės kris vėl žirkklės,
Liepsna kailiuką svilins tyliai
Ir užsitrenks medžioklio pinklės.*

*Plaučius užlies aštrus vanduo
Ir iškabins vaikėzai akį,
Už kojos čiups kaimynų šuo,
O iš paskos užvers ir žvakę.*

*Kai liks gyvybė tik viena –
Ta devinta, paskutinioji –
Iltis į kaklą lyg hiena
Suleis nekantriai mylimoji.*

Trys žodžiai

Trys žodžiai – tiek daug,
Kartu – tiek mažai, –
Ar reikia juos tart,
Jei puikiai matai?

Matau akyse
Gelmes dvi dangaus,
Šaltinį minčių
Ir keršto saldaus.

Trys žodžiai – tiek daug,
Kartu – tiek mažai, –
Kartočiau sapne,
Bet vėl pabudai.

Saldžiai po sapnų
Rašau be raidžių
Ant šilko delnų
Likimą žmonių.

Trys žodžiai – tiek daug,
Kartu tiek mažai, –
Degtukas delne,
Kai šalta labai.

Likimas balsu
Skaičiuos sekundes,
Kai bus vėl tamsu,
Kai lauksiu Tavęs.

Trys žodžiai – tiek daug,
Kartu – tiek mažai, –
Laiptelis žemyn,
Kad skristum aukštai.

Tu ant manęs pyk,
Nutolk kaip audra,
Žaibais užmigdyk
Ir grįžk su banga.

Trys žodžiai – tiek daug,
Kartu – tiek mažai, –
Tik kartą išstark
Ir lik amžinai.

Vienuma

Kas buvo kažkada uola,
Dabar tik apvalus akmuo –
Grakščiau sumos mikli ranka,
Sekundę suvirpės vanduo.

Rymosiu tolimam krante,
Kai atsiris šalta banga;
Švelniai lyg motina ryte
Šnabždės į ausį vienuma.

Stovėsiu čia lyg švyturys,
Kuriam jau svetima šviesa –
Tamsoj suprasiu, kad negrįš
Ji niekad niekad niekada.

Keturi karaliai

Valdovams Dovydui,
Aleksandrui Makedoniečiui,
Karoliui Didžiajam ir Cezariui

Stropiai galąstos žvilgsnių smailės
Rate lyg špagos susirems –
Jos patikės – problemos baigės
Ir protai valandai užtams.

Vyno taurėj paskęs Paryžius
Ir svajos, kaip nukakt tenai,
O kitą guos medinis kryžius –
Maldoj klūpėti vakarai.

Delne atguls stiklo šukė
Manys, jog deimantas jinai,
Ketvirto skruostu risis upė –
Tyliojo širdy duš pažadai.

O laikas niekada netingi –
Visus vadovus pražudys,
Tik keturi karaliai nemirtingi
Azarto kaukėm amžinai valdys.

Sniego angelas

Kaštonų karamelėm grįstos gatvės
Ir žvilgsnis melsvas, tikintis tik ją,
Nugrimzdo praeitin fone vienvėsis,
Tad akmeninę širdį pakeitė nauja.

Kas pasakys aklam, kuri spalva kuri?
Kuo vadovautis nebejuntant nieko?
Tikiu tavim, o tu manim tiki?
Ar teks lipdyti angelą be sniego?

Žvaigždė

*Tu nežinosi, kad esu
Kažkur toli už debesų
Tarp astronomų kliedesių,
Glėby visatos paslapčių.*

*Bet saulė skęs ir taps tamsu;
Viena tarp begalės žmonių
Tu slėpsies – kūkčiosi balsu,
Nes laimė nugrįsta skausmu.*

*Pažvelk aukštyn, neslėpk akių,
Pabėk į naktį nuo minčių.
Už Paukščių tako, tarp žvaigždžių
Tau šypsni spinduliu siunčiu.*

Septyni garsai

*Aš čia ir man nė kiek nešalta –
Nors Tu toli, girdžiu Tave gerai –
Kaskart iš naujo tarsi pirmą kartą
Mane sušildo septyni garsai.*

*Klavišais grok, mintim
akompanuosiu –
Linguoki tarsi nendrė jausmuose,
Kukliu žvilgsniu Tavų akių ieškosiu,
Nes muzika ne pirštuose, o širdyse.*

*Melodija nutrūks ir atsistosi –
Audringai Tau vienai dėkos visi,
Bet šypsniš neišsprūs, nes Tu žinosi,
Kaip gimė do ir kur pražuvo si.*

Meteoras

Šypsniui

*Apsikabinęs šaltą tiesą
Žvelgiu aukštyn į meteorus –
Iš ten, kur naktys grobia šviesą,
Kažkas į Žemę siunčia norus.*

*Nedaug man reikia – rasti laimę –
Tik švelnų delną spausti saujoj,
Išvysti šypsni, mirti meile
Ir rytą vėl atgimt iš naujo.*

*Dangau, atsiųsk man meteorą, –
Aš lauksiu atokiau pavėsy –
Nes tik išpildęs mano norą,
Ramiai pasiimt mane galėsi.*

Simpatiška raudonplaukei

*Bereikšmio karo laukuose
Pakilk tarsi iš apkasų karys,
Paskęski dangiškoj gelmėj
Ir grįžki nešina taika,
Parskrisk tarytum vyturys.*

*Beprasmeį sielos tamsoje,
Kai vėjai naktį sudraskys,
Atrask savy jėgų ir tapk uola,
Kur stovi kažkieno kažkam
Auksinis laimės švyturys.*

Beveik tuščia apkaba, arba Kaip supratimas ateina savaimė

*Vienam iš Bremeno muzikantų.
Ne asilui, ne šuniui ir ne paukščiui*

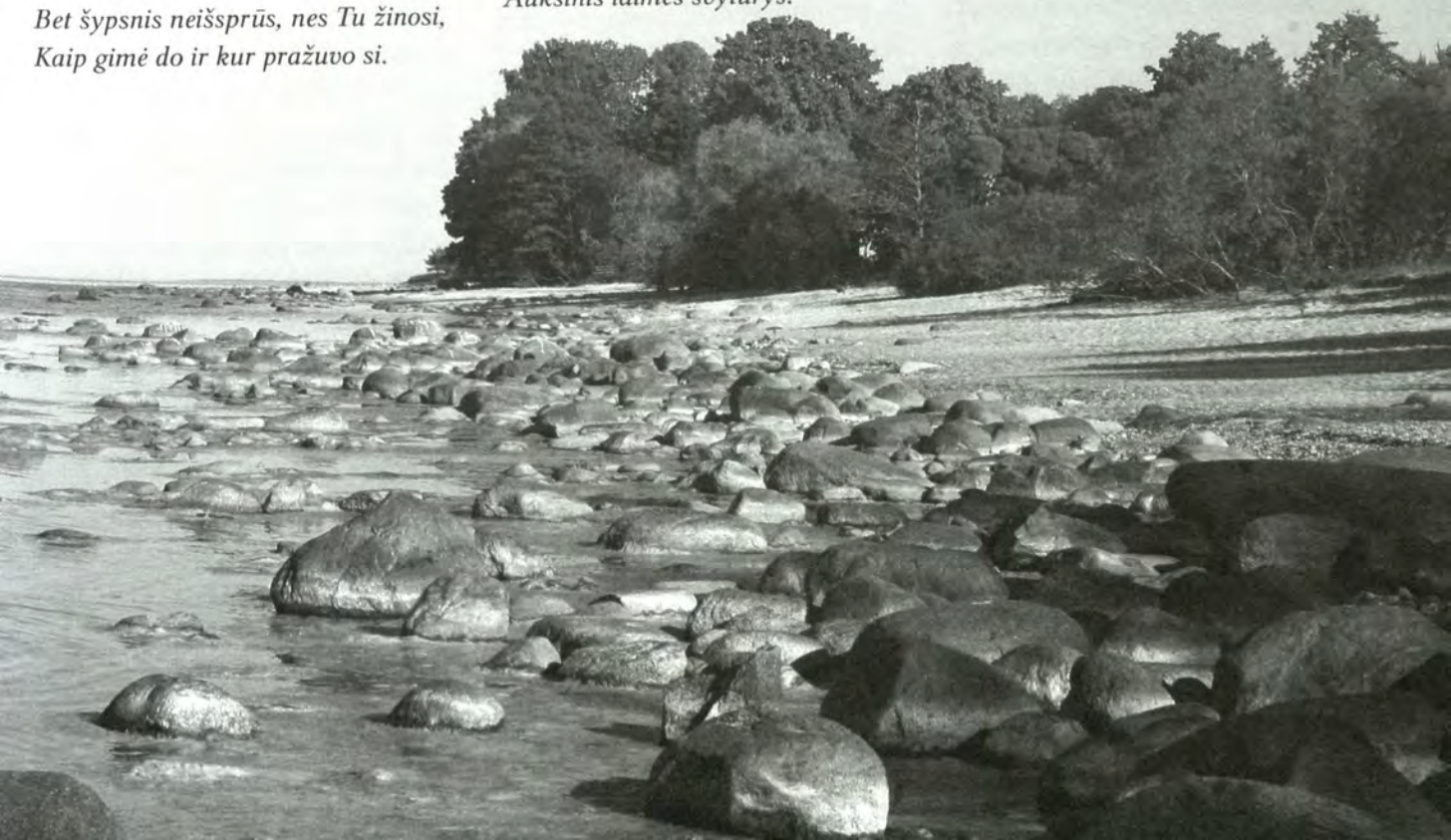
*Ta skiautė popieriaus stikle
Su margaspalve juostele
Kažkam tėra tikrai pradžia,
Kažkam tebus jau pabaiga.*

*Liepsnelė vaško glėbyje,
Malda įstrigus gerklėje,
Kažką sušildys viduje,
Kažką skandins vienumoje.*

*Kai nenu tylanti gaida
Suks kuklų valsą erdvėje,
Kažkas sau mėgausis tyla,
Kažkas lauks jos tarpduryje.*

*Šlapi karoliai iš akių
Pabirs kaip žvaigždės iš dangaus –
Kažkur linksmai sau juoksis Ji,
Kažkur Jis tyliai nusišaus.*

*Kažkas šių naktį taps laimingas,
Kažkam rytojus neišauš –
Kažkur likimas juk teisingas? –
Kažkas kažko kažkur paklaus.*

Apie Leopoldą Arendsą

PETRAS BLAŽEVIČIUS

Rokiškio savivaldybės Kultūros, turizmo ir ryšių su užsienio šalimis skyriaus vedėjas

Šiais metais, gavęs iš Rokiškio rajono J. Keliuočio viešosios bibliotekos parengtą 2012 m. rajono žymių datų kalendorių, atkreipiau dėmesį, kad 2012 m. lapkričio 22 d. sukanka 195 metai, kai Rokiškyje gimė Leopoldas Arendsas – pedagogas, naujos stenografijos sistemos išradėjas. Tiesą sakant, tai nebuvo kažkas nauja ar negirdėta. Pabandžiau pasižiūrėti, kas gi apie jį rašoma internete ir... nustėrau. Lietuviškuose, rusiškuose ir kitų kalbų (išskyrus vokiečių) puslapiuose pateikiama visai kita gimimo vieta – Rukiškio kaimas, dabartiniame Anykščių rajone, Ukmergės apskrityje. Vokiečiai jo gimimo vietą vadino „Rakiškiu“. Labiausiai nustebino anykštėnai. Jų pasaulio anykštėnų bendrijos tinklalapyje www.anykstenai.lt ir laikraščio „Pasaulio anykštėnas“ 2009 m. kovo mėn. Nr. 3 (15) žurnalisto Tautvydo Kontrimavičiaus straipsnyje „Stenografiją išrado... anykštėnas!“, remiantis tarptautiniais šaltiniais, ne

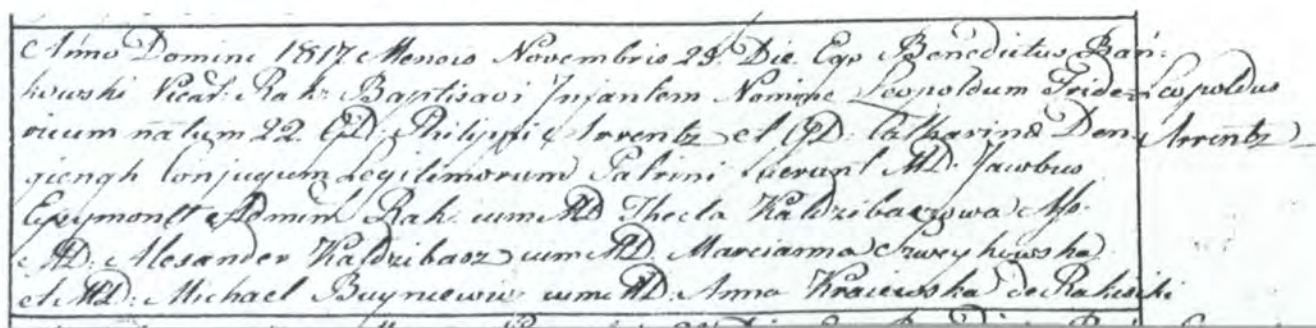
Leopoldas A. F. Arendsas

tik tvirtinama, jog L. Arendsas gimė Anykščių rajone, bet ir teigiama, kad „...akivaizdu, jog Leopoldas turėjo augti pasiturinčioje žydų šeimoje“, o gimtinėje „...neliko jokių jo kilmės ar giminės pėdsakų“.

Ką gi, matyt, būtina sudėti, kaip sakoma, visus taškus ant „i“. Lietuviškojoje enciklopedijoje (Kaunas, 1933, t. 1, p. 988) ir Lietuvių enciklopedijoje (Bostonas, 1953, t.1,

p. 250) labai aiškiai nurodoma, kad Leopoldas gimė Rokiškyje. Knygėlėje „Gimtas Rokiškis“ (Vilnius, 1999, p. 9) rašoma, kad parkui tvarkyti ir prižiūrėti grafas Ignotas Tyzenhauzas XIX amžiaus pradžioje pasikvietė daržininką Pilypą Arendsą, kurio šeimoje 1817 m. lapkričio 23 d. ir gimė garsusis sūnus Leopoldas. Kaip rašo mokslininkas Evaldas Navys, parkas, matyt, jau buvo įrengtas 1797 m. Taigi P. Arendsui teko jį prižiūrėti ir puoselėti. Kadangi Leopoldas gimė Rokiškyje, ėmiau ieškoti jo gimimo dokumentų Rokiškio Šv. Mato bažnyčios archyve, tačiau jų tenai nebuvo. Bažnyčios archyvo bylą (M 6, gimimai, 1811–1826) radau pas Rokiškio krašto muziejaus Istorijos skyriaus vedėją O. Mackevičienę, kuri jau džiaugėsi užtikusi įrašą apie Leopoldą. Tas įrašas skelbė, kad Leopoldas Fridrichas Arendsas, kurio tėvai Pilypas ir Katerina Arendsai, gimęs lapkričio 22, bažnyčioje buvo pakrikštytas 1817 m.

Leopoldo A. F. Arendso krikšto įrašas Rokiškio Šv. Mato bažnyčios metrikų knygoje (byla M 6, gimimai, 1811–1826)

lapkričio 29 dieną. Nurodytos ir trys poros krikšto tėvų: Jokūbas Eismantas ir Teresė Kaldzibarčova, Aleksandras Kaldzibarč ir Mariamna Šveikovska, Mykolas Buinevičius ir Ana Krajevskė. Tačiau, L. Arendso tėvai buvo katalikai ir tikrai nebuvo žydai; į Rokiškį jie, matyt, atvyko jau susituokę, nes 1777–1834 m. bažnyčios santuokų įrašuose jų neradau. Kada Arendsų šeima išvyko iš Rokiškio, sunku pasakyti, nes kol kas tokių duomenų nerasta.

Leopoldo Aleksandro Fridricho Arendso gimimo datą vokiečiai Vikipedijoje nurodo tiksliai: pagal Julijaus kalendorių – 1817 m. lapkričio 22 d., pagal Grigaliaus kalendorių – gruodžio 4 dieną.

Kas dar žinoma apie šį garsųj mūsų kraštiečių? Mokėsi Rygoje, studijavo Dorpatu (dabar Tartu) universitete farmaciją, taip pat lankė kalbų, filosofijos ir istorijos paskaitas. 1841–1844 m. jis mokytojavo Vakarų Latvijos dvare. 1844 m. išvyko į Vokietiją, kur gyveno ir užsiėmė privačia pedagogine veikla. Parašė trijų tomų knygą apie gamtą („Das Wunderreich der Natur“, 1858 m.), dramą „Libuso pasirinkimas“ (1844 m.) ir tragediją „Demosteno arba Helo žlugimas“ (1848 m.). Buvo išleidęs ir poezijos rinkinį. Fonetinius ir lingvistinius jo tyrinėjimus taip pat vainikavo knyga, išleista 1867 metais. Išgarsėjo 1840 m. sugalvota greitraščio – stenografijos – sistema, kuri buvo nesudėtinga, todėl paplito ne tik Vokietijos šiaurėje, bet tiko ir anglų, ispanų, lotynų ir ypač švedų kalboms. Knygos pavidalu trumpas jo sistemos išdėstymas pasirodė 1850 m., o 1860 m. buvo išleistas visas išsamus išradimo aprašymas.

Antkapinis paminklas Leopoldui A. F. Arendsui Berlyne (biustas neišlikęs).

Pagal: <http://www.hartwig-w.de/friedhof/google/01/01-11/01-11-08.htm>

Arendso sistema Vokietijoje savo svarbos neteko XIX amžiaus pabaigoje, kai jos principai susiliejo su kitomis stenografijos sistemomis ir sudarė visą šimtmetį, iki kompiuterių ir diktofonų pasirodymo, taikyto greitraščio pagrindą.

Mirė Leopoldas Arendsas 1882 m. gruodžio 22 d. Berlyne ir buvo palaidotas Berlyno Mitės kapinėse. Jo kapas buvo paženklintas paminklu su įrašais, kurių dalis užrašyta ir jo paties greitraščiu (kiek žinoma, skulptūrinis biustas ant jo neišlikęs).

1878 m. G. Grose Berlyne išleido knygą „Leopoldas A. F. Arend-

sas. Biografiniai eskizai“. Jo vardas minimas garsiajame Brokhauzo ir Efrono enciklopediniame žodyne, kai kuriuose mokslo darbuose.

Turimos žinios apie žinomą kraštiečių nėra labai gausios. Reikia tikėtis, kad Rokiškio krašto istorikai iki Arendso jubiliejaus ras dar daug įdomių faktų.

Juk įdomu, ar vienas žymiausių Vokietijos sodininkų Georgas Adelbertas Arendsas (1863–1952), sodininko sūnus, nėra tos pačios giminės atstovas. O ir Leopoldo Arendso tėvo asmenybė kelia didelį susidomėjimą...

Kalbotyros vasaros mokyklos Salose

KRISTINA LENARTAITĖ

Asociacijos „Academia Salensis“ narė

Neretai nutinka taip, kad kas nors įvyksta būtent toje vietoje ir tuo metu, o įvykius vertindamas vėliau supranti – gerai, kad viskas susiklostė būtent taip. Tad noriu papasakoti apie gražų Salų miestelio ir kalbotyros vasaros mokyklų „Academiae Grammaticorum Salenses“ sambūvį.

Tos nuostabios Salos

Kas bent kartą yra buvęs Salose, neabejotinai pritars, kad šis miestelis (Rokiškio rajone, Kamajų seniūnijoje) išties nepaprastas: iš visų pusių supamas Dviragio ežero, o pro senus parko medžius boluoja tvirti ir didingi dvaro rūmai – visa tai sukuria ypatingą, praeitimi alsuojančią atmosferą, žadinančią vaizduotę ir gaivinančią giliai sąmonėje glūdinčias senovės legendas. XVIII a. Salų dvaro rūmų kompleksas su iki šių dienų išlikusiais ūkiniais pastatais – didžiuoju ir mažuoju flygeliais, sargo namu, tvartu, skalbykla, kalve ir ledaine – yra unikalus architektūros paveldo paminklas, kaip ir šalia dvaro stovinti XIX a. pabaigos medinė neogotikinė Šv. Kryžiaus bažnyčia. Įdomu tai, kad į Salas žvelgiant iš padangių, jų kontūras ežero fone labai panašus į žemėlapiuose vaizduojamą Lietuvos kontūrą... Tačiau didžiausia miestelio vertybė – nuoširdūs ir šilti žmonės, Salų kaimo bendruomenės nariai,

maloniai sutinkantys svečius, norintys išsaugoti ir puoselėti savo krašto paveldą. Tad visai suprantama, kad tokia aplinka galėjo inspiruoti gražias mokslinės ir kultūrinės veiklos idėjas ir duoti pradžią kalbotyros vasaros mokykloms.

Academiae Grammaticorum Salenses

Taigi Salos ne tik įkvėpė idėją čia rengti kalbotyros mokyklas – miestelio vardas garbingai įsitvirtino ir mokyklos, ir šios mokyklos veikla besirūpinančios asociacijos „Academia Salensis“ pavadinimuose. Lotyniški mokyklos ir asociacijos pavadinimai tarytum simbolizuoja dvarų, kaip senųjų mokslo ir kultūros židinių, atgimimą, senųjų tradicijų tęsą. Senojoje Europoje lotynų kalba buvo visuotinai pripažįstama kaip mokslo, kultūros ir religijos kalba, nors šiuolaikiniame pasaulyje daug kas iš esmės pakito (net ir tarptautinės kalbos statusą įgijo kita – anglų – kalba), tačiau labiausiai džiugina tai, kad senieji dvarai, o šiuo atveju Salų dvaras tarnauja visuomenės poreikiams: čia organizuojami kultūros renginiai, gimsta ir skleidžiasi mokslo idėjos. Tiesa, dėl šių galimybių teko pakovoti: 2007 ir 2008 m. vykusių kalbotyros mokyklų metu buvo surengtos apskrito stalo diskusijos apie Salų dvaro komplekso ir apskritai šiaurės

rytų Aukštaitijos regiono paveldą. Diskusijose dalyvavo Valstybinės kultūros paveldo komisijos, Panevėžio apskrities, Kultūros vertybių apsaugos departamento Panevėžio teritorinio padalinio, Rokiškio rajono savivaldybės, M. K. Čiurlionio kultūros ir paveldo fondo bei Salų bendruomenės atstovai. Visus neramino prasta ir kasmet vis blogėjanti Salų dvaro komplekso būklė ir neaiškios perspektyvos.

Mintis Salų dvare rengti kalbotyros vasaros mokyklas kilo dr. Ginai Kavaliūnaitei-Holvoet, kuri, beje, pirmuosius savo gyvenimo metus praleido Salose. Drauge su vyru prof. habil. dr. Axeliu Holvoetu jie yra pagrindiniai mokyklų rengėjai ir idėjų generatoriai. Pirmoji kalbotyros vasaros mokykla surengta 2004 m. ir nuo tada Salos tapo žinomos ne tik aplinkinių rajonų ar Lietuvos, bet ir tarptautiniu mastu. Šiemet mokykla rengiama jau devintąjį kartą. Ir dalyvių skaičius – taigi ir mokyklos poreikis – nuolat didėja. Mokyklos rengėjai sau kelia tokius tikslus: Lietuvos ir kaimyninių regionų akademinei bendruomenei pristatyti naujausias pasaulinės lingvistikos tyrimų tendencijas ir pasiekimus, skatinti Lietuvos bei užsienio lingvistų bendravimą ir bendradarbiavimą. Mokyklos tikslus ir veiklos kryptį nulėmė tai, kad tradicinė lietuvių kalbotyra uždara, konservatyvi. Ši ir kitos (pavyzdžiui,

ilgus dešimtmečius trukusi sovietinė okupacija) aplinkybės sąlygojo tai, kad tradicinės lietuvių kalbos gramatikos tyrimai atitrūko nuo pasaulinės lingvistikos pažangos. Tai ypač jaučia ne tik Lietuvos, bet ir kaimyninių šalių (išgyvenusių panašius istorinius, kultūrinius ir mokslinius procesus) jaunieji lingvistai, norintys prisidėti prie pasaulinės lingvistikos diskurso, tad mokykla jiems suteikia galimybes tobulėti ir bendrauti. Jau į pirmąsias mokyklas kasmet atvykdavo gausus būrys dalyvių ne tik iš Lietuvos, bet ir iš Lenkijos, Latvijos, Baltarusijos, Estijos, Rusijos, Čekijos, o tai, kad pastaraisiais metais sulaukiama vis daugiau dalyvių iš tolimesnių šalių – Suomijos, Norvegijos, Vokietijos ir net Izraelio – rodo, kad mokykla pripažįstama tarptautiniu mastu. Kalbotyros vasaros mokyklose paskaitas skaitė daugelis žymių pasaulio lingvistų. Kai kurie jų į Salas atvyksta kiekvienais ar beveik kiekvienais metais.

Taigi šiomet jau devintus metus iš eilės į Salas lyg į gimtuosius namus sugrįš ar jas pirmąkart atras gausus būrys Lietuvos ir Europos lingvistų. Taip pat paminėtina, kad Salų dvare, be kalbotyros vasaros mokyklų, organizuojami Vilniaus dailės akademijos studentų plenerai, parasparnių stovyklos, kartą buvo surengta literatų vasaros mokykla. Visa tai – iš tiesų naujam gyvenimui prisikeliančio Salų dvaro ženklai. Tačiau šias šviesias perspektyvas temdo viena itin neraminanti aplinkybė – Salų dvaro būklė.

Kultūrinė veikla

Salos, Salų dvaras ir bendruomenės žmonės svingingai sutinka kalbotyros vasaros mokyklas ir jų dalyvius. Todėl mokyklos rengėjai atsidėkodami Salų ir aplinkinių regionų gyventojams bei vasarojančioms svečiams dovanoja turiningą

kultūrinių renginių programą. Šiems kultūriniais renginiams net suteiktas pavadinimas – Muzikos festivalis. Taip jie vadinami jau pastaruosius ketverius metus. Muzikos festivaliai tapo kasmetiniu visų laukiamu ir gausiai lankomu regiono kultūriniu įvykiu. Aukšto meninio lygio atlikėjų koncertai yra puiki dovana ir reta pramoga vietiniams gyventojams susitikti su garsiais atlikėjais, kurie į šį nuo sostinės nutolusį regioną retai teužsuka. Nuo 2007 m. Salose beveik kasmet koncertuoja garsus ne tik Lietuvoje Kauno styginių kvartetas. Salose yra pasirodęs M. K. Čiurlionio kvartetas, Baltijos gitarų kvartetas, akordeonistų trio CHILL OUT, instrumentinė grupė „Luz de Luna“, fleitininkas Andrius Radziukynas, vargonininkės Renata Marcinkutė-Lesieur, Virginija Sur-

vilaitė, Gražina Grigaitė-Zalatorienė ir kt. Čia lankėsi Nacionalinės pažangos premijos laureatas Virgilijus Noreika, Lietuvos nacionalinio operos ir baleto teatro solistė Jovita Vaškevičiūtė, Asta Krikščiūnaitė, Dainius Puišys, Skaidra Jančaitė ir kt. Per aštuonerius metus Salose lankėsi ištis daug atlikėjų – visus sunku ir suminėti.

Salų kalbotyros mokyklas aplanko Panevėžio vyskupas Jonas Kauneckas, tuomet Jo Ekscelencija Salų Šv. Kryžiaus bažnyčioje laiko šv. mišias, dalyvauja sakralinės muzikos koncertuose, bendrauja su Salų gyventojais ir mokyklos dalyviais.

Kalbotyros vasaros mokyklos jau tapo Salų gyvenimo dalimi, ir sunku įsivaizduoti, kad visa būtų galėję nutikti kur nors kitur.

Elena, kurios tebelaukiam

KUN. JUSTAS JASĖNAS

2011 m. spalio 31-ąją Elena būtų šventusi 70-metį. 2012 m. vasario 9 d. paminėjome 7-ąsias netekties metines. Tarp šių datų įsiterpia poetės gyvenimas, skaudėjimai, sopuliai, ieškojimai, praradimai, supratimai, priartėjimai... Šios datos jau lyg ir įpareigoja surinkti, surašyti tai, ką prisimename iš susitikimų, gyvenimo tekėjimo. Surinkti tai, kas liko, kas svarbu, kaip žiūrime ir vertiname dabar.

Artėjimai

Pirmoji pažintis su Elena – mažytė, 1980 m. išleista jos parengta knygelė „Panevėžio rajonas“. Ją mamos bibliotekoje radau vaikystėje. Tuomet, vartydamas tą knygytę, atkreipiau dėmesį tik į nuotraukas. Kaip įprasta tiems laikams (kitaip ir būti negalėjo), pirmiausia buvo rašoma apie žymesnius Panevėžio rajono kolūkius, tarybinius ūkius, gamybos kompleksus, socialistinį lenktyniavimą ir pirmavimą, paminklus tarybiniais partizanams, komjaunuoliams, darbo didvyriams. Vaikui tie dalykai buvo tolimi ir nesuprantami. Tad tekstą iš naujo perskaičiau tik šiomis dienomis.

Dar vaikystėje per radiją girdėdavau „Baltą lino gyvenimą“. Nežinojau, kieno tekstas, bet tas skambėjimas įsismelkė, įsiminė. Pasirodo, kad žodžiai Elenos, muzika kompozitoriaus Alvydo Jегelevičiaus. Panevėžio rajono pasirodymui Lietuvos

televizijoje sukurtą dainą pirmieji atliko V. Bagdonas ir K. Kazlauskaitė. Ir dabar klausantis melodijos, girdint žodžius, šiurpuliukai eina per kūną. Paveiku, kone amžina, užgauna sielą, paliečia mąstymą ir matymą. Slaptinčiai išsakyta ne tik Panevėžio rajono, bet, sakyčiau, ir visos Aukštaitijos tikrovė. Daina virto lyg ir koku himnu, pagarba žemei, žmogui ir jo gyvenimui, darbui, lyg nusilenkimu linui, kuris aprenčia, maitina, gydo, priartėjimu prie gebėjimo stovint ant savo žemės neužmiršti pažvelgti ir Dangun, savo riešutėse tebelaiškančiu mūsų skaudžius likimus ir beprotišką norą tiesiog būti.

Su Elena susipažinom turbūt 1997 m. Panevėžyje, netoli autobusų stoties esančioje kavinėje „Po liepomis“. Visai šalia alyvomis apsodintas skverelis tarybiniais metais turėjęs Keturių komunarų vardą. Radau tokį eilėrašį „Kavinė „Po liepomis“¹:

*Viena moteris
sėdi
žalioj kavinėj
prie žalsvo
kokteilio
ir negalvoja
apie gyvenimą,
iškritusį
už borto.
Kas nupuolė –
ne jos.
Ir kavinė
žaliai*

*atsidūsta.
Ji nemoka
kitos spalvos.*

Iš pradžių kavinėje lankydavausi savaitgaliais, vėliau – ir dažniau. Kamputyje, prižiūrimas ir padedamas režisierės Ingos Marozienės (irgi Elenos bičiulė), repetavau eilėraščius, mat ruošiausi skaitovų konkursams. Buvo įprasta ir kasdieniška, kad kavinėje laisvalaikį leidžia ar trumpai pasikalbėti, išgerti kavos susirenka žurnalistai iš gretimos kaimynystės – „Panevėžio balso“. Čia lankydavosi ir teatralai, poetai. Čia aptarinėdavom renginius, knygas, visokius įvykius ir asmeninius skaudulius. „Po liepomis“ ateidavo ir Elena. Tarpusavyje kalbėdamiesi ją vadindavom tiesiog „Mezginyčia“ (ar tik nebus tas vardas sugalvotas panevėžietės poetės, lituanistės Editos Misevičiūtės-Diršienės?). Kiek daug sykių ten susitikta, vaisingasi, ilgėliau (ar net per ilgai) užsibūta. Buvo visokių valandų... Elena pažinojo mane kaip mokinuką, vėliau gimnazistą, klieriką, dažnai matydavomės ir renginių metu miesto bibliotekoje. Vytauto Žemkalnio gimnazijoje buvom pastatę vieną jos pjesę, ten vaidinau sodininką, neprisimenu, ar Elena dalyvavo premjeroje. Lankydavosi V. Žemkalnio gimnazijoje, jos sodelyje tradicinių kasmetinių poezijos pavasarėlių metu².

Ne is toj platumos,
 kai minulo taise
 plėvėtuaisais panevėžio parodo,
 o is toj prėlūnos,
 kur gėpėtis balte
 i laukimuisi mėtėrėj sochus.

Amžinai sloluje
 priėjais žemei o
 jais žmoneis
 E. Mezginaitė

1991 m. lapkričio

Elenos Mezginaitės įrašai Rokiškio Juozo Keliuočio
 viešosios bibliotekos Svečių knygoje

Brangūs pintopj krato
 žmoneis – ne is karto
 supratau, kad būnėit vislig
 mastai apė sītę savo deig-
 nę...

mano tu – artimaitė,
 dobita gaudomaitė,
 olivon i lito priėjai
 nepriėjai priėjai.

Mies vardai i mūtys-
 tai tik eilėj paauklai
 aut tavo kaldo lauko,
 amžias, mėsėtu kaimo.

Elena Mezginaitė

1988 m. lapkričio 27 d.

2004 m. pabaigoje ar 2005 m. pradžioje, kai jau studijavau Vilniaus Šv. Juozapo kunigų seminarijoje, ji pakvietė į „Panevėžio balso“ redakciją, norėjo parašyti apie jauną klieriką, jo pašaukimą, daug klausinėjo, žymėjosi. Nežinau, ar tas interviu buvo parengtas, bet spaudoje taip ir nepasirodė. Tik sulaukėm vasario 9-osios... Teko dalyvauti poetės „Šalto ginklo“ sutiktuvėse, toje eilėraščių knygoje paliko ir autografą. Pamenu, kad esame šnekėję apie vertėją iš prancūzų kalbos panevėžietę Laimą Rapšytę. Elena apie ją buvo rašiusi³, po vertėjos mirties jai dedikavo ir vieną eilėrašį „Tikroji gentis. Laimos Rapšytės atminimui“⁴:

Maža moteris
 karštą ir tylinčią dieną
 nebemato už lango
 nusiėrusių medžių
 gomurys nebejaucia
 apvalių ir duslių
 skiemėnų
 svetimkalbių
 tobulai išmoktų
 ir kukliai
 pasitraukusių

vakar
 gal užvakar
 kad labai
 neužpyktų
 tikroji gentis
 jau išrašiusi
 baltą kvietimą
 savęsp.

Atsimenu dar vieną vasaros dieną, kuomet susitikome Sigito Stankūno namuose, Ramygalos gatvėje. Dalyvavo dr. Aldona Vasiliauskienė, prof. Ona Voverienė (jei gerai pamenu), E. Mezginaitė (jai buvo artimi tie namai, bičiulystė su Sigitu), viena mokslininkė iš Kinijos. Sigitas dainavo, skambino pianinu, kalbėjomės. Vėliau Elena apie šį susitikimą ir pašnekesius parašė straipsnį, deja, jo „Bibliografijos rodyklėje“ neradau, o teksto kopijos neišsaugojau. Paminėsiu, kad yra išleistas (metai nenurodyti) S. Stankūno CD „Elenai...“ Įdainuota 20 Elenos eilėraščių, taip pat A. Sučylienės „Elenai“ bei J. Strielkūno „Jaunystė Panevėžy“. Vidinėje CD viršelio pusėje iškalbingi Elenos žodžiai: „Sigitai, man didelis džiaugsmas, kad tavo skam-

Nėra kitos vietos šiam
 pasauliui, kur būtų galima
 taip leuprai galvą pripausti,
 kaip Rokiškio apylinkėse, savo
 gimtinėje. Elena Mezginaitė

2000 m. kovas

bus kelias prasidėjo nuo mano eilučių. Pirmyn!“ Šis CD – jau atminties ir taurios pagarbos ženklas.

Susitikimas

Lemtingas dar vienas Dangaus padovanotas susitikimas. Jau po Elenos mirties teko dalyvauti Gyvojo rožinio bendruomenės susitikime Anykščių kultūros centre. Prisistatydamos moterys iš Rokiškio dainavo „Baltą lino gyvenimą“. Sujaudintas neištvėriau, priėjau prie to būrelio pakalbinti. Pasirodo, kad kartu dainavo Elenos sesuo Genovaitė. Vėliau ji man atsiuntė keletą laiškų, viename jų radau prisiminimus „Duonos riekė su sviestu“⁵. Turbūt pirmasis juos ir publikavau „Tėvynėje“ (Panevėžio rajono laikraštis, redaktorius Algimantas Kaminskas). Tik po to tekstas pasirodė ir

„Bibliografijos rodyklėje“⁶. G. Mezginaitės laiškus ir prisiminimus, taip pat savo teksto „Stiprinusi žmogaus unikalumo vertę“⁷ rankraštį patikėjau G. Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos Rankraščių skyriui.

Džiugu, kad bibliotekoje yra E. Mezginaitės fondas (F3, 67 saugomi vienetai, 1963–2001 m.). Besidomintys poetės gyvenimu ir kūryba ten ras padėkos raštų, premijų laureatės diplomų, eilėraščių, pjesių, keletą poeto Sigitos Gedos, kompozitoriaus A. Jęgelevičiaus laiškų, portretinių, šeimos, literatūrinės bei žurnalistinės veiklos nuotraukų⁸.

Suaktyvinti atmintį

Prabėgęs E. Mezginaitės 70-mečio minėjimas vėl suaktyvino atmintį. Būta prisiminimų vakarų, pasikalbėjimų ir prisiminimų, gal net šiokių tokių gilesnių prisilietimų prie pačios kūrybos esmės, prie eilėraščių prasmės, vidinio dvasinio potencialo. Žvelgta į fotografijų stendus. Aišku, neišvengta ir lėkštumo, bereikšmių buities detalių, kurios vargu ar prideda ką esmingesnio prie poetės paveikslų ir šiandieninio mūsų suvokimo. Elena brangi Rokiškiui, Kupiškiui, Panevėžiui, bet ar bent kiek jautriau prisiliesta prie kūrybos? Minėjimai praeina, užsimiršta, o ar šildomės eilėraščiais, ar vėl užklumpa blankoka kasdienybė. Sukakties proga pasirodė keletas straipsnių, juos čia turiu paminėti⁹, deja, pasigedau esminio kalbėjimo apie Elenos, kaip poetės ir žurnalistės, fenomeną¹⁰ bent jau Panevėžyje, apie jos dramatiškus ieškojimus, gyvenimo kelią, negausu ir atsiminimų.

Literatūrologė Viktorija Daujotytė po prof. Vandos Zaborskaitės mirties „Metuose“ yra rašiusi, kad po netekties visai kitaip žiūrime į jau užbaigtą gyvenimą, pats gyvenimas lyg aiškesnis, skaidresnis darosi, atkrenta tai, kas nebereikalinga,

ima skambėti ir raibuliuoti, artėti esminiai to gyvenimo taškai. Taip nutiko ir su Elenos gyvenimu. Tik vėl skausmingai klausiu, ar mokėsime į jos kelią esmingiau, jautriau įsižiūrėti, ar gebėsime prie jo prisiliesti?

Taip graudu rašyti apie Eleną. Jos tebelaukiam, pasigendame, jos taip skausmingai trūksta Panevėžyje. Ypač dabar, kai jau kelis dešimtmečius jokia kūrybinė, kultūrinė, politinė organizacija nebepajėgia pasirūpinti G. Petkevičaitės-Bitės nameliu, deramu jos atminties išsaugojimu, kai egoistiškai svarbu lieka tik pinigai ir sklypas Šv. Zitos gatvelėje... Elena turėtų ką pasakyti.

Jau po jos mirties parašiau eilėraštį „Dabar tie linai pakrašty... poetės Elenos Mezginaitės atminimui“ (2005 04 18, Vilnius)¹¹. Ir dabar, man regis, ypač aktualus vienas posmas:

*O kas regės tą skambią tylą
Vis banalėjantį troškimą likti
Kas atbaidys pretenzijas
Užimti žodžio guolį*

Antrina J. Strielkūnas ir Valdemaras Kukulas: „Atvykti į Panevėžį ir nesutikti Elenos, nepajusti jos šypsenos šilumos buvo neįmanoma. Kiekvienas, nors ir neilgas pašnekysys su ja nušveisdavo aprūdijusią sielą. Šiandien baisiausia pajusti, kad be Elenos ir Panevėžys lyg jau nebe tas, nebe savas miestas, kad ten lankysimės (deja, ir prie Elenos kapo) vis rečiau ir rečiau“¹².

Apie atminties ženklus

Noriu priminti, kad panevėžietė dailininkė Stasė Medytė yra nutapiusi Elenos portretą¹³. Atsidėkodama už talkininkavimą rengiant jos gyvenimo ir kūrybos albumą „Stasė. Kūrybinio pasaulio dvelksmas“, S. Medytė jį padovanojo man. Dabar

jis saugomas asmeninėje dailės darbų kolekcijoje Kupiškyje, sykį buvo eksponuotas miestelio bibliotekoje. Dailininkė S. Medytė užsiminė, kad turi sukūrusi du E. Mezginaitės ekslibrisus. Jos kolekcijoje saugomas ir Jolantos Juchnevičiūtės apie 1997–1998 m. sukurtas Elenos ekslibrisas. Dailininkas Povilas Šiaučiūnas 1990 m. taip pat sukūrė E. Mezginaitės ekslibrisą (lino raižinys, 80x62 cm). Jos ekslibrisus taip pat sukūrė Stasė Maleckienė ir Henrikas Mazūras. Elenai skirtų eilėraščių parašė Elvyra Pažemeckaitė, Tomas Petrulis, Zinaida Dilytė-Jurėnienė, Aldona Brazdžionytė-Oškeliūnienė, Algimantas Kaminskas, Valerija Kizaitė-Jagėlienė, Emilija Trybaitė-Bražėnienė ir Vida Kaukakienė.

Tas talentas, tas aukso gabalėlis

Nujaučiu, kad gražiausias Elenos dešimtmetis – 1995–2005 m., kuomet ji dirbo „Panevėžio balse“. Žurnalistų kolektyvui vadovavo jaunas redaktorius Vytautas Tavoras, drauge darbavosi kolegiški Marija Vepštienė, Jonas Sabalys, Narsalija Lakiūnaitė, Visvaldas Tebeliškis, Stasė Medytė ir kt. Tai senųjų, rimtųjų, žurnalistų karta, visada rašiusi, dirbusi redakcijose, baigusi žurnalistikos studijas, nesikeitusi, nepersikvalifikavusi, atėjusi ne iš gatvės. Elena žurnalistikos studijas baigė Vilniaus universitete 1966 m. Yra likusi draugiška 1985 m. nuotrauka su buvusiu dėstytoju doc. Jonu Bulota¹⁴.

Dažnai taip būdavo. Redakcijoje jau trypinėjama, griežiama dantimis, laikraštis turi pasirodyti, o vedamojo ar kritinio straipsnio vis nėra. Elena jau „sunkokai“ eina redakcijos link. Atėjusi sėda prie kompiuterio, ir kaipmat tekstas gimsta – aiškus, logiškas, tinkamas. Ramu, skaitytojais rytą gaus laikraštį, numeris tikrai

pasirodys. Vėliau keitėsi žurnalistai, redaktoriai, laikraščio savininkai. Keitėsi žiūrėjimo, matymo linijos. Daug ko nebereikėjo, net profesionalių žurnalistų plunksnos. Ir Elenos nebereikėjo, ketinta ją atleisti iš darbo, bet Dangus pirmasis suskubo ją pasiimti... Niekas daryti nebereikėjo.

Asmenybės mūsų laukuose nesimėto. O dideliems žmonėms be galo sunku tilpti į rėmus, laikytis visų taisyklių, įtikti, patikti, būti gražiam. Elena tikrai turėjo talentą, todėl ją tin-ka vadinti „didele figūra“ Panevėžyje. Turbūt labiau rūpinosi kitų likimais ir kūryba nei savąja. Rūpino-si, nes slaptinai jautė, kad kažkas gali būti. Buvo gana uždara, savo sielos skaudu-lių, savųjų nusivylimų per daug neatverdavo. Buvo apdovanota daugeliu lite-ratūrinių premijų, niekada nesididžiavo, nesipuikavo. Ir jei kokiame nors rengi-nyje dalyvaudavo Elena, jis lyg aiškesnis, pakilesnis, svaresnis tapdavo. Mokėjo ji būti nesumeluota, nesal-di, natūrali. Gebėjo žiūrėti tiesiai. Meistriškai, jautriai prisiliesdavo prie žmogaus ir jo bėdų, rodos, kad po-kalbio metu „prisikasdavo“ prie esmės, šaknų. Įsiskver-bimas žmogiškas, pagarbus. Ir dar ta talento šviesa – Elena sugebė-davo pasakyti „ne“ laikinumui, paviršiui, sekimams, pamėgdžio-jimams, perrašymams, visokiems eiliavimams. Nėra jos, gebėjusios apginti, ir vėl kėsিনamasi į tikrąją kūrybą, į žodžio taupumą, jo švelnų nugaludinimą.

Apie Eleną pirmiausia rašiau „Tėvynėje“, čia ji dirbo, rašė apie rajono įvykius ir žmones. Tad tie atminties tekstai tebus pagarba

jai, jos darbui, jos kalbintiems žmonėms. Prisiminsim ją, rašan-čią įtaigiai, trumpai (nepilstant iš tuščio į kiaurą), svariai ir visiems suprantamai. Prisiminsim labai atidžią, dėmesingą, dosnią sutiktam pašnekovui.

Prie kanono artėjant

Vartau daugelio metų „Poezijos pavasario“ almanachus. Juose aptin-ku ir Elenos eilėraščių, jau jaugu-

reikėtų ir jau po poetės mirties išleis-tą „Bibliografijos rodyklę“, kurioje kruopščiai surinktos daugybės metų Elenos publikacijos spaudoje. Būti-na prisiminti taurią ir labai kūrybinę E. Mezginaitės draugystę su Lėlių vežimo teatro Panevėžyje vadovu Antanu Markuckiu, kompozitoriumi A. Jegelevičiumi, dainų autoriumi ir atlikėju S. Stankūnu. Apie juos ir jų veiklą Elena ne sykį rašė, minėjo, pažymėjo, atkreipė dėmesį. Kiek iš to buvimo kartu, iš to sielų susi-kalbėjimo gimė eilėraščių, pjesių, spektaklių, dainų... Tai išlieka, to nepaslėpsi, nors ir nutylėsi, nepama-tysi, jau vis tiek neišnyks. A. Jegelevičius „Literatūroje ir mene“ paskelbė eilėraščių Elenos M. atminimui¹⁵. Šis ir dar keli (t. y. „Karoliai Elenai M.“) posmai pa-skelbti jo poezijos knygoje „Šviesos dėmė“ (Vilnius, 2010).

Kanoninė, baigta, su-formuota Elenos lyrikos knyga „Mano senas drau-ge“ (išleista jau po poetės mirties, Panevėžys, 2006), kurią sudarė poetės bi-čiuliai Valdas Kukulas ir Jonas Strielkūnas. Teko dalyvauti šios knygos su-tiktuvėse Dailės galerijoje Panevėžyje. Literatūrinių vakarų Rokiškyje metu vis nepraleidžiu progos paskaityti jos eilėraščių, taip įsismelkusių atmin-tin, įsirežusių, dažnai atsimenamų: „Išvyniokit mane kaip rankšluostį“, „Tostas“, „Vienas dangus“, „Ko man reikia“, „Galvok apie meilę“ (A. Babkauskui), „Dešimt žings-nių“, „Balti vilkai“ ir kt. Rokiškis man – pirmiausia Elenos žemė. Ei-lėraščių „Galvok apie meilę“ dainuo-davom V. Žemkalnio gimnazijoje, parašėm muziką, pritardavom gi-tara. Tą eilėraščių dainuodavau ir su

Elenos Mezginaitės portretas. Autorė Stasė Medytė. Pastelė, popierius, 70x45 cm, 1992. Iš kun. Justo Jasėno kolekcijos

sių, įsišaknijusių, nebeapaslepiamų. Nuo 1983 m. Elena buvo Lietuvos rašytojų sąjungos narė. Tvirtas rė-mimasis klasika, o ne paviršutiniš-kumu. Kartu esminis pasisakymas ir budėjimas, žodžio taupumas ir saugojimas, gal net tvirta laikysena, atremianti Panevėžio kultūrinio lauko lėkštumą ir banalybes. Prie palikimo ir literatūrinio Elenos kaupito minties kraičio verta pridėti jos parengtą knygą „Panevėžio Lėlių vežimo teatras“ (2005 m.). Minėti

jaunimo grupėle Zarasuose, tekstas buvo virtęs lyg koku mūsų sueigų himnu, be šių posmų nepraeidavo nė vienas susitikimas. „Mano senas drauge“ turiu su V. Kukulo autografu ir 2006 10 31 data. Labai taikliai knygos gale parašyta: „Tai, ką skaitytojas ima į rankas, nėra rinktiniai ar akademiniai raštai. Čia kiek įmanoma išsamiau sutelkta visa skelbta (ne vien knygose) E. Mezginaitės poetinė kūryba, atrinkta jos interviu, keletas pjesių Lėlių vežimo teatrui, dienoraščių fragmentų, kad atsiskleistų svarbiausia – nepriklausoma, savarankiškai mąstanti ir originali šios kūrėjos asmenybė“. Iliustracijoms panaudoti Vyganto Kosmausko (anksti mirusio) piešiniai, su kuriuo Elena tiek sykių susitikdavo „Po liepomis“, bendravo, šnekėjosi, apgailėjo... Dabar mums liko tik

skaityti ir stengtis suprasti žodžio gelmes, kūrybos versmes. Skaityti Elenos dienoraščių fragmentus. Skaityti nepralenkiamą, įžvalgų V. Kukulo tekstą apie Elenos kelią ir žodį.

Daug šviesos žybsnių, bendrystės nuotrupų išsinešė Elenos bendražygiai V. Kukulas ir J. Strielkūnas. Laiku nebepaklausėm, būtų turėję ką pasakyti. Juolab, kad visų jų kūryboje esama bendravimo atšvaisčių, dedikacijų, prisilietimų... Nutolęs ir iš literatūrinių laukų jau išbridęs žurnalistas, poetas Bronius Ribokas. Galvoju ateityje pakalbinti artimiau su Elena bendravusius, tai prisidėtų prie mano čia minimo kanono formavimosi. Prisiminimus jau atsiuntė poetė E. Misevičiūtė. Taip dar reikėtų pasikalbėti su Alium Balbierium, Petru Čypliu, Algimantu Kaminsku, Mykolu Kar-

čiausku, Valentina Žygiene, Vytautu Kaziela, Antanu Markuckiu, Elvyra Pažemeckaitė, Eugenija Stančikaite-Urboniene...

* * *

„Baltas lino gyvenimas“... Kaip ypatingai toji daina skambėdavo Elenos laiku. Ir tuomet, kai buvo renkama į „Lino žiedo“ konkursą Upytėje. Kai per Poezijos pavasarius lankydavom atokiausių kaimų gyventojus. Kai eilėraščių būdavo klausomasi kolūkiuose, kultūros namų salėse. Kai pati poezija ir buvimas nepraplaukdavo paviršiumi, bet užkabindavo širdies kerteles. Būdavo, dabar jau kitaip. Visai kitoniškai skamba „Baltas lino gyvenimas“ dabar, kai mes jau be jos. Išėjusi Elena ten, kur lino gyvenimas baltas. Tame baltume regime ją. Vis dar ELENA, kurios tebelaukiam...

Paaiškinimai

¹ Elena Mezginaitė. *Mano senas drauge*. – Panevėžys: Almakeros leidyba, 2006, p. 343.

² Knygoje „Mano senas drauge“ radau ir paliudijimą – nuotrauką, kurioje Elena kartu su poetais Juriūm Kobrinu, Vidmante Jasukaityte, Alfredu Šimkumi. Metai nenurodyti.

³ Elena Mezginaitė. *Prancūziška dvasia Lietuvos klevų pavėsyje*: [apie vertėją Laimą Rapšytę] // Panevėžio rytas. 1999, birž. 15, p. 12.

⁴ Elena Mezginaitė. *Mano senas drauge*, p. 349; taip pat: Kai nebėra; Spalio diena; Tikroji gentis: Laimos Rapšytės atminimui; Amalas; Langas; Lieptas: Eugenijai Stančikaitei. – Portr. // Metai. 2004, nr. 1, p. 47–50.; Tikroji gentis: [skirtas Laimai Rapšytei] // Panevėžio rytas. 2000, birž. 13, p. 16; Panevėžio balsas (literatūrinis priedas „Nevežis“). 2001, birž. 2, p. 7.

⁵ Atsiminimai paskelbti mano tekste „Ilgesio metas. Aukštaitijos laikas be Elenos Mezginaitės“ // Tėvynė. 2006 gruodžio 13, p. 2.

⁶ Elena Mezginaitė. 1941–2005. *Bibliografijos rodyklė*; sud. Rita

Viskaitienė. – Vilnius: „Margi raštai“, 2006, p. 10–11.

⁷ Justas Jasėnas. *Stiprinusi žmogaus unikalumo vertę*: [poetės, žurnalistės Elenos Mezginaitės gyvenimo kelionę prisimenant] // Tėvynė. 2005 lapkr. 9, p. 4–6.

⁸ Plg. Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešojoji biblioteka. Rankraščių rinkinių rodyklė; sud. Stasė Mikeliūnienė. – Panevėžys, 2004, p. 26–27.

⁹ Gailutė Kudirkienė. *Poetė vis sugrįždavo klajoti jaunystės takais* // Panevėžio rytas. 2011 spalio 29, p. 1, 3 ir 5.; Nida Kaleinikovaitė. *Poezijos popietė Bistrampolio dvare: Elenos Mezginaitės 70-osios gimimo metinės* // Kupiškėnų mintys. 2011 spalio 29, p. 5.; Inga Kontrimavičiūtė. *Įminusi lemties ženklus* // Sekundė. 2011 spalio 29, p. 1, 8.; Albina Saladūnaitė. *Poetė – Panevėžio ir Lietuvos* // Literatūra ir menas. 2011 lapkr. 18, p. 11.; Eugenija Urbonienė. „Line, nušviesk man pageltusį žodį...“ // Kupiškėnų mintys. 2011 gruodžio 6, p. 2.; Danutė Galkienė. *Literatūrinis*

vakaras „Elenos Mezginaitės vardą ištariant“ // Tėvynė. 2006 kovo 1, p. 4; Ona Striškienė. *Prisiminėme poetę Eleną Mezginaitę* // Tėvynė. 2006 kovo 8, p. 6.

¹⁰ Čia derėtų prisiminti V. Kukulo publikaciją „Elenos Mezginaitės fenomenas“ // Nemunas. 2006, Nr. 2, p. 7.

¹¹ Pirmą kartą spaudoje skelbiamas kitu pavadinimu, eilėraštis iš esmės tas pats, jo tekstas taisytas šiomis dienomis: Justas Jasėnas. „Dar nesibaigęs pokalbis neužrašyti sakiniai...“: Elenai Mezginaitėi: [eilėraštis] // Tėvynė. 2005 lapkr. 9, p. 6.

¹² Jonas Strielkūnas, Valdemaras Kukulas. *Užgeso šviesulys* // Literatūra ir menas, 2005 m. vasario 18, p. 23.

¹³ Portreto fotografiją žr. knygoje „Stasė. Kūrybinio pasaulio dvelksmas“; sud. Stasė Medytė ir Justas Jasėnas. – Panevėžys, 2008, p. 33.

¹⁴ Elena Mezginaitė. *Mano senas drauge*. Puslapis, kuriame yra minima nuotrauka, nesunumeruotas.

¹⁵ Alvydas Jeglevičius. *Lygumos lygumos* // Literatūra ir menas. 2011 gruodžio 18, p. 1.

Dirbtuvės ir aš

RAIMONDAS GAILIŪNAS

Dailininkas

Tapau dirbtuvėje, esančioje Rokiškio centre.

Didelis, akmeninis pastatas. Po karo, iki XX a. aštuntojo dešimtmečio vidurio, čia buvo teismo rūmai. Šis teismo palikimas sklendo visame pastate. Jį pajuntu atsirakinęs laukujas duris, laiptais kildamas į antrą aukštą, eidamas ilgu koridorių į savo dirbtuvę. Keistas pastatas. Prisijaukinti reikėjo nemažai laiko.

Kad kur..! Šiandien nutiko keistokas dalykas.

Niūri, pilka kovo diena. Tarpiau šiek tiek suirzęs ir jausdamas didžiulį, vidinį spaudimą. Staiga, stovėdamas prie molberto, pajutau prisilietimą prie blauzdos. Jausmas toks, tarsi praeinantis katinas brūkštelėjo uodega. Šiaip taip susivaldęs, dar labiau įsitempęs, „malevoju“ toliau. Staiga nei iš šio, nei iš to atsivėrė dirbtuvės durys. Tuomet

mano psichika nebeatlaikė, palikau neplautus teptukus ir kamuojamas paastrėjusių pojūčių dėjau į kojas.

O kaip bus rytoj?

Praėjo, nieko įdomesnio, nors visą dieną buvau įsitempęs.

Dabar šiame pastate jau nesu vienintelis šeimininkas. Mat jį grąžino teisėtiems savininkams ir jie dalį patalpų išnuomojo verslininkams. Tad kaimynystėje įsikūrė

Dailininkas Raimondas Gailūnas su plenero, vykusio Rokiškio krašto muziejuje, dalyviais, 2011 m. Nuotr. Dariaus Baltakio

parduotuvė ir net lošimų automatai. Sudie, paslaptingoji tyla.

Šis pastatas man diktuoja juodai baltus darbus. Nutapiu seriją darbų iš „palėpės paslapčių“.

Kartą atklydo toks keistokas žmogus, nes į šį namą gali bet kas užėiti. Gana nervingai apžiūrėjęs ant sienos kabančius kelis mano darbus, paklausė, ar aš tapau religine, mistine tematika? Labai nustebau, nes niekad apie tai negalvojau. Po kurio laiko sužinojau, kad tas žmogelis nusizudė. Jis buvo kažkoks valdininkas.

1991–1994 m.

Dabar mano dirbtuvės jau kitame pastate. Jis irgi Rokiškio centre, irgi gana senas namas su dviem keistais skardiniais bokšteliais. Dirbtuvės trečiame aukšte, apskardintame, matyt, pristatytame vėliau. Vietos šiek tiek mažiau nei ankstesnėje, bet teks sutilpti.

Prisiminiau pirmojoje „ANGES“ parodoje eksponuotą darbą „Smuikininkas“. Jis dingio beveik paslaptingai, lyg ir pirkto, bet pinigų nesumokėjo...

Šis smuikininko motyvas man yra svarbus. Todėl tapau kitą jo variantą. Didesnio formato, grubesnę, tirščiau tepu ir naudoju juodus, mėlynus ir baltus dažus. Patinka jausti dažo svorį ant teptuko. Šaltas, tirštas „smuikavimas“... Vidinis smuikininkas susijungė su išoriniu smuikininku. Mat kaip atsitinka.

1994–1996 m.

Muziejininkai mane įsileido į dvarą. Dabar tapau Tyzenhauzų rūmuose. Pusė dvaro tuščia, tad kol ateis eilė restauravimui, galiu dirbti čia. Labai įdomu, ką padiktuos ši aplinka.

Tokia tyla, kad net ausyse spengia. Gera dirva projekcijoms.

Tik trečią dieną išdrišau labiau patriukšmauti. Reikėjo susikalti lentynas, pradėjau nedrąsiai, bet pamažu... Tai iš pagarbos dvarui, jo istorijai ir visoms šventoms ir ne tokioms šventoms dvasioms. Kaip ten bebūtų, bet čia kaip bažnyčioje.

Daug vietos, aukšta, kokių keturių metrų patalpa. Sako, kad grafo laikais šitam kambarį buvo grafaiteš ar grafaičių miegamasis. Labai iškalinga atmosfera.

Už nuomą atsilyginsiu paveikslais. Manau, kad abipusiškai naudingas versliukas.

Nemažai dirbu, bet norėčiau daugiau. Negaliu, nes po pietų reikia lėkti į tarnybą. Darbuojuosi Rokiškio dailės mokykloje. Nors ir keiksnoju nutrauktą tapymo procesą, bet ir tai reikalingas patyrimas. Yra įdomių, gabių vaikų. Galime vieni iš kitų pasimokyti. Ar galiu ko nors išmokyti – abejoju, bet iš jų pasimokyti galiu. Stebiu jų spontaniškumą, suprantu: kol jis neužblokuotas, vaikai nutapo gerų darbų. Galima tik pavydėti.

Tai va, dirbu, manau, kad pagrindinis mano tapymo provokatorius yra intuicija.

Tuomet atsiranda ir spontaniškumas ir gimsta paveikslas. Neretai pertapau, kai kuriuos darbus net sunku pakelti. Bet aš noriu juos prisodrinti svorio. Paveikslo svoris – tai gyvenimo svoris. Naivus bandymas išreikšti tiesą. O kas tai yra? Grafaičių knarkimas? Ar kokio kaimyninio dvaro princo prisipažinimai ir padūsavimai?

Jaučiuosi tremtyje, nes atėjo eilė „mano dirbtuvės“ restauravimui.

Gavau plotą dvaro teritorijoje, bet jau kitame pastate. Viskas būtų gerai, jei būtų šviesiau. Dabar patapęs, darbą išsinešu į lauką, kad galėčiau geriau apžiūrėti. Sąlygos diktuoja tapyti ryškiomis spalvomis.

Išnešęs darbą, atsitraukiu apie dvidešimt metrų ir žiūriu, ar tokiu atstumu atsilaiko veikiamas parko medžių apsupties. Tai įsivertinimo kriterijus. Darbai išeina labai agresyvūs, bet ir aplinka ne švelnesnė. Esame piktai, algos mažos, sunkiai sekasi ištempti iki kitos algos, o apie dažų nusipirkimą net ir nebesvajuju. Tapau užsilikusiais iš rajkopsąjungos laikų, eskiziniais dažais, bet ir tie jau baigiasi.

Vos nepamiršau. Kartą, pavasarį, tapydamas išgirdau balsą. Kažkas lauke lyg kalbėjosi, lyg dainavo... nesupratau. Tyliai prisliūkinau prie pravirų durų ir pažvelgiau į lauką. Ant senų pamatų sėdėjo žmogelis ir kažką pats su savimi kalbėjosi.

Iš pradžių nesupratau, kas jam darosi. Tik geriau įsiklausęs, suvokiau, kad žmogus aprauda savo sunkų gyvenimą. Tai buvo taip tikra, kad net šurpuliai per kuprą lakstė. Kokias penkias minutes paraudojęs, susirinko mantą ir nuėjo jam skirtu keliu.

1996–2002 m.

P. S. Laikai pablogėjo, o gal pagerėjo? Turiu nuosavą dirbtuvę, pinigų irgi užtenka. Kažin ar tai dėl politikos, ar išmokau kukliau gyventi? Tapau plonu dažų sluoksniu ir pagaliau susigaudžiau, kad nėra tapybos kaip kažkokios tobulos siekiamybės, egzistuojančios kaip savarankiško, nuo nieko nepriklausančio fenomeno.

2012 m.

Raimondas Gailiūnas.
O pas mus nieko naujo,
 2010 m., drobė, aliejus 195x130 cm

Raimondas Gailiūnas.
Pasi kelio etapai numatyti iš anksto,
 2010 m., drobė, aliejus 130x195 cm

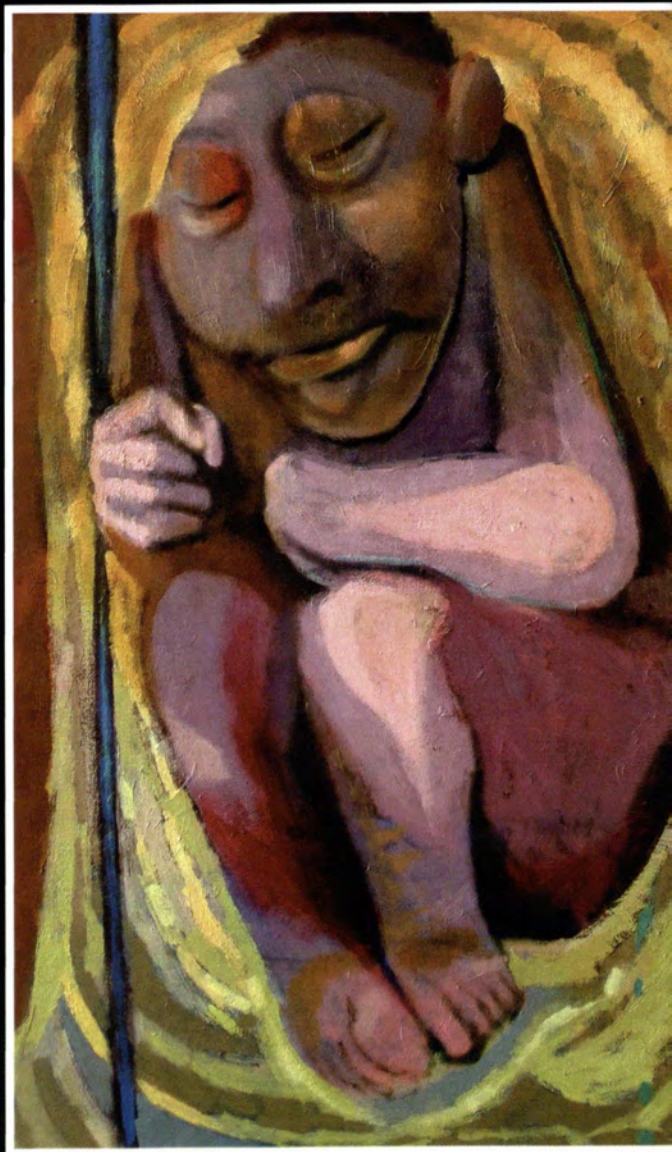

Raimondas Gailiūnas.

Apleistose mūsų tėviškės fermose 1.

2011 m., drobė, aliejus 195x130 cm

Raimondas Gailiūnas.

Tokioje padėtyje gulė ir kontroliuok savo kvėpavimą.

2011 m., drobė, aliejus 97x60 cm

Raimondas Gailiūnas.
Tai tiek to džiaugsmo,
 2011 m., drobė, aliejus 195x130 cm

Raimondas Gailiūnas.
Žinantis, bet nepripažįstantis, kad yra netikras, jis nuolatos griežė ir griežė,
 2011 m., drobė, aliejus 195x130 cm

Raimondas Gailiūnas.
Atskris lėkštelėnai ir padarys tvarką.
 2011 m., drobė, aliejus 130x97 cm

Raimondas Gailiūnas.
Nors muzika nutilo, jie tebeš...
 2012 m., drobė, aliejus 162x130 cm

Čia ir dabar... Ir kol skambės skambučiai...

DAIVA VILKICKIENĖ

*Rokiškio rajono savivaldybės Juozo Keliučio
viešosios bibliotekos direktorės pavaduotoja*

– Palauk manęs, Daivute, aš tik minutėlei nubėgsiu pažiūrėti, kaip mano katės, – šūktelėjo Doloresa, kuriai tą akimirką svarbiausia buvo įsitikinti, ar nealkanos jos globojamos benamės katės.

Nieko nereikia lukterėti minutę, kai aš, įdieniaus saulėtam gegužės ketvirtadieniui, pagal nusakymus radusi raudonų plytų daugiaaukštį viename Kauno mikrorajonų, rengiausi laukti visą valandą, kol aktorė sugrįš iš renginio Neveronyse. Nenorėjau trikdyti savo minčių besiblaškydama netoliese esančiame prekybos centre, todėl dairiausi vietelės, kur galėčiau jaukiai lepintis pavasarine šiluma. Kai jau ruošiausi pritūpti ant cementinio šaligatvio bordiūro, prie pat manęs stabtelėjo juodas automobilis, kurio languose švystelėjo kviečių spalvos plaukai ir jaunatviškose akyse suspindo nuostaba. Grįžusi visa valanda anksčiau, iš automobilio išlipo nedidukė, smulkutė, dailiai prigludusiais hipiško stiliaus džinsais, apsigobusi puošnia skara ir kaip seną gerą draugą nuoširdžiai mane apkabino Doloresa Kazragytė.

Profesionali, talentinga aktorė, jaunystėje atsisakiusi muzikos studijų, pasirinko aktorystę. Kūrybinį kelią pradėjusi 1967 m. Nacionaliniame dramos teatre, ne vieną dešimtmetį vaidinusi Kauno dramos teatre, sukūrė per keturiasdešimt

Iš susitikimų programos „Linksmi apie meilę“, „Senelė“, Vaizdelis iš pjesės „Duryš pyška“. Be jokios režisūros. Toks „verslas“, 1996 m. Nuotr. iš Doloresos Kazragytės asmeninio archyvo

įvairiausių vaidmenų (spektakliuose „Svajonių piligrimai“, „Blanša“, „Kauno romanas“, „Geismų tramvajus“, „Svajonių piligrimas“, „Kreditoriai“, „Šauksmas“, „Mindaugas“, „Šventėžeris“, „Barbora Radvilaitė“, „Freken Julija“, „Duoikiškio baladės“, „Heda Gabler“ ir daugelyje kitų), įspūdingą monospektaklį „Džonatanas Livingstonas Žuvėdra“. Su teatru ir programomis apkeliausi visą Lietuvą, ne kartą vaidino ir Rokiškio dvaro scenoje. Pajutusi aktorius nereikalingumą ir

pažeminimą, po trisdešimties kūrybos ir darbo metų savo noru paliko teatrą. Alkstantį nuoširdų žiūrovą suradusi provincijoje, nesipuikiodama esanti profesionali aktorė, neatsisakė vaidinti mėgėjiškajame Marijampolės dramos teatre. Čia gimė keli įsimintini vaidmenys, vienas kurių – Modė (pagal Jean L. Barrault pjesę „Haroldas ir Modė“, režisierius Romualdas Kučiauskas) – ypač artimas ir brangus. „Norėčiau būti tokia kaip Modė“, – prieš ketverius metus viešėdama Rokiškyje prisipažino Doloresa.

Pasitraukusi iš didžiosios scenos, aktorė pastaruoju metu retai lankosi sostinėje. Atvažiuoja, kai Nacionaliniame dramos teatre rodomas Sigito Račio režisuotas spektaklis „Duburys“ (pagal to paties pavadinimo Romualdo Granausko romaną), kuriame ji vaidina. Šiuolaikinis Vilnius jai svetimas, aktorė mieliau renkasi mažus miestelius, sielos atokvėpį gamtoje, namelį Labanoro girioje. Tokia pat neišsemiamą ir nepailstanti, dar galinti strakalioti kaip Merė Popins, deja, jau „išimtoje“ iš repertuaro „Merėje Popins“ (pastatė Kauno valstybinis akademinis dramos teatras, rež. Gintas Žilys, atnaujinto spektaklio rež. Robertas Vaidotas). Doloresa šiandien labiau žinoma kaip rašytoja, šiltai sutinkama miestelių ir kaimelių mokyklose, bibliotekose, kultūros namuose, kur

tebeskaito Richardo Bacho „Žuvėdra“, Antoine'o de Saint-Exupéry „Mažąjį prinčą“, ištraukas iš spektaklių, komiškus vaizdelius iš lietuvių literatūros klasikos. Fantazuodama, svajodama, leisdamasi vaizduotės keliais ir stulbindama savo šiluma bei atvira širdimi. Gražus aktorės balsas skamba per Marijos radiją, nešdamas tikėjimo, vilties ir meilės žinią.

Gimusi Rusijos žemėje, jauniausia tarp dviejų seserų ir brolio, augusi Žemaitijoje, paveldėjusi šio regiono gyvenimo būdą, tvirta kaip Mosėdžio akmenys (Mosėdyje, mamos gimtinėje, prabėgo daug aktorės vaikystės dienų). Iš Telšių „išskridusi“ į Vilnių, bet „nutūpusi“ Kaune, perėjusi skaudžius gyvenimo kelio akmenis. Visas gyvenimas ieškant, kuriant – scenoje aistringame ir veržliame polėkyje, nuoširdžiuose atsivėrimuose knygose, skrydyje per aukštumas ir nuopusius, per praradimus ir atradimus – į dabartinį rimties ir harmonijos metą: į atokvėpį gamtoje, į tikėjimą, į Dievo ir savęs paieškas.

Doloresa. Vardas, išvertus iš ispanų kalbos – sopulingoji – reiškiantis kančią, gėlą ir liūdėsį, bet negniuždomai – šviesiai ir prasmingai. Aktorė gražiai sutaria su vardo reikšme, nes kančia jai turi prasmę, ji aukštesnė už džiaugsmą. Tarp liūdesio ir džiaugsmo yra vos kelios akimirkos. Kaip galima neliūdėti žvelgiant į netobulą pasaulį, į praradimus, išdavystes? Kaip galima nesidžiaugti Dievo ištikimybe ir jo atjauta, mus applančiančia kiekvienąsyk nuliūdus. Viešpaties žodis sako, kad geriau eiti į gedulo negu į puotos namus, geriau liūdėti negu juoktis, nes liūdnas veidas daro širdį geresnę. „Per kančią gauni dvasios stiprybės, praturtėjį, gyvenimas tampa prasmingas“, – savo potyriais dalijasi Doloresa. Šarminga moteris, kuriai puikiai dera šis retas vardas. Tokia, kurią kartą sutikęs,

tas akimirkas glaudi širdyje amžinai. Nors beveik nebendrauji ir nematai, tačiau žinai, kad kažkur gyvena tavo sielai labai artima kita siela, jauti nebylų jos buvimą, artumą, ir nuo to labai gera. Gera, kaip ir prieš ketverius metus, jai besilankant Rokiškyje, kalbėtis apie viską, klausytis melodingo jaunatviško balso. Išgirsti mintis nepaprastos moters, žavinčios savo paprastumu. Miela pabūti jos namų aplinkoje, panirti į brandaus rudens paženklintų, bet gyvybingai žvilgančių valiūkiškų akių gelmes.

Pokalbiui turėjome gerą valandžiukę (16 val. aktorės laukė kitas renginys Jonavoje), bet užtrukom kiek ilgiau. Kalbėjomės jaukioje, tvarką mėgstančios šeimininkės virtuvės aplinkoje, prie kavos puodelio, prie skubriai, bet labai dailiai suteptų sumuštinių su lašiša, citrinos griežinėliu ir cukraus žiupsneliu (keistas derinys, bet labai gardus!). Doloresos buvimas čia ir dabar, kurį pajutau nuo pat pirmų susitikimo akimirkų, sujaukė mano parengtų klausimų planus ir aš suteikiau visiską laisvę pašnekovės minčių tėkmei. Apie aktorę, jos kūrybą ir asmeninį gyvenimą prirašyta nemažai straipsnių įvairiuose žurnaluose, laikraščiuose ir sklendo interneto platybėse, ją galima „rasti“ jos pačios knygose. Aš tenorėjau, kad aktorė perduotų Rokiškio krašto žmonėms, skaitantiems kultūros leidinį, kas jai buvo, yra svarbu ir brangu, kad pasidalytų tuo, kuo gyvena šiandien. „Esu visokia, kaip ir pats gyvenimas“, – sako Doloresa. Klausiausi šmaikščių ir spalvingų, gaudžių ir gyvų pasakojimų apie scenos trauką ir žavesį, apie komedijas bei tragedijas gyvenime, apie esančius šalia, jau išėjusius ir laukiančius anapus, apie Dievo kiekvienam žmogui skirtus svaigius skrydžius ir akmenuotus takus, apie Apvaizdos ženklus, kuriems išskaityti reikia atidumo

ir kantrybės. Gerte gėriau žodžius, žavėjauisi trapia, bet labai stiprios dvasios moterimi, sugebėjusia praradimus, skausmus, kančią paversti atradimais, džiaugsmu ir sielos turtu. Jos akyse šiandien karaliauja ne ruduo, o skleidžiasi pavasaris ir meilė gyvenimui, kuriuo jai be didelių pastangų pavyksta uždegti šalia savęs esančius, jos klausančius, skaitančius jos knygas.

Šiandien Doloresos Kazragytės gyvenimas pulsuoja šalia literatūrinių skaitymų, susitikimų su Lietuvos provincijos žmonėmis, šalia teatro, kuris niekaip nenori visiškai paleisti ir kartkarčiais įsikimba. Ant dienos slenksčio stovi septintoji knyga „Raudoni sandaliukai“, jau atiduota į leidyklą „Tyto alba“. Knygoje bus daug atsakymų į tą laiką, kuris yra dabar. Pasak autorės, tai tam tikra jos amžiaus kryžkelė, geroka kryžkelė, rugsėjį brendant į 70-uosius gyvenimo metus. Jausdama, kad dabar pats laikas kalbėti apie tai, kas nenumaldomai artėja ir visų mūsų laukia, Doloresa atvirai išdrįso praskleisti senatvės, vienatvės ir mirties uždangą. Jai kilo noras pabandyti pažvelgti į kūno senėjimo paslaptis, parodyti kovą ir, galop, susitaikymą, net draugystę su savo senstančia, vystančia ir besiraukšlėjančia oda, kenčiančia dvasia. Laiką, kai viskas darosi nebeįdomu, kai nedžiugina kelionės, kurias jau ir galėtum sau leisti, juo labiau materialūs dalykai. Kai piktina ir vargina žmonių minios oro uostuose ir gatvėse, o kartu darosi bloga nuo vienatvės, nuo svyruojančio tikėjimo. Kai užplūsta kažkoks nepaaiškinamas liūdesys, nuo kurio kartais tenka gintis viena kita brendžiuko tau-rele, kad truputį ūpo, energijos atsirastų. Realybėje kaip ir knygoje kunkuliuoja jausmai, kyla konfliktai tarp tos, nieko nebenorinčios, nušiurusiomis šliurėmis už aštuonis litus, ir kitos, artistės, kuri žino, jog

už kelių valandų renginys, kurio laukia žmonės, todėl privalai kaip nors iš tos būsenos išbristi. Tos dvi esybės ginčijasi, diskutuoja, viena kitai trukdo ir padeda, paskui įsikiša nepaaiškinama protu Šventosios Dvasios jėga, kurios vedina pradėti ruoštis, puoštis, dažytis – ir pirmyn! Nes tai aktorės misija. Eiti, važiuoti, kalbėti, skaityti. Net per nenorą, per kančią, per pasipriešinimą. Taip kaip ir šį rytą: reikia skaityti „Žuvėdrą“, o kūnas nenori to daryti, ašaros rieda. Kasbelieka – posmą nusiverkti, po to nusiprausti, suimti save į rankas, sulaukti atvažiuojant kūrybinės programos partnerio klarnetisto Valdo Andriūškevičiaus ir judėti. Finale – kokia graži pabaiga, atperkanti ryto nerimą ir liūdesį! Kaip giliai į klausytojų širdis krito seniai aktorės savastimi tapę skaitomų kūrinių žodžiai! Kokie šviesūs jaunuolių, tų vienuoliktokų, dvyliktokų, kurie klausėsi, dėkojo akimis, šypsenomis, veidai! Tai patvirtina tavąją misiją, kurią turi atlikti, kaip Kristus pereiti Golgotą – Doloresai Kryžius, Golgota yra gyvenimo esmė. Jai svarbu išverti iki galo, kad jo pabaigoje galėtų pasakyti – atlikta. Aiškiai savo kelyje reginti Apvaizdos ženklus, kurie lydi kintančius jos gyvenimo etapus. Dažnai kartojanti litaniją „Dėkoju, Dieve, už viską, ką duodi“, ir viskas kažkaip visada laiku ir vietoje atsiranda: ateina vaidmenys, gimsta knygos, skamba muzika, atsiranda pinigų, kurių buvo ir yra tiek, kiek reikia. Pasak jos, kiekvienas žmogus turėtų įsiklausyti į save, pamatyti Dievo jam siunčiamus ženklus, kurie dažniausiai ateina per išbandymus, praradimus. Tai yra paprasta tiesa – prarasdami atrandame. Po didžiųjų gyvenimo sukrėtimų, kai Dievas ją, visišką bedievę, atsuko veidu į save, atsiuntė angelus sargus ir mistinius, prasmingus ženklus.

Kiekvienas žmogus per visą gyvenimą sapnuoja kelis pranašingus

sapnus, kurie yra ne šiaip sau, o iš Dievybės sferos. Sapnai, į kuriuos galima vėliau atsiremti. Vienas toks dvilypis sapnas buvo septintosios Doloresos Kazragytės knygos „Raudoni sandaliukai“ impulsas. Sapne ji regėjo save, mažą ketverių metų mergytę, pasipuošusią gražiausia suknele ir apsiavusią naujais raudonais bateliais. Ji, apglėbta neapsakomo laimės jausmo, skrido neapibrėžta erdve. Protas buvo toks kaip dabar, o kūnas – tos mažos mergaitės. Atsikėlusį suprato, kokia laiminga buvo vaikystėje, ir neištverusi panoro tą būseną aprašyti, pavaižduoti, kaip su ja kovoja ta, senstanti, ir ta, keturmetė mergytė. Todėl dabar, kai tik užplūsta nerimas,

kai pajunta atsėlinančią depresiją, Doloresa pakelia sielos akis į tą mažą, skrendančią save – laimingą svajyklę su raudonais bateliais.

Pasak Doloresos, laimės, kaip ilgalaikio jausmo, apskritai nėra. Tėra tik akimirkos – mėnesiai, metai, dienos, valandos. Viskas praeina, lieka tik laimės pojūčio akimirkos. Čia ir dabar. Visiems ateina laikas, kai praeina jaunystė, kai kažkas išduoda, sužeidžia, palieka, kai užklumpa vienatvė ir atsėlina senatvė. Tada vis tiek reikia surasti dėl ko gyventi, dėl ko aukotis, ką priglausti, pamaitinti – gal alkaną pavargėlį, gal benamį gyvūnėlį ... – kam gerą žodį – gal bendradarbiui, gal visai svetimam praeiviui... – tarti. Doloresai tai yra

Po ligos. Repetacijų salė, 1974 m.

Nuotr. iš Doloresos Kazragytės asmeninio archyvo

gyvenimo prasmė. „Esi atsakingas už tą, kurį prisijaukini“ – šie žodžiai iš „Mažojo princo“ tapo Doloresos gyvenimo savastimi. Paskutiniuose aktorės vaidmenyse, skaitomuose tekstuose, knygose daug kalbama apie dvasinę ramybę, amžinybę, tikėjimą. Šiandien ji labiausiai vertina keliones Dievo ir savęs link. Ir to linki kiekvienam žmogui. „Lengvo ir laimingo kelio be akmenų nebūna. Akmenys padeda dvasioje surasti savo aš“, – toks Doloresos laimės receptas. Klausydama šių Doloresos minčių, prisiminiau kažkur girdėtą maldą: „Dieve, duok Išminties, kad tai suprasčiau ir pažinčiau... duok Meilės, kad galėčiau atleisti sutiktiems keleiviams... duok man

Kantrybės, kad ištverčiau sunkumus beieškant savojo tako... suteik stiprybės, ridenant Gyvenimo akmenį...“ Turėdamas Dievo jam skirtus kelius, žmogus turi pats surasti Dievą, tikėjimą, save, būdus, kaip gintis nuo depresijos, vienatvės, kaip išgyventi. Gyvenime yra daug nuostabių dalykų ir po nevilties visada ateina viltis. Visada. Pasak aktorės, dabar dauguma pasaulio žmonių žavisi materialiais dalykais, laikydami juos pagrindinėmis vertybėmis, siekia karjeros ir garbės, kad užpildytų dvasinę tuštumą. Visų žmonių sielos yra panašios ir kryžiaus kelias duotas kiekvienam, tik vienam atseikėta daugiau, kitam mažiau, vienam jaunystėje, kitam senatvėje. Kiekvienam žmogui skirta misija, tereikia tik ją pajauti ir neužsikrauti daugiau negu skirta, negu gali pakelti ir panešti. Ir nereikia prie nieko prisirišti – daiktų, žmonių, darbo, vietų... Nuosavybė verčia nerimauti, jaudintis, bijoti. Reikia išmokti paleisti ir būti laisvam bei ramiam.

„Ramybę atneša Tikėjimas, ne religija“, – sako Doloresa ir kaip savo žodžių patvirtinimą papasakoja apie savo mamą ir jos mirtį. Aktorė iš jos paveldėjo neramų būdą ir „aukščiausią teisybės natą“. Paprastai kaimo moteriai, tebaigusiai kelias klases, beprotiškai rūpėjo pasaulis, kančia. Pati neturėjo jokių brangenybių, eidavo nuklupusiais batais, nes viską – rūbus, maistą, pensiją – išdalydavo gatvėse, autobusuose sutiktiems nelaimėliams, vargšams. Mirė nepriėmusi jokių sakramentų, nes buvo netikinti. Užgeso lengvai, be skausmo. Kambarėlyje, esančiame virš kunigo kambario. Kai Doloresa, kunigo paprašyta, papasakojo apie mamą, kokia ji buvo, ir persakė žodžius, jog netikėjo Dievu, tačiau, jei jis yra, gyvenusi taip, kaip jis sakė – mylėk artimą kaip pats save. Kunigas atlaikė bažnyčioje už mamą

*Skaitymai Rokiškio dvaro menėje, 2008 m.
Nuotr. Daivos Vilckienės*

mišias, pašventino kapą ir kapinėse sakydamas kalbą liudijo, kad Dievui reikia ne „Viešpatie, Viešpatie...“, o meilės ir atjautos darbų. Žinoma, pasak Doloresos, kiekvienam savo kelias link Dievo – vieniems Kalvarijos, kitiems litanijos, tretiems aukojimasis, kažkam – atgaila mirties patalė... Doloresos kelias – malda, įsikabinimas į dvasingumą, į Jėzaus apsiaustą, jo kryžių, mokymą. Ji įsitikinusi, kad maldos, palinkėjimų galia yra veiksminga, nors realiai nematoma ir nejuntama. Doloresa atradusi maldos jėgą. Beje, ji leidosi prisijaukinama gana sunkiai. Ir da-

bar būna dienų, kai nenori melstis, tada pirmiausia reikia nugalėti protą, kuris sako, kad tai nesąmonė, kad esi idiotė, davatka (literatūrologė Viktorija Daujotytė viename knygos pristatyme aktorę pavadino „aukšto rango davatka“). Ji tuo didžiuojasi ir už tai dėkoja Dangui ir Dievui. Doloresa turi savo metodus, kaip nugalėti protą: „Melstis noro nėra, bet laiko yra, todėl iš pykčio ir užsispyrimo paimu rožinį, pasistatau idiotišką Marijos statulėlę, užsidegu žvakę, gurkšteliu kavos, kartais užtraukiu dūmelį ir pradedu automatiškai, garsiai (būtinai garsiai, nes kartą išgirdusi kažkieno (Dievo?) tariamus žodžius „noriu girdėti tavo balsą“, pirmiausia, žinoma, pagalvojusi, kad jau visai išprotėjo, bet meldėsi vis garsiau) melstis. Varau. Varau... rožinį... litanijas... Praeina koks penkiolika minučių, žiūriu – arba apsiverkiu, arba atsiveria Kristaus gyvenimo paveikslas. Ne Biblijoje skaityti sausi pasakojimai, bet gyvo žmogaus tikras, realus gyvenimas: nuolatinis darbas, kova, savęs atidavimas, aukojimasis, kai tave nuolat supa minios žmonių: prašančių, ligotų, pikty. Ir staiga dingsta nerimas, tampa aišku tai, ką turėjau atlikti, palengvėja, atsiranda jėgų, energijos. Nušvintu ir galiu pradėti dieną. Vėl galiu eiti į biblioteką, į Marijos radiją, važiuoti, skaityti, atiduoti džiaugsmą tiems, kam manęs reikia“. Dėl to jai nebėrūpi ambicijų pilnas profesionalus teatras, vaidinti su mėgėjais atrodo daug prasmingiau. Su meile išdalytas džiaugsmas grįžta dešimteriopai. Gilus džiaugsmas, o ne ašaros lydėjo aktorę ir per mamos laidotuves, per kurias ji ne verkusi, o šokusi, nes mama pagaliau iškeliavo į geresnį pasaulį, tokį, apie kurį svajojo gyvendama žemėje. Ašaros irgi nėra blogai – jos žmogaus gyvenimo upė. Doloresa verkianti viena, kai niekas nemato, o susigraudinanti

pamačiusi nuskriaustą benamį gyvūnėlį ar vaiką. Ašaros ir džiaugsmas – kūrybinio kelio palydovai. Ašarose gimusi kūryba suteikia patį gryniausią džiaugsmą.

Šiandien Doloresa Kazragytė – laisva menininkė, nepriklausoma rašytoja ir aktorė. Pasak jos, „aktoriystė yra ir buvo pagrindinis jos pašaukimas“. Rašymas – tarsi ramybės priebėga, sielos atgaivos oazė, išpažintis, prasidėjusi nuo dienoraščių, pamąstymų apie teatrą. Vėliau gimė monologai, miniatiūrinės novelės apie gyvenimą, sutiktus žmones, atsirado daugiau asmeninių motyvų. Knygose šalia išgalvotų, girdėtų, matytų, perkurtų istorijų – dalis pačios Doloresos jausmų, emocijų pasaulio, kuriuo ji nori pasidalyti, išnešti iš savęs. Knygas laikanti didžiule vertybe, „amžinu žmogaus ramsčiu“, savo silpnybe. Jai atrodo, kad kiekviena knyga, kurią rašo, yra paskutinė. Doloresa šypsosi – dabar ji jau nebeduodanti priesaikų, kad niekada neberašys. Nelaikanti savęs rašytoja, neslegiama atsakomybės, kurią jaučia profesionalūs rašytojai, rašanti tada, kai užaina ūpas ir įkvėpimas, kai mintys pagauna kaip vėjo gūsis ar ištinka pranašingi ženklai. Doloresos Kazragytės knygos – „Tiltas be turėklų“, „Kasdienybės rožinis“, „Gyvenimas prieš gyvenimą“, „Lengvi vienvėdis atodūsiai“, „Ramybės nerimas“ – skaitytojų mėgiamos ir skaitomos. Doloresa rašo ranka, nesinaudoja jokiomis kompiuterinėmis technologijomis, pasitiki leidykla ir leidėjais, leidžiančiais jos knygas, kad viskas bus padaryta gražiai ir profesionaliai. Doloresa supranta, kad jos rašymas nėra aukšto lygio literatūra, ji nepretenduoja į klasiką, bet Dievas jai davęs atvirumo dovaną. Jos atsivėrimai galbūt kam nors yra šviesa, vilties kibirkštėlė, padedanti išgyventi, siūlo galelis, į kurią įsikibęs panašaus likimo žmogus,

pasijutęs aktyvaus gyvenimo nuosaly, išsilaikys ir nepražus. Pasidalijusi gyvenimu su kitais, autorė taip pati vaduojasi iš nerimo. Ne to, kur nerinamasi dėl buities reikalų – čia ne tas nerimas. Jai rūpi amžini dalykai: kas yra gyvenimo ir būties prasmė, kas yra Dievas. Tą nerimą suvaldo tik ramybė ir tikėjimas.

Didžioji nerimastinga Doloresos meilė – teatras, „it gyvas šaltinio vanduo, gimęs iš gamtos, malšinantis smalsumo ir paslapčių troškulį, atrama žmogui, linkusiam ieškoti savęs“ (Juozas Miltinis). Aktoriaus profesija negailestinga, susieta priklausomybe nuo režisieriaus malonės. Aktoriaus gyvenimas – gyvas nervas, gyvos emocijos, nuolatinė įtampa, kova už įvertinimą, už pastebėjimą, už šlovę. „Teatras – tai akimirka, tai – krintanti žvaigždė. Buvo – ir nėra“ (Juozas Miltinis). Kai tai suvoki ir laiku pasitrauki, gyvenimas pasuka laisvės ir vienvėdis link. Pamatai, kad teatras nėra visas gyvenimas, kad aplink yra daug gražių žmonių, tykla, gamta, žvaigždėtas dangus... Dabar, kai nebesvarbu, ką pasakys kritikai, neberūpi šlovė, gali rinktis ir kurti be baimės, be įtampos, su meile. Ji paleido teatrą, teatras irgi pamažu paleidžia aktorę, kartais dar primenantis apie save – bemiegėmis naktimis sugrįžta tekstai, net iš 1974 m. spektaklių. Daugiau kaip prieš dvidešimt metų užtrenkusi teatro duris ir atsižadėjusi jo, beveik nieko nebevaadinanti profesionaliojoje scenoje, aktorė priversta kartais praverti langus ir įsileisti nekviestus, bet mielus svečius – naujus brangius vaidmenis. Paskutinis jos sutikimas vaidinti po septynerių–aštuonerių metų pertraukos spektaklyje „Sesuo“ pagal Mario Fratti pjesę (Kauno mažasis teatras) paženklin-tas tragedija – liudija, kad su teatru turi būti viskas baigta. Doloresa jau buvo sau prisiekusi nebevaidinti teatre ir sutiko tik todėl, kad jaunas

perspektyvus režisierius, kurio aktorė nepažinojo, pasakė susapnavęs ją to vaidmens atlikėją. Doloresą patraukė kamerinė Mažojo teatro aplinka ir papirko tai, kad režisierius Artūras Žukauskas buvo jos mylimo dėstytojo Vytauto Čibiro mokinys. Be to, buvo įdomu padirbėti su nuostabia aktore Egle Mikulionyte ir jaunosios kartos aktoriumi Roku Petrausku. Šių metų vasarį, likus savaitei iki premjeros, įvairiais tarptautiniais apdovanojimais pagerbtas režisierius, nekantriai laukęs debiuto, pasitraukė iš gyvenimo. Jo mirtis – skaudi ir netikėta. Pasak Doloresos, jis buvo malonaus balso, švelnaus charakterio, turėjo daug meninių ambicijų. Kodėl? – aktorė neatvirauja, nors galbūt ir nujaučia. Teištaria, kad „buvo vienvėdis, buvo nelabai sėkminga karjera ir per daug didelis jautrumas, o visa kita vienas Dievas žino...“ Kiekvieną kartą, kai vyksta tas spektaklis, Doloresą lydi kažkoks negerumo šleifas.

Šiandien vėl kaip maldą kartojanti, kad su teatru viskas baigta, aktorė atsidūsta: „Ir vėl tu man liepi daryti, Dieve, ko aš nelabai benoriu“. Neseniai jai paskambino aktorė Inesa Pauliulytė, labai gražiai dirbanti su vaikais. Dabar ji kuria scenarijų ir nori pastatyti pjesę apie Astridą Lindgren vaikystėje, jaunystėje ir senatvėje. Ji teigia, kad Doloresa labai panaši į rašytoją. Palyginusi nuotraukoje matomas veido raukšleles, ilgesingą ir pakylėtą žvilgsnį į dangų, Doloresa pritaria – tikrai panaši, simpatiška 95-erių sulaukusi senučiukė. Paklaususi Inesos, ar dar leisianti jai paskraidyti, pasiausti kartu su A. Lindgren jaunystėje, ir gavusi sutikimą, ji lyg ir vėl sutiko vaidinti. Doloresa sako norėjusi dar kada nors suvaidinti komedijoje, todėl šis spektaklis su pasakom, šėlionėmis, pastrakaliojimais tikriausiai ir bus jos norų išsipildymas, paskutinis pasidžiaugimas scena.

Doloresa nebenorinti rimtų vaidmenų, nes jos nebedomina lindimas į personažą, į kito žmogaus pasaulį. Ne todėl, kad būtų per daug sunku, bet todėl, kad atėjo laikas, kai ji norinti suprasti ne kitus, o save, savo vienatvę, savo problemas. Ji galinti ramiai, nekurdama personažų, neperleisdama per savo širdį, emocijas, stebėti žmones, klausytis pokalbių, gėrėtis gamta.

Šiandien Doloresa laiminga ir dėkinga gyvenimui už viską: už vaikystę, už profesiją, už išduotą meilę, patirtą skausmą, už vienatvę ir sielos ramybę, atėjusią kaip malonę iš aukščiau, už susitaikymą ir mirtį, kuri visai negąsdina. Žmonės labai bijo mirties, nežinomybės, vengia kalbėti, bet Doloresa sako, kad ši tema viena iš svarbiausių. „Nereikia bijoti mirties ir galvoti apie ją blogai ir baisiai: jei mane ištiks kokia liga senatvėj, laukia senelių namai ir t. t.“ – Doloresa siūlo šviesiai mąstyti apie mirtį. Ji jaukinasi mirtį fantazuodama, įsivaizduodama, programuodama mintis, matydama, kaip norėtų numirti: užmigti, „ištirpti kaip žvakė tavo glėby, Dieve“. Ji žino, kad tai beprotiškai didelė malonė, nes patys didžiausi šventieji kentėjo skausmus ir mirė agonijose, bet ką gali žinoti. Doloresa tiki: eis iki galo, rašys tai, ką jaučia, visą išėjimo anapus procesą. Už tokį pasirinkimą ji dėkinga Jurgai Ivanauskaitei, žaviai moteriai, kurios Doloresa artimai nepažinojo, neskaitė nė vienos jos knygos ir vos porą kartų buvo sutikusi. Atsitiktinai į rankas patekusi paskutinė jos knyga „Viršvalandžiai“ padėjo suvokti, kad mirties valandų negalima nusinėsti su savim. Atvirai aprašyti paskutinių dienų, valandų momentai padeda gyviesiems, paniškai bijantiems mirties ir stovintiems ant mirties slenksčio. Perskaitęs liudijimus, turi viltį, kad tai galima išverti, išgyventi, kad mirties akivaizdoje

galima net juokauti. Doloresa nori pasakyti visiems, kad rašytų, fiksuotų savo kelionę anapus, nes mirtis yra svarbus gyvenimo momentas ir niekas jos neišvengs.

Norint pajusti laimės pilnatvę, labai svarbu pažinti save, sako Doloresa. Atsitiktinai į rankas patekusi Mišelio de Montenio, rašiusio prieš 500 metų, esė knyga tarsi atvėrė akis ir palaimino išpažinties, dvasios atsivėrimų sklidiną Doloresos kūrybą: „Mane kaltina, kad per daug rašau ir per daug kalbu apie save, bet man nepatinka, kad žmonės per mažai galvoja apie save... Man svarbiau pažinti save nei Ciceroną“. Juk galima būti labai protingam, perskaityti galybę knygų, vadovauti kitų gyvenimams, bet nepažindamas savęs nepamatysi, kiek turi puikybės, pavydo, išdidumo, gobšumo, niekada nebūsi laimingas. Pasak šviesaus atminimo rašytojos Jurgos Ivanauskaitės, mirties akivaizdoje supratusios, kad didžiausia žmonių ir kartu jos nuodėmė yra puikybė. Tiesa yra skaudi ir dažniausiai nemaloni. Bet gydanti ir išlaisvinanti.

„Dabar ir eisiu savęs pažinimo keliu“, – tvirtina Doloresa. Aktorė neseniai perskaitė Eckhart Tolle knygą „Šios akimirkos jėga“, kurią jai padovanojo po tragedijos paženklinto spektaklio „Sesuo“ premjeros. 29 metų knygos autorius norėjo nusižudyti, bet aplankius regėjimui („Kiekvienas savaip susitinka su Dievu“, – sako D. Kazragytė), jis patyrė dvasinę transformaciją, kuri visiškai pakeitė jo asmenybę ir gyvenimo būdą. Knygoje kalbama apie vidinę ramybę ir tylą, apie tai, kaip ją pasiekti ir palaikyti, o Doloresa paberia savo išminties: „Kai žmogaus protas tampa priešu, užgulančiu praeities epizodais, baime, prognozėmis, pesimizmu, nerimu, reikia pradėti gyventi taip: atsikėlęs iš ryto galvok – šiandien, čia, va dabar, jaučiu pulsuojant savo

kraują, matau pro langą: va – debesis, štai – paukštis praskrido, gėlė pražydo... Susikoncentruok į šią dieną, į čia, į dabar. Aišku, iš karto bus sunku, bet pamažu pastatyk protą į stebėtojo, o ne to, kuris tave sunkia ir grėžia, vaidmenį, kontroliuok jį kaip aktorius.

Gyvenk čia ir dabar, – siūlo aktorė. – Gėrėkis gamta, vaikščiok po rasotą ryto žolę, kvėpuok alyvomis ir kitais žolynais dvelkiančia gaiva, pasitik kylančią ir palydėk besileidžiančią saulę, skaityk, kurk – tapyk, rašyk, siuvinėk, tikėk, kad rasi draugų, kad esi ir būsi reikalingas ir mylimas...“ Taip gyvena dauguma tų, kuriuos ji sutinka keliaudama po bažnytkaimius: begalė puikių, savęs ieškančių žmonių, kurių dauguma moterys. Ir visos jos menininkės! Darbšnios, talentingos: tapo, rašo, piešia, mezga, siuva – ir per saviraišką kabinasi į gyvenimą ir save. Tuose mažuose miesteliuose jaučiamas gyvenimo pulsas, skonis ir prasmė. Ten nuolat vyksta darbų parodos. Begales riešinių, skraisčių, šalių, eilėraščių knygelių (juos aktorė kartais paskaito per Marijos radijo laidas) jų kūrėjai atsidėkodami dovanoja aktorei. Doloresa tiki, kad žmogus, atradęs savąjį aš, žino, kaip gyventi, ką daryti, kaip nepasiduoti užklupus depresijai ar negandai. Galima išsiverkti, kad apsivalytų siela, sugrįžtų džiaugsmas, galima klysti, nes „jei užtrenksi duris klaidai, tai pro kur tada ateis tiesa?“, galima prarasti, kad atrastum, bet negalima sustoti, reikia eiti, daryti, rizikuoti. Doloresa žibančiomis gyvybe akimis sako: gyventi yra verta. Gyventi čia ir dabar. Kaip gyvena senoliai, dar traukiantys dainas, grybaujantys ir uogaujantys. Tokie kaip Šaparnės kaime, Labanoro girioje, esančios aktorės sodybos kaimynai, darniai gyvenantys su gamta. Ryt – penktadienis, ir aktorė lėks savaitgaliui ten, kur jos laukia Dabulio ežeras,

ranka už trobos slenksčio pasiekiamas. Ryt švęs Valytės 85-metį. Aktorė turinti jai dovaną – kvepiantį rožinį iš Vatikano. Nusipirks dar ko nors iš atvažiuojančios „autolavkės“ (krautuvėlės ant ratų), susės vakare prie ežero, grožės jo ribuliavimu besileidžiančios saulės spinduliuose, gers alų užsikąsdami sūriu – lauktuvėmis iš Rokiškio, klausysis Stasiuko juokavimų ir kalbės apie paprasčiausius dalykus... Bus gera gera...

Praėjusią savaitę ji irgi buvusi girioj, antrojoj savo bažnyčioj, kur giesmės gieda paukščiai ir medžiai. Vakare, prieš išvažiuojant namo, kilusi mintis išplaukti valtimi į ežero vidurį: „Vandeny blizga saulės takas, aplink miškas, pušys ir aš – va čia – va dabar – tai esu aš, tikroji. Nieko negalvoju, tik siurbiau grožį ir juntu, kaip prisipildau. Po vidurnakčio, tiesiai į langą blizginant mėnulio pilnačiai, užsigaubusi pledą, išėjau ant savo tiltelio. Žėri ribuliuojančios bangelės, spindi mėnuo virš Dabulio ežero. Aplik mirtina tyla, tik viena kita žuvelė pliukšt išsoka, ir vėl tyku... Atsiguliau ant tiltelio, pažvelgiau į žvaigždynus ir galvoju – dabar yra kažkas tikro, kas yra kiekvieno žmogaus viduje, tik reikia stengtis atsibusti, išmokti atskirti. Viskas taip toli toli – kūrybos, skyrybų, išdavystės kančios. Dabar galiu nusilenkti savo profesijai, kuriai meldžiausi ir kurios nekenčia, tai jaunai moteriai, kuri atpalaidavo mane nuo to žmogaus (buvusio vyro, tragiško likimo aktoriaus Viktoro Šinkariuko), talentingo, žavaus, puikaus, bet ne man skirto. Taip, jis buvo, buvo gražus mudviejų metas, mes buvom kartu tam, kad gimtų sūnus (dramaturgas, prozininkas Tomas Šinkariukas), toks kitoks (nepakartojamos mūsų diskusijos apie knygas, dabar dažniausiai apie Dievą. Sūnus ginčijasi, ieško, abejoja ir pamažu artėja link Dievo). Ir

Domicelė iš koncertinės programos „Eik tu peklon“. Tekstas iš Žemaitės „Trys mylimos“. Nuotr. iš Doloresos Kazragytės asmeninio archyvo.

nei jokios stichijos, nei problemos negali išmušti iš vėžių žmogaus, gyvenančio vienovėje su gamta“, – sielos gelmėmis ir vidine ramybe dalijasi Doloresa.

Susitikimo, kuris pralėkė kaip viena akimirka, pabaigoje aktorė pacitavo Alberą Kamiu: „Sena tvė yra perėjimas nuo aistrų prie atjautos“. Tai, pasak Doloresos, labai nuostabus laikas – kai nebereikia nei karjeros, nei dėmesio, vertinimų, liaupsių. Doloresa rado

(berods, skaitė Šv. Pranciškaus knygelėje) šio laiko moto: „Nieko netrokštu, bet nieko ir neatmetu.“ Šiandien aktorė gyvena taip: kas ateina, paskambina, pasiūlo – viską priima: važiuoja, atlieka, atiduoda, meldama Dievo jėgų ir Šventosios Dvasios kalbėti jos lūpomis ir mintimis. Taip ir gyvena, ir gyvens tol, kol skambės skambučiai, kol kažkam dar bus reikalinga, kol kvies, o kai to nebebus, tada atsivers kitas etapas.

Prisiglaudi prie medžio lyg prie brolio ir nurimsti...

Nuotr. iš Doloresos Kazragytės asmeninio archyvo

„Gal kur atgulsiu po pušele ar užmigsiu žiūrėdama į žvaigždes... Gal ir ten bus poezija, prisiminimų vakarai, bus giedamos giesmės, vyks diskusijos apie knygas... Nežinau, kur girdėjau ar skaičiau, bet naujausioje savo knygoje parašiau tokį moto: gyvenimas amžinas, o mirtis tik akimirka.“ Mirtis – ne pabaiga, o gyvenime viskas labai paprasta. Jėzus paliko stulbinamai paprastą įsakymą: „Mylėk Dievą, žinok, kad jis yra virš visko, ir mylėk savo artimą.“ Gyvendami su šiais žodžiais širdyje ir viską darydami su meile, savo veiksmais spinduliuodami gėrį ir kurdami grožį, mes esame rankose to, kuris

mus sukūrė, kuris mumis rūpinasi, kuris bus iki galo ir bus amžinai... Žmogui daug nereikia. Galima pasitenkinti mažu – ar tai būtų valgis, drabužis ar miegas. Bėda, kad žmogus perskeltas pusiau – į gėrio ir blogio pažinimą. Dievas sukūrė tobulą pasaulį ir tobulą žmogų, tik kažkuriuo metu, kažkaip ir kažkurioje erdvėje įvyko skilimas, kuris reiškia Dievo atmetimą. Žmonės patys nuodija gamtą, žemę, kuri kartais, rodos, ims ir nebeišters. Šėtonas, kurio Doloresa nebijo įvardyti, su ypatinga jėga spaudžia ir engia, gramzdina į tuštybės liūną, ypač jaunus žmones, kurie vergauja turtams, šlovei, vienadieniams

blizgučiams ir kūno malonumams. Žmogaus dvasioje atsivėrusi tuštuma pripildoma ne dieviškumo, o svaigalų ir kvaišalų... Nobelio premijos laureatas Josifas Brodskis yra pasakęs: „Aš netikiu civilizacijos išsigelbėjimu, bet aš tikiu atskirom žmogaus išsigelbėjimu“. Dvasin-gumo link eina vienetai, saujelės, grupelės ir, nors ir keista, gėrio kruopelytės atsveria tonas blogio. Doloresa tiki, kad viskas yra kūrėjo rankose. Viskas šiame gyvenime yra prasminga, visi mes susieti nematomais saitais.

Ši charizmatiška, miela, brandžių rugiaspalvių plaukų, šiltų dangaus mėlio akių moteris – tikrai ne akla fanatikė. Ji daug mąsto apie beprotišką laiką, kai dauguma žmonių nebeturi kada pagalvoti apie tai, kas jie tokie, nebeturi laiko mylėti, pabūti tyloje, pagalvoti, ką daro ir kur eina. Kiekvienas žmogus, kiekviena jo diena, kiekvienas jo gyvenimo periodas turi savo žavesį. Doloresa Kazragytė, suradusi Dievą, einanti savęs link, jaučiasi laiminga: „Dabar gyvenu aukso amžių. Čia ir dabar. Ragauju gyvenimą. Mėgaujuosi sielos atgaiva ir kūno poilsiu gamtoje. Laukiu „Raudonų sandaliukų“. Laukiu susitikimų su žiūrovais ir skaitytojais. Laukiu susitikimo Rokiškyje. Tikiuosi, knyga išeis, skambutis suskambės, ir mes vėl susitiksim“.

Tas paskutines mintis palydėjo ženklas, kad tikrai susitiksim – iš aktorės namų išlėkiau pamiršusi lietpaltį. Skambutis... besileidžiantis liftas... ir prasivėrusiose duryse – besišypsanti Doloresa, spėjusi užsimesti chalatuką, su mano paltu rankose ir žodžiais lūpose: „Vadinasi, tikrai dar sugrįši...“

Aš tikiuosi. „Tikiuosi, knyga išeis, skambutis suskambės ir mes vėl susitiksim...“ – mintyse tebeskamba tą saulėtą gegužės popietę ištartų žodžių aidas...

Juta Čeičytė: iš suodžių ir aukso

AUDRIUS MUSTEIKIS

Dailininkė Juzefa (Juta) Čeičytė. Nuotr. Daivos Liubamirskaitės

„Sujauktas finalas“, – replikuoja tapytoja Juta Čeičytė, dramatiškas tiesas mokanti išsakyti ironiškai. Ir teatrališkai, tarsi nemirtingų Williamo Shakespeare'o monologų eilutes, kaip antai apie išgvevusią gadinę. „Išeinu nepadariusi labai daug, tiek, kiek galėjau“. Jai, darbščių, tvarkingų ir padorių ūkininkų dukrai, tai didžiausias nesmagu-

mas ir nepatogumas. „Dirbk sunkiai, mirk laisvas“, – taip užrašė ant vieno paveikslo rėmų didžiausio kūrybinio intensyvumo laikais. Aldona Liobytė, 1962 m. sveikindama bičiulę vykusiai pasirodžiusią Akademiniam dramatos teatre – sukūrus įspūdingą scenografiją Kazimieros Kymantaitės režisuotam spektakliui pagal Justino Marcinkevičiaus poemą „Kraujas ir pelenai“ – žavėjosi „skruzdės darbštumu, kupranugario patvarumu, kregždės šmaikštumu...“

„Anksčiau atsirasdavo, kas į mane pažvelgtų sodriai, – dėsto dailininkė. – Kas, žiūrėdamas į paveikslus, galėdavo ir matyti, ir jausti. Koks nors netyčia į dirbtuvę užklydęs Maskvos, Leningrado ar Lenkijos menotyrininkas. Tarsi sparnai išaugdavo“. Čionykščių rašiusiųjų

net labai profesionalius opusus ji apibūdina kaip „sausus“. Maloni išimtis buvo profesorė Viktorija Daujotytė, neseniai turbūt netikėtai ir sau pačiai „atradusi“ J. Čeičytę ir keliose savo knygosė pasakiusi, ką sunkiai bandė apčiuopti kiti.

Persona non grata

Gegužę J. Čeičytei sukako devyniasdešimt. Ta proga jos darželyje prie daugiabučio namo sostinės Antakalnyje atsirado naujų augintinių. Šalia didžiulio jazmino, į kurio byrančius baltus žiedlapius ji taip mėgo žiūrėti, kai akys buvo šviesesnės. Atmintyje likęs žiedlapių kritimas – eilėraščio ar miniatiūros postūmis. Kūryba srūva nenutrūkstamai, nors aplinkybės įnirtingai priešinasi. Bet ir anksčiau nebuvo

paprasta. Jos tėvai, darbštūs, tvarkingi ir padorūs Lietuvos ūkininkai, užėjus sovietams, paskelbti liaudies priešais ir ištremti. Dailininkė, dar studentė – liaudies priešų dukra, be to, Lietuvos partizano sesuo, todėl meta iš Dailės instituto paskutinio kurso, įrašoma į tremiamųjų sąrašus, gaudoma po visą Lietuvą. Žymė

ilgiems dešimtmečiams. Ir vėliau, jau atsivėrus durims į legalų gyvenimą, kelią vis pastodavo kliūtys. Netgi Atgimimo metais jos neišleido į Paryžių, apie kurį studijų metais taip svajojo – pripulti prie ten sukaupytų dailės istorijos šaltinių. Apie tai mąstant, visada tenka grįžti prie paradokso: „Uždarė, neišleido, apstatė šnipais ir provokatoriais. Bet kažin kokiais būtume tapę dailininkais laisvės sąlygomis? Gal net prastesni. Tokia mūsų dalia – uždarumo dalia. Idėjas turėjome rauti iš savęs, o ne kur nors pasižvalgę, nuo ko nors nusižiūrėję“.

„Čia ne tapyba“, – raukėsi tapytojai tradicionalistai, pagaliau surengtoje didžiulėje 1982 m. parodoje pamatę J. Čeičytės paveikslus. Kolegos „atmetė“ abstrakcionistinį

bylojimą faktūromis, reljefais (pagaviai žaidžiančiais su šviesa ir nuolat kintančiais keičiantis apšvietimui – teatrinio mąstymo įtaka), blizgesiais, kosminės mitologijos įvaidžiais. Toks tada buvo „cechinis susiskaldymas“, pasak legendinės dailėtyrininkės Gražinos Kliaugienės, neleidęs teatro dailininkės taip lengvai pripažinti tapytoją. „Aš kaip piktžolė, – ironizuoja J. Čeičytė. – Kiek mane rauna, stumia, veja, vis tiek einu, ropoju ir vėl išdygstu! Vis tiek kikenu. Taip ir nušoksiu į Rokantiškes“.

Du mylimieji

Dailininkė dažnai galvoja, kokia graži šiandien būtų Lietuva, jei ne penkių dešimtmečių bolševikinis maras. Gražūs kaimai, sodybos. Jei krašto raida būtų taip natūraliai ir tekėjusi. Jos gimtoji sodyba Rokiškio rajone, Aleknų kaime, netoli Latvijos sienos, ištrėmus tėvus, atiteko okupantų pakalikams. Kai šie vėliau statėsi mūrinuką miestelyje – Juodupėje, išsivežė kieme dunksojusius didžiulius akmenis ir senovines girnapuses.

„Kodėl jūs taip mylit akmenis?“ – klausė dailininkę profesorė V. Daujotytė. Todėl, kad kojos dar atsimena saulės įkaitintų vaikystės akmenų šilumą. Ant jų susėdavo pasišnekėti ateidavę kaimiečiai. Akmenys žino amžių paslaptis. Riedulių kompozicija po jos buto langais prieš keletą metų išdygo lyg netyčia, lyg iš niekur. Sumanymas kilo šnekančiam su kaimynystėje gyvenančiu dailininku Giteniu Umbrasu apie dovaną savo – M. K. Oginskio – gatvei. Abu neiširę, nebijantys rizikuoti, pilietiškai – ir pastatė. Tokia dosni Jutos prigimtis – apdovanoti. Muziejus – savo darbais, gimtinės žmonės – liaudies meistro išdrožtu atminimo kryžiumi, Juodupė – vėliava, kurią sukurti užsakė tekstilininkei Margaritai Čepukienei.

Išdraskyta tėviškė – viso jos gyvenimo sopė. Gimtinę be galo gražiai aprašė prisiminimuose, į ją vis grįžta eilėraščiais ir piešiniais. „Aš dabar atsiminsiu kiekvieną diemedį, kiekvieną smidrą, geltonąjį jurginą, už kurio užlįsdavau pasislėpti nuo visų, buomą arkliams pririšti, ant kurio mane užkeldavo ir turėdavau juo praeiti nenukritus“.

„Dabar aš turiu tik du mylimuosius, – iškilingai pareiškia J. Čeičytė. – Vilnių ir tėviškę. Ir abu dar labai apšepę“. Neapšepę! M. K. Oginskio gatvė garsės jazminais ir akmenimis, o atkampiname Aleknų kaime, buvusioje Jutos tėvų žemėje, kur pavasarį pievas užlėdavo Juodoji upelė ir tarp žydinčių purienų atplaukdavo neršti žuvys, dabar auga miškas, pasodintas jos seserų vaikų ir vaikaičių.

Didžioji draugystė

„Jeigu netapsiu aktore arba dailininke, būsiu labai nelaiminga“, – prieš kokį dešimtmetį per Jutos parodos atidarymą Rokiškio krašto muziejuje jos vaikystės svajones prisiminė vyriausioji sesuo Paulina. Nors pati Juta sako į teatrą buvusi likimo nublokšta, šita erdvė viliojo. Traukė noras patirti čia susibėgančių įvairių menų stebuklą. Ir noras pilką buitį puošti teatriniais žaidimais. „Vaidilos“ teatre sutiko draugų – Emiliją ir Aldoną Liobytes, vėliau Kazimierą Kymantaitę, taip pat Juozą Kanopką, Vladą Jurkūną... Labai teatrališka trijų „narsių moterų“ – Jutos, Kazės ir Aldonos – draugystė ir šiandien Jutai šviečia kaip nepaprasta dovana. Nors susipykdavo, nors ginčydavosi, tarsi seserys ėjo, pasak A. Liobytės, „per gyvenimo kalvas ir slėnius, kartais klupdamos, kartais kirsdamos šunims per blakstienas“. Trumpos stotelės buvo Valstybinis dramos teatras, Operos ir baleto teatras. Klaipėdos dramos teatre gyveno tarsi šeimoje. Vieną

po kito apipavidalino dešimtis spektaklių, tarp kurių netrūko planinės ideologinės produkcijos. Dailininkė pradėjo kelti sau ir režisieriams reikalavimus mąstyti sąlygiškiau, labiau pasitikėti metaforų iškalbumu ir žiūrovais. Apie tai byloja anuomet populiaraus spektaklio „Gyls“ revoliucingas apipavidalinimas (jį iš pradžių priešiška sutiko ir aktoriai) arba neįgyvendintų sumanymų eskizai, šiandien saugomi Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejuje. J. Čeičytė prisimena, kad dekoracijų ceche visada stovėjo suodžių ir aukso spalvos dažų statinės. Iš suodžių ir aukso kilo rūmai, Verona su Džuljetos balkonėliu, stebuklų miškai. Gnaužiamas lietuviškumas gražiai sušvito A. Liobytės „Meškos trobelėje“. Be kita ko, vieną pirmųjų vaidmenų tame spektaklyje sukūrė aktorė Gražina Balandytė, greit „išaugusi“ Klaipėdos sceną, atsidūrusi Kaune, tačiau buvusių kolegų klaipėdiečių ir šiandien nepamiršanti. Galingu patriotiniu manifestu galėjo tapti Balio Sruogos „Milžino paunksnė“, kurią Vilniuje ketino statyti Romualdas Juknevičius. Išlikę scenovaizdžio ir kostiumų eskizai leidžia įsivaizduoti planuotą įspūdingą reginį. „Dailininkė J. Čeičytė absoliučiai pasitiki žiūrovu, – rašė teatro kritikė Dana Rutkutė 1961 m. – Jos apipavidalinime nėra nieko nereikalingo. Skoninguose sprendimuose lakoniškai įsikūnija giliai dailininkę sujaudinusi mintis. Ji visada ryški, jaudina ir žiūrovą ir verčia susimąstyti“.

Energija

Laisvą minutę teatro dailininkė, nusičiupusi kuklią popieriaus ar tolio skiautėlę, piešė, tapė, liejo nuotakas ir nuojautas, ir taip vėliau buvo išgarsintas tylusis modernizmas. Darbai ne parodoms, o stalčiui ir stelažams. Paradoksalu, bet J. Čeičytė tik paskutinę akimirką

pateko į 1997 m. rengtos didžiulės parodos „Tylusis modernizmas“ ekspoziciją...

„Čia dievaižin kokia muzika išgrota, – paprašyta pakomentuoti darbą „Karalius Lyras“ sako autorė. – Ir abstrakčioji tapyba, ir visas scenografinis sprendimas.“ Kartais dailininkė abstraktų darbą tyčia pavadindavo kokios nors pjesės vardu – kad apsidraustų. Versdama savo tapybos albumo lapus, stabtelė ties „Universitetui – 400“. Tada, prieš universiteto didįjį jubiliejų 1979-aisiais, daug menininkų sulaukė užsakymų papuošti šios aukštosios mokyklos erdves. Žinodama, kad oficialių užsakymų nesulauks, J. Čeičytė užsakė sau pati. Nutapė laiko dantų gerokai paliestą seną foliantą. „Niekas nežino, kiek čia energijos įdėta, – taria autorė. – Ties kiekviena briauna, kiekvienu šešėliuku vargta...“ Atverčia mėgstamą paveikslą „Mano lėlė“, su kuriuo nenori skirtis, nors buvo norinčiųjų įsigyti: „Čia autoportretas – matot gi, kad burna užsiūta“.

Daug tapytojos darbų atsidūrė asmeniniuose rinkiniuose, nemažai atiteko valstybei – muziejams. „Galėtų būti graži galerija“, – prisiminusi anos istorinės – pirmosios – parodos ekspoziciją dabartinio Šiuolaikinio meno centro erdvėse sako Juta. Bet ji nieko neapsunkins, kaip daro jos kolegos, savo pageidavimais ar reikalavimais. Vienas paveikslas, asambliažas „Venecija“, eksponuojamas Nacionalinėje galerijoje, keletą darbų įsigijo Viktoro Butkaus kuriamas Modernaus meno centras... Užteks tos garbės.

Moralinė tešla

Po teatro ėjo kinas. Nenorėdami paleisti talentingos dailininkės ir geros bičiulės, klaipėdiečiai ją gundė galimybėmis režisuoti. Kinui atiduota šešiolika metų. Debiutas – kostiumai pirmajam spalvotam lietuviškam meniniam filmui „Marš, marš, tra ta ta“, tada laikytam nesėkme, dabar „reabilituotam“ dėl novatoriškumo paieškų. Dirbant kine,

pasak J. Čeičytės, tučtuoju atsiskleidžia negražiosios asmenybės pusės, labai greit pasirodo, kieno moralinė tešla stipri, kieno silpna...

„Kiek Lietuvos esu prifotografavusi!“ – prisimena dailininkė vadinamąsias natūros paieškas. Ir lengva, ir sunku buvo su Raimonu Vabalu, Algirdu Araminu, Arūnu Žebriūnu ir kitais režisieriais. Darbo kine, kad ir kokių nutrūktgalviškų ir kūrybingų akimirkų būta, ji nepamilo. Geriausia – akis į akį su keturkampiu, paveikslu. Ėjo į pensiją tikėdamasi dar daug pasakyti. Žinoma, ir pasakė, nors užgriuvusio Atgimimo metais traukė mitingų aikštės, vėliau Piliečių chartijos susibūrimai, 1991-ųjų sausio laužai. Viskas atspindi tapyboje – laisvėjimo ir laisvės metais didžioji abstrakcionistė ėmėsi figūrinės simbolistinės dailės. Paskui pradėjo prastėti regėjimas. Po tiek metų narsių kovų teatre ir kine nuolat švitinant prožektoriams. „Jie ir išplikino akis. Būdavo, po

keletą savaitių spalvų neskirdavau. Maniau, kažin kiek padarysiu, o atsistoji prieš molbertą – kaip rūke, lyg kokia bejėgė.“ Paradoksas, bet iš tos bejėgystės ištryško poezija ir piešiniai, pradžiuginę ne vieną jos kūrybos gerbėją. Dar kartą apstulbinę drąsa. Ji nebijojo būti nesuprasta konvencijų sukaustytų ar miesčioniškų vertinimų. Piešiniai – iš atminties, įgudusi ranka judėjo savaime. Eilėraščiai – su sava sakytine melodika.

Daug blogo

Ilgai, iki išejo į pensiją, dailininkė neturėjo savo buto (Zacharijus Grigoraitis iš Lietuvos kino studijos juokaudavo, kad ant jos paminklo po mirties bus galima užrašyti: „Ji niekada neturėjo savo kvadraturą“), gyveno dirbtuvėje A. Goštauto gatvėje, šalia darbų, kuriuos džiugiai rodydavo visiems norintiesiems. Nors trukdė kurti ir susikaupti, ten dažnai dūgzdavo svečiai: dailininkai, aktoriai, šiaip draugai. Žinoma, ir KGB agentai, ir nežinia kodėl besiveržiantys draugauti asmenys. Kai J. Čeičytė iš Klaipėdos susirengė į Vilnių, viena aktorė, įteikdama spontanišką dovaną, prisipažino: „Juta, aš tau esu padariusi daug blogo“. Kiek tokių prisipažinimų liko neišgirsta ir iš dabar siekiančiųjų bendrauti.

Kažkada, kai dar nebuvo tapusi poete, J. Čeičytė užrašė tokius apmąstymus: „Niekas nėra trapesnio už patį kūrėją, niekas nėra gražesnio už jo širdį, jis lyg gvazdikas, prasiškleidęs prieš pat pirmąsias rudens šalnas. Beginklis, užsidengęs akis prieš baisų gyvenimo žvėrį. Mažas žmogelis, bet niekur nebėga, jo drąsa didesnė už jo paties širdį“.

Gimusi pavasarį

– Ko labiausiai norėtumėt jubiliejaus proga?

– Italijoje šiltai pabūt. Tiesa, gegužę ir čia nebebus šalta. Užteks ir kaladės – mano suolelio – palangėj. Žiūrėsiu į diemedį.

– Dabar įsivaizduokit, kad sakot jubiliejinę kalbą.

– Nėra didesnio marazmo už šventines kalbas.

– Kodėl jūs taip mylite akmenis?

– Kodėl visi manęs to klausia? Akmuo man patinka, nes kietas ir tylus, be galo paslaptingas.

– O paukščius?

– Ar aš dabar turiu lekciją apie žvirblį skaityti?

– O teatrą tebemylit?

– Nusibodęs iki kaklo. Aš jame nebedalyvauju nežinau jau kiek metų.

– O meną?

– Tokių, kad labai mylėtų savo darbus, pakankamai mačiau. Pakabina paveikslą parodoj, vaikšto aplink ir vis žiūri. Gal ir gerai, iš savo klaidų mokosi.

– Įsivaizduokit, kad reikia pasakyti šventinę kalbą.

– Įsivaizduoju!.. Kokia proga?

– Kokia norėtumėt?

– Pavasario! Išėini į palangę, tulpės sužydusios, viskas žydi, ir ne prakalbą rėži, bet giesmę sugiedi. Diemedžiui, pivenijom ir visom gėlėm, vardais nežymėtom, kaip litaniją Šventajai Marijai. Čia tai būtų drąsu.

– Jūs šiaip labai drąsi.

– Nebūčiau tokia buvus, nuo KGB nebūčiau pabėgus.

– Kad tapot dailininke, laimė?

– Nei laimė, nei ką. Čia mano dalia. Atvažiauvau į Vilnių, apsigyvenau pas giminaitį, sako, stok į dailę.

– Koks tada buvo Vilnius?

– Lenkų provincija. Klaikiai nugyventas, negaliu apsakyti, niekas čia neremontuota, nei namai dažyti. Eidavom su Mile Liobyte Šv. Ignoto gatve ir sustodavom prie ilgos sienos. Galvodavau, va jeigu šitą sienos plotelį į auksinę rėmą įdėt, būtų puikus paveikslas. Ir daugiau nieko nereikia, tik prikabinę rėmų, ir paroda, gyvi paveikslai.

– Kuo ypatinga ta siena?

– Tapybiška. Su gyvenimo sluoksniais, dėmėm, ženklais, potėpiais, spalvom. Per visą miestą pereini ir prikabini, prikabini, prikabini. Tai matai, kaip galima meną kurti, nereikia čia nei prakaito, nei molbertų, nieko, – jis gyvuoja visur aplink. Prisidaryk rėmų ir bėk per Vilnių. Štai ir projektas: „Vilnius – paveikslų miestas“!

Tapytoja, teatro ir kino dailininkė Juzefa (Juta) Čeičytė gimė 1922 m. gegužės 19 d. Aleknų kaime, Rokiškio rajone. Mokėsi Rokiškio, Joniškio, Linkuvos gimnazijose. 1941 m. atvyko į Vilnių, čia mokytos, dirbo „Vaidilos“ teatre ir studijavo tapybą Dailės institute. 1948 m. iš instituto buvo išmesta kaip „liaudies priešė“. Dirbo Valskybiniame operos ir baleto teatre, nuo 1949–ųjų – Klaipėdos dramos teatre. Gavusi specialų leidimą, 1953 m. apgynė diplomą. Nuo 1962 m. – Lietuvos kino studijos dailininkė. Nuo 1978–ųjų – laisva menininkė. LSSR nusipelnusi meno veikėja, Lietuvos Respublikos Vyriausybės meno premijos laureatė (1997), Rokiškio krašto garbės pilietė. Išleido 2 tapybos albumus, 3 piešinių, 4 poezijos knygas.

Daktaras Karolis Zaborskis – kraštietis, kuriuo didžiuojusi

LAURA SUVAIZDYTĖ

Pandėlio gimnazijos gimnazistė

Šiandien mes gyvename informacinių technologijų ir vartotojiškos kultūros pasaulyje. Kalbant apie teigiamus ir neigiamus dalykus, visuomenėje vyrauja įvairios nuomonės ir požiūriai, jie nuolat keičiasi. Tokioje aplinkoje labai sunku susiformuoti tinkamas vertybes, todėl jaunas žmogus ieško autoriteto, kuris taptų orientyru, gyvenimo pavyzdžiu. Neretai juo tampa dažnai mus užvaldžiusiame televizijos, interneto ar žiniasklaidos pasaulyje matomas asmuo. Tačiau ne visada toks pasirinkimas yra tinkamas, nes autoritetu tampa tuščias žmogus, kuriam svarbiausia materialiniai dalykai, o ne tikrosios vertybės, padedančios formuoti visaverčiam ir dvasiškai turtingam asmeniui. Todėl pavyzdžio, kuris padėtų rasti tinkamą gyvenimo kelią, reikia ieškoti ne kažkur televizijoje ar pramogų pasaulyje, o savo aplinkoje ar tarp savo krašto iškilių žmonių, kurie kartais nepelnytai paprasčiausiai užmirštami ir lieka tik istorijos šaltiniuose minimos pavardės. Tačiau pasidomėjus vieno ar kito tokio likimo žmogaus gyvenimu, jo nuveiktais darbais bei asmenybe, imi suprasti tikrąją autoriteto sąvoką. Viena tokių asmenybių yra Pandėlio krašte gyvenęs, miestą į nuošalų kaimą iškeitęs ir pandėliečių labai dirbęs gydytojas Karolis Zaborskis. Apie jį Lietuvoje mažai kas žino, tačiau Pandėlio krašto žmonėms iki

šių dienų daktaras K. Zaborskis yra legendinis asmuo.

Karolis Zaborskis gimė 1868 m. Bagdalavoje. Tai nedidelis, šalia Apaščios kaimo esantis kaimelis, atokus ir retai žmonių lankomas. Jo motina buvo Pandėlio maršalkų Kosciolkovskių giminaitė, tėvas – bajoras Zaborskis. Šeimoje augo su kitais trimis vaikais. Nors tais laikais ne dažnai taip būdavo, tačiau visi keturi šeimoje augę vaikai buvo išleisti į mokslus. Tuo ypač rūpinosi ponia Zaborskienė (vyras praėjus 10 metų po sūnaus Karolio gimimo mirė, o vaikais rūpintis teko našlei). Būsimasis gydytojas lankė Mintaujos gimnaziją, kurioje mokėsi dauguma Lietuvos inteligentų sūnų, nes tai buvo viena iš nedaugelio tuometinės Pietų Latvijos ir Šiaurės Lietuvos aukštesniųjų mokyklų. Vėliau baigė Tartu universitetą ir apgynė chirurgo daktaratą Vienos universitete. Ši biografijos dalis šiandien neatrodo kažkuo ypatinga, tačiau tuo metu tai buvo didelis pasiekimas.

Viena iš svarbesnių biografijos detalių tampa pasirinkta praktikos vieta. K. Zaborskis galėjo pasirinkti darbą mieste, kur buvo gana geros sąlygos, tačiau to nepadarė. Gydytojas pasirinko savo gimtinę Bagdalavą. Šis žingsnis daugeliui buvo netikėtas ir netgi atrodė gana keistas: gyventi Dievo pamirštame užkampyje, kur nėra išsilavinusių

žmonių ir, susidarius kritinei situacijai, nebūtų net su kuo pasitarti. Tačiau gydytojui Karoliui Zaborskiui rūpėjo kiti dalykai. Ilgai mokėsis Zaborskis suprato, kad vien teorija nepadės atsiskleisti jam kaip gydytojui, suvokė, kad negalės palikti nieko vertingo šiame pasaulyje. Jo vaidmuo begalinėje visatoje bus mažas, tiesiog neįžiūrimas ir prisiminimas apie jį išnyks iš visų atminties. Dėl to jis norėjo įprasminti savo gyvenimą, pasijusti svarbus. Galbūt tai atrodytų savanaudiška, bet, mano manymu, nieko panašaus. Kelias, kurį gydytojas pasirinko savo tikslui įgyvendinti, nepanašus į savanaudžio ir siekiančio asmeninės gerovės. Zaborskis pasirinko Pandėlio kraštą žinodamas, jog čia jis bus reikalingas, galės tarnauti pasirinktai profesijai, gyvybei ir jausis reikalingas padėdamas kaimo žmonėms. Tačiau tai nebuvo vienintelė priežastis. Daug ką lėmė ir jaučiama pareiga padėti ten vis dar ūkininkaujančiais, vienai gyvenančiais motinai ir gimtinės šauksmas. Juk kas gali pamiršti ajerais kvepiančią Apaščios pakrantę ar prie kelio augusį milžinišką ažuolą, įsikibusį į Apušoto žemę. To nepamiršo ir Karolis Zaborskis. Taigi jis grįžo į gimtąjį kraštą neišsigandęs būsimų sunkumų ir tapęs tam tikra dabartinio jaunimo priešprieša. Šiais laikais jauni žmonės nuolat stengiasi ištrukti iš savo krašto į platų pasaulį, o

Daktaro Karolio Zaborskio šeima. Iš kairės stovi vaikai: Jonas, Sofija, Kristina ir Marija. Sėdi: pusseserė, K. Zaborskis ir jo žmona. Nuotr. iš Rokiškio krašto muziejaus fondų

ne bandyti įprasminginti savo gyvenimą gimtiniėje nuveiktais darbais. Šiuo metu spaudoje rašoma, kad trūksta gydytojų ne tik mūsų rajone, bet ir Lietuvoje – vis daugiau jų emigruoja į kitas šalis. Aišku, tokį elgesį galima pateisinti – juk nėra tinkamų darbo ir gyvenimo sąlygų, bet, žvelgiant į daktaro K. Zaborskio pasiaukojimą, kyla prieštaringi jausmai. Galbūt ir šiandien jaunas žmogus gyvenimą ir darbą gimtiniėje galėtų suvokti kaip pareigą sau, savo šeimai, savo tautai ir Lietuvai. Aš tikiu tokiu pasiaukojimu, nes juk būtent mūsų karta turėtų kurti Lietuvos ateitį.

Gydytojas K. Zaborskis irgi gyveno ateitimi. Gyvendamas ir dirbdamas Pandėlio krašte, jis nesigailėjo praeityje žengto žingsnio. Priešingai. Tai buvo darbštus, tvirtas ir atsidavęs žmogus, uoliai vykdančis pareigą nepaisant susiklosčiusių nepalankių sąlygų ir kliūčių. Bagdalavos kaimelis buvo gana atoki vieta, į kurią buvo nelengva patekti ir, žinoma, iš jos nuvykti į kitą miestelį. Taip buvo ne vien dėl tolumo kelio, bet ir dėl patvinstančių Apaščios ir Pavysos upelių, užliedavusių laukus ir kelią. Tačiau tai Zaborskiui nebuvo kliūtis, kaip ir paros metas ar oro sąlygos. Nesvarbu, dieną ar naktį, prirėkęs vykdavo pas ligonį, be

poilsio ėjo savo pareigas. Per lietų, purvą, darganas ar žiemos speigus keliaudavo netaisomais keliais dešimtis kilometrų. Jis padėjo daugeliui žmonių, kartais net neimdavo atlygio ir išgelbėjo ne vieną gyvybę. Net sklido kalbos, kad „pirmas Zaborskis, o po jo jau – Jėzus Kristus, nes jis už poną Dievą daugiau prikėlė iš numirusiųjų“. Taigi, gydytojas Karolis Zaborskis buvo pasišventęs savo profesijai.

Gydytojo pastangos, pasiaukojimas, daugybė nemiegotų naktų ir atsisakyti gyvenimo patogumai neliko nepastebėti. Jis pelnė žmonių pasitikėjimą ir pagarbą, kurie ėjo pas jį ištikus bėdai ir neabejojo jo veiksmais bei žodžiais, ypač po vieno nutikimo su Zaborskio kaimynu Kvedariškiu. Jis neklausė gydytojo perspėjimų apie ant skruosto esančią karpą ir siūlymo operuotis. Kaimynas labiau pasitikėjo popu, tačiau, kai suprato klydęs, buvo per vėlu ir jokia operacija jau nebepadėjo. Nuo to laiko Zaborskio žodis gyventojams buvo lyg šventojo. Kaip ten bebūtų, to jis pasiekė ne vien nuolatinio darbu ir malonių elgesiu. Zaborskiui, išvargintam kelionių ir bemiegių naktų, nestigo nei rūstumo, nei tiesmukiškumo. Nevengė pasakyti griežtesnio žodžio ar pamo-

kyti. Auklėjo ir jaunos, ir suaugusius: „Nekūryk, matj matj. Ba dar šiais metais nudvėsi... O kol smirdi taboka, kad man Bagdalavon nė kojos nekeltum!“ – mokė doro gyvenimo. Juk daug bėdų kyla dėl prasto elgesio ir nesugebėjimo dorai ir tvarkingai gyventi. O kadangi kaimo žmonių nebuvo kam auklėti, tą darė Zaborskis. Kartais net griebdavosi bizūno, kuris kabėdavo darbo vietoje ir kurį matydavo dauguma apsilankusių. Šis įrankis tapo neatsiejama jo profesijos dalimi. Tai buvo moralinio paskatinimo, psichinės tvirtybės, o gal ir bajoriškos praeities simbolis. Taigi, būdamas savitai griežtas ir rūstus, gydytojas Karolis Zaborskis tapo savotišku krašto autoritetu, gyvenimo mokytoju, gydė ne tik fizinės ligas, bet sprendė ir moralines problemas, padėdavo žmonėms atsisakyti savo ydų.

Taip elgdamasis, Zaborskis labai padėdavo žmonėms, tačiau dėl savo elgesio ir metodų gydytojas neretai sulaukdavo kritikos, buvo menkinami jo sugebėjimai ir peikiamos pacientų sąlygos. Tačiau kritika neatbaidė nei vietinių žmonių, nei atvykstančiųjų iš miesto. Pandėliečių teigimu, jie tiesiog plūste plūdo, „kaip kermošiu Pandėlin per Šv. Oną“. Kasmet vis daugiau pacientų keliavo senuoju Vilniaus vieškeliu ir siauru Bagdalavos keliuku. Vykdavo ligoniai net iš Biržų, Panevėžio, Šiaulių ar Kauno, tie, kurie jau neturėjo vilties pasveikti. Tai rodo tikrąją Karolio Zaborskio vertę. Juk išmintis ir sugebėjimai slypi žmogaus viduje, o ne išorėje. Iš nors, kaip teigdavo inteligentai ir miesto daktarai, gydytojas Zaborskis ligonius priimdavo mėšlinais batais, o jo įrankiai buvo seni ir nešvarūs, niekas negalėjo nuginčyti jo išmanymo. Gydytojas pasitenkindavo tuo, ką turėjo, nesiskųsdavo, o dirbo, darė, kas įmanoma ir net kas neįmanoma. Taip pasiekdavo optimalių rezultatų.

Tokiomis sąlygomis iš lovos jis pakeldavo net tuos, kuriems jau buvo pranašauta mirtis, pagydydavo tuos, kuriems nesugebėjo padėti miestų gydytojai. Štai vienas iš tokių atvejų. Kaimo gyventojai sunkiai susirgus ir prireikus sudėtingos operacijos, Zaborskis ją išsiuntė į miesto ligoninę. Tačiau ligoninėje žaizda buvo užkrėsta ir moteris jau buvo netekusi vilties pasveikti. Zaborskis buvo nepatenkintas tokiu miesto ligoninės darbu ir kiek galėdamas stengėsi padėti pacientei. Darė ką buvo įmanoma daryti: valė žaizdą, ją pridegindavo. Taip vargo aštuonis mėnesius, bet pasiekė teigiamą rezultatą – žaizda ėmė gyti ir ligonė pakilo iš lovos. Taip daktaras dar kartą įrodė savo profesionalumą ir nutildė kritiškas kalbas, menkinančias jo kaip gydytojo sugebėjimus. Tai, kad jo darbo sąlygos neprilygo miesto ligoninėms, jis nelaikė trūkumu. Tai nekliudė jam įgyvendinti savo kilnų tikslą – padėti žmonėms. Atvirkščiai, Zaborskis dirbo ir pasiekdavo gerų rezultatų net sunkiomis kaimo sąlygomis. Šiandien dažnai mėgstama teisintis prastomis gyvenimo sąlygomis, dejuoti, bet dažnai nieko nedaroma norint pakeisti ir savo, ir kitų gyvenimą.

Žinoma, gydytojas Zaborskis išmanė savo darbą, išgydė ne vieną ir ne dešimt pacientų ne vien žiniomis, bet ir savo gyvybingumu, energija, kurios iš jo sėmėsi ir ligoniai. Bet Karolis Zaborskis buvo žmogus kaip ir visi. Jis nebuvo idealus, darė klaidų, kurios kartais turėdavo skaudžių pasekmių. Pavyzdžiui, gydydamas vieną Kučgalio kaimo mergaitę, sirgusią plaučių uždegimu, liga, kurią gydytojas lengvai išgydydavo, bet šį kartą jis mokinei davė netinkamų vaistų, todėl ligonė mirė. Tačiau Zaborskis pripažino klaidę, nenumatęs ligos ir dėl to skyręs ne tuos vaistus. Tai skaudus smūgis, juk nuo gydytojo klaidos priklausė žmogaus gyvybė. Tačiau tai jo nesustabdė, gydytojas žvelgė į ateitį, nes buvo begalė ligonių, kuriems reikėjo pagalbos. Daktaras, pripažinęs savo klaidas, iš naujo kibdavo į darbus ir kaimo žmonės jam atleisdavo, nes matė didžiulį pasiaukojimą, norą pačiam tobulėti ir žinias pritaikyti darbe. Toks elgesys rodo išskirtinę šio žmogaus asmenybę, vidinę tvirtybę ir garbę.

Taigi, gydytojas Karolis Zaborskis buvo neeilinis žmogus ir, mano manymu – vienas šviesiausių ir labiausiai nusipelnusių atminimo jam žinimo mūsų krašte žmonių. Iš

jo mes, jauni žmonės, ieškantys savo kelio, siekiantys tikslo, galime pasimokyti begalės dalykų, pradedant meile gimtajam kraštui ir baigiant neblėstančiu pareigos jausmu, nesavanaudiška pagalba kitam.

Idėjos pakeisti gyvenimą, padaryti jį gražesnę, gelbėti kaimo žmones iš mirties nagų parvedė Zaborskį, įgijusį aukštąjį išsilavinimą užsienyje, atgal į Pandėlio kraštą, atokų Bagdavalos kaimelį, kur jis ir praleido visą gyvenimą. Daktaras, nepailsdamas nei dieną, nei naktį, vykdė savo pareigą, tarnavo kitiems ir pasiaukojamam rūpesčiu, nepailstančiu darbu, griežtumu, rūstumu pelnė gyventojų pagarbą. Karolis Zaborskis tapo savotišku moralės, teisingo gyvenimo būdo mokytoju. Jis buvo to meto žmonių autoritetas ir galėtų juo būti dabar, nes svarbiausios žmogiškosios vertybės nepasikeitė, tiesiog trūksta tų, kurie jas puoselėtų ir kurių keliu galėtų žengti jauni žmonės.

Literatūra

Pandėlio gimnazijos muziejaus medžiaga (žmonių atsiminimai).

Vajega V. *Zaborskio legenda* // Prie Nemunėlio, 1991, balandžio mėn., p. 3–5.

Ir dainos tos garsą dar tebegirdžiu...

PRANUTĖ PETRYLIENĖ

Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos

Panemunio filialo vyresnioji bibliotekininkė

Daina.

Atsi paėmęs plėno kardo
Ir švininiu švinu,
Esu grautis pas mergelę
I jos maigą kambarį.

Atsi įėjis kambarėly
Labon didžiūn nustebau,
Ir atrodau mergučelė,
Jau prie kito beklupiont.

Tos vaikelai skaudon raudoni
Tumai geltoni plaukai.
Sutvėrė akis mano,
Širdi, veria vien skausmai.

Sakė jauna mergučelė,
Gog tu žinai kad karys,
Mama kardas ir draugas,
Nežinau ką tau darys.

Kardas įmaigiau į širdį,
Didžia žinai padariau,
Sutvėrė jauna mergučelė
Milt tave sau gavo.

Žmonės gyvena tol, kol juos kas atmena.

Kol jie ką nors atmena.

Netiesa, kad išskrendam iš senų lizdų, palikdami juos užmarščiai.

Jie vejasi mus, bado nulaužtomis gūžtų šakutėmis.

Velkasi atrasta žeme, verčia lapus,

Ir vėl nusišypso žmonės iš tolimų dienų,

Atgyja eilutės iš neišsiųstų laiškų...

V. Inčiūraitė

Tautos kaip ir medžio tvirtybė – šaknyse. Kiekviena nauja karta klausia, iš kur atėjo, nes nori žinoti, kur eina. Tauta be praeities – tarsi medis be šaknų, be tvirtybės.

Šakotas ir panemuniečių praeities medis, tvirtai po savo plačiomis šakomis saugantis atmintį, kurią amžių amžiais bandė kalaviju atimti svetimtaučiai užkariautojai. Mylėjo panemuniečiai savo kraštą, gynė jį ir saugojo. Todėl jų atminimui ir iškilo paminklas „Angelas“, kuris saugo ramybę visų tų, kurie atidavė savo gyvybes už mūsų krašto laisvę ir nepriklausomybę.

Kas jie buvo? Kas jie tokie?.. O jų daug, kiekvienas turėjo savo gyvenimą, svajones ir viltį.

Prieš mano akis krūvelė daiktų, nuotraukų, kurios taip pat turi skaudžią praeitį, kurios liudija apie tas dienas, kurių mes nežinome, tik girdėjome iš savo tėvų ir senelių pasakojimų.

Iš nuotraukos žvelgia tragiško ir žiauraus likimo jaunuoelis. Pageltę dainų sąsiuvi-

niai, iš laikraščio iškirta daina, tačiau byloja praeitį ir žmogaus vidinę nuostatą, jo mintis, kuo jis gyveno ir ko siekė. Tai Vlado Zemlicko dainai ir nuotraukos. Ant vieno dainų sąsiuvinio užrašyta „Ilgai atminčiai draugui Liudui nuo Vlado“. O viduje data – 1940. Parašėte sentencijos „Klaidos ir tiesa amžini dalykai“ ir „Laimę žemėje tada rasi, kada dorais keliais vaikščioti įprasi“. O po pirmos dainos „Gražių dainelių daug girdėjau...“ užrašyta:

Darbo tikslas

„Penkiais kiekvienos rankos pirštais ir vienu nekeičiamu tikslu nei vienas, kad ir neturtingiausias, neprivalo abejoti. Rasis pasisekimo kiekvienam, kuris turi energijos ir vikrumo prielankiai progai sugauti. Nieko nereiškia, kad jis gimė šiaudinėj pastogėj ar puikiuose rūmuose: jei jis eina prie savo gyvenimo vienodo tikslo, nekeičiamo tikslo ir nepaliaudamas semiasi žinių bei mokslų tam tikslui pasiekti, tai nei žmonės, nei piktos dvasios jam kelio nesutrukdys“.

O. Svett-Marden

„Kiekvienas nusistatymas visose gyvenimo srityse turi būti granito kietumo“.

O. Svett-Marden

O jo paties nusistatymą rodo daina, iškirpta iš laikraščio ir įdėta į sąsiuvinį.

Vladas Zemlickas, Antano, gimė 1921 m. Naujasodės kaime, Paneemunio valsčiuje, o žuvo 1947-ųjų vasario 25 dieną. Jam tebuvo 26-eri. Pati jaunystė, pats gyvenimo gražumas. Žuvo kartu su savo kovos draugais partizanais Petru Liauška, Vilhelmu Milakniu ir grupės vadu Liudu Mikšiu. Bunkerį buvo įsirengę Zblačiaus dvare. Jį sribai susekė. Partizanus išdavė jų pačių pėdsakai, kuriais ir atsekė enkavedistai. Jie apsupo bunkerį. Partizanai bandė pabėgti iš apsupties, bet visi buvo nukauti.

Vilhelmo Milaknio motina nešdavo maistą, skalbdavo partizanų drabužius. Tą nelemtą vasario 25-ąją, nieko nenujausdama apie nelaimę, ji nešė žmonių suaukotą maistą ir išplautus drabužius partizanams. Čia ją su visais įkalčiais ir suėmė pasaloje buvę sribai. Partizanai jau buvo nužudyti. Sribai, sukrovę žuvusių partizanų kūnus į vežimą, pakinkė arklį, prie jo pririšo Milakniene. Po to sėdo į vežimą. Mušdami arklį, taip pat ir Milakniene, vežė lavonus į Panemunį. Čia partizanus paguldė prie parduotuvės, o Milakniene tardė žiauriai mušdami. Tačiau moteris tylėjo. Nieko negalėdami išgauti, enkavedistai suėmė Milakniene ir su dukromis ištremė į Sibirą. Vienai dukrytei tebuvo tik treji metukai.

Panemunio aikštėje gulėjusius partizanus sribai nuvežė prie kažkokio ežero ir surišę viela po du, sumetė į jį. Partizano Liauškos

Gr. G. Klimavičius

Dainos GARSAI

*Stoviu aš prie lango. Vakarą ateina.
Saulė slepiasi toliuose, nyksta spinduliai.
Aš girdžiu, — kažin kur, kas dainuoja dainą,
O jos aidas sklenda taip tyliai, tyliai.*

*Pas mane atskridę dainos žodžiai brangūs,
Apie laisvą šalį Nemuno krantų,
Veržiasi į vidų pas mane pro langus,
Ir girdžiu kaip sako: — Gink šiandien ją tu.*

*— Gink, kaip bočiai gynė, žemę numylėtą, —
Jie nors mirę ilsis, bet dar vėl pabus.
— Eik ir tęsk jų žygį, anuomet pradėtą,
Lai pralietas kraujas jų veltui nebus.*

*Ak, ir man norėtųs šitą sutartinę,
Į tenai nuėjus, jiems dainuot padėt...
Bet vėl... atsiminus pareigą Tėvynei,
Čia turiu palikti, vienišas budėt.*

*Vakarą sutemsta. Ir daina nutyla.
Vien tik žvaigždės blankiai mirksi lig gaidžių...
Stoviu aš prie lango vakarą šį tylų
Ir dainos tos garsą dar tebegirdžiu...*

seserims nepavyko sužinoti, kur palaidotas jų brolis ir kiti partizanai. (Seserys Paulina Adamkevičienė ir Monika Zigmantienė gyveno Kaune.) Jos teigia girdėjusios, kad žmonės suradę iškiliusius kūnus ir palaidoję šalia ežero, tačiau kur — niekas neprisimena.

Tai toks trumpas ir tragiškas šio jaunuolio gyvenimas. Mums liko tik dainų sąsiuviniai ir daiktai, rasti likimo brolio Liudo Putrinsko tėvų buvusioje sodyboje, Ajutiškio kaime. Pats Liudas taip pat žuvo 1948 gegužės 27 d. Kaune.

Mokykimės Vlodo užrašytas dainas ir mylėkime savo kraštą ir Tėvynę taip kaip jis. Tokia būtų mūsų padėka ir atminimas šiam paprastam, tauriam jaunuoliui.

P. S. Gal atsiras žmonių juos asmeniškai pažinojusių, bendravusių. Būtų labai malonu gauti atsiliepimus, kuriuos saugotume Panemunio krašto kultūrinio paveldo muziejuje greta kitos surinktos medžiagos.

Gr. G. Klimavičius

Dainos garsai

*Stoviu aš prie lango. Vakarą ateina.
Saulė slepiasi toliuose, nyksta spinduliai.
Aš girdžiu, — kažin kur, kas dainuoja dainą,
O jos aidas slenka taip tyliai, tyliai.*

*Pas mane atskridę dainos žodžiai brangūs,
Apie laisvą šalį Nemuno krantų,
Veržiasi į vidų pas mane pro langus,
Ir girdžiu kaip sako: — Gink šiandien ją tu.*

*Gink, kaip bočiai gynė, žemę numylėtą, —
Jie nors mirę ilsisi, bet dar vėl pabus.
Eik ir tęsk jų žygį, anuomet pradėtą,
Lai pralietas kraujas jų veltui nebus.*

*Ak, ir man norėtųs šitą sutartinę,
Į tenai nuėjus, jiems dainuot padėt...
Bet vėl... atsiminus pareigą Tėvynei,
Čia turiu palikti, vienišas budėt.*

*Vakarą sutemsta. Ir daina nutyla.
Vien tik žvaigždės blankiai mirksi lig gaidžių...
Stoviu aš prie lango vakarą šį tylų
Ir dainos tos garsą dar tebegirdžiu...*

Pandėlys ir Panemunis mano gyvenimo kryžkelėse

VYTAUTAS LAIMUTIS ČETKAUSKAS

Mano senelis Matas Četkauskas, gimęs 1846 m., pasakojo, kad vergijos laikais (dar prieš baudžiavos panaikinimą), keisdami vietomis Naujamiesčio (Panevėžio apskritis) ir Pandėlio parapijos klebonai atsivarė ir savo vergus – mužikus (baudžiauninkus). Šiektininkų, Aidžionių ir Girelės kaimuose apsigyveno jo broliai Adomas ir Juozapas, o baudžiąvą panaikinus, šiose vietose įsikūrė kaip mažžemiai valstiečiai. Senelis Matas su seserimi Terese apsigyveno Panemunyje.

„Nemunėlio upe nuo seno ėjo prekybos kelias su Livonija, o sausumos kelias susisiekimui su Ryga per Biržus buvo pakreiptas vėliau – antroje XVII a. pusėje“¹. Nuo tada ši vieta šiaurės rytų Lietuvoje tampa subėgančių kelių nuo Rokiškio, Skapiškio, Kupiškio, Kupreliškio, Papilio, Kvetkų, Panemunio mazgu. Gausūs Pandėlio turgūs ir jomarkai sukviesdavo ne tik savo parapijos, gretimų bažnytkaimių, bet ir iš toliau atvykstančius pirklius. Iš čia ir miestelio vardo kilmė.

Atmintyje išliko senelių pasakojimai ir tėvo prisiminimų užrašai. Iš visų į turgų atvykusių buvo renkamas muito mokestis – trys kapeikos arba atvežti trys dirviniai akmenys, čia pat kraunami į krūvas. Pirmą kartą Pandėlį išvydau, o teisingiau – visu

kūnu pajutau – penkiametis vaikas, kratomas arkliniame vežime, ilga „brukavota“ gatve. Tais surinktais akmenimis buvo išgrįstos visos miestelio gatvės ir turgaus aikštė prie bažnyčios.

Nuo neatmenamų laikų iki Antrojo pasaulinio karo Pandėlyje gyveno gausi žydų bendruomenė. Tai patvirtina išlikusios kapinės, žmonių pasakojimai, tautosaka. Buvusi bendra miestelio gyventojų karvių ganykla, plytėjusi tarp siaurojo geležinkelio ir į Panemunį vingiuojančio vieškelio, besitęsianti iki Suvaizdžių ir Dauniūnų kaimų, buvo vadinama „Bindrelėmis“.

Žydai iš prigimties apskrūs „biznieriai“, ankstyvą turgaus dienos rytą iš toli pasitikdavo atvykstančius ir išviliodavo prekes už žemesnę kainą. Už tai žmonės pyko, kūrė anekdotus, humoristines dainas, įvairius pasakojimus. Pandėlio krašto žmonės visais laikais išlaikė savo tapatybę ir savitus papročius.

Antrojo pasaulinio karo vokiečių okupacijos metais dar progimnazijoje lietuvių kalbos ir literatūros mokė S. Paliulis, labai mylintis lietuvių tautosaką. Jo surinkta labai vertinga istorinė medžiaga apie liaudies pučiamuosius instrumentus. Užrašytos melodijos iš Pandėlio, Panemunio, Vabalninko, Papilio, Kupiškio, Biržų ir kitų vietovių sudėtos į knygą „Lietuvių liaudies instrumentinė muzika“ (Valst. grož. lit. I-kla, 1959).

Tuo pačiu metu Pandėlio progimnazijai likimas lėmė gerą muzikos mokytoją, kompozitoriaus M. K. Čiurlionio brolių Joną Čiurlionį. Jis puoselėjo lietuviškas liaudies dainavimo tradicijas, vadovavo mokyklos chorui, mokė skambinti fortepijonu. Jo išugdytas paprotys pertraukų metu (vaikstant ratu koridoriuje) ir subatvakariais (pasilinksminimų metu) dainuoti liaudies dainas išliko gana ilgai. Jis gyveno prie Apaščios tilto, pirmajame Parko gatvės name, kuris karo metu sudegė kartu su jo turtu ir turėtais brolio (M. K. Čiurlionio) rankraščiais.

Man atvykus mokytis, 1949-ųjų rudenį, Pandėlys buvo Rokiškio apskrities valsčiaus centras (po metų – rajonas, priklausęs Šiaulių sričiai). Karo metu sudegintas miestelis skendėjo tamsoje. Turgavietė iškelta už geležinkelio – Kurklaičių kaimo link. Prie parduotuvės – nuo vidurnakčio stovinčių žmonių eilės, kad nusipirktų duonos. Priešais pradžios mokyklą, kitoje gatvės pusėje, akivaizdus to laikmečio reliktas – užkandinė „šimtui gramų“ – nervams nuraminti. Žmonės, kasmetinių tremčių į Sibirą išgąsdinti, gyveno baimėje ir nežinioje. Vienintelis šviesos ir vilties židinyšioje „tamsos karalystėje“ – vidurinė mokykla, įsikūrusi dviejuose pastatuose ir dirbanti dviem pamainom, sunkiai sutalpino iš kaimų ir gretimų miestelių suvažįvusį jaunimą.

¹ Vojevodskaitė A. *Panemunis* // Kaimo metai, 1988.

Pandėlio vidurinės mokyklos sportininkų rinktinė Rokiškio apskrities moksleivių spartakiadoje su mokytojais P. Vasiliauskaite ir P. Prascieniumi, 1950 m. Nuotr. iš V. L. Četkausko asmeninio archyvo

Tautinių šokių dalyviai su vadove J. Kondrošovaite miesto parke. Nuotr. iš V. L. Četkausko asmeninio archyvo

Nors 1948 m. tremties metu neteko lietuvių kalbos ir literatūros mokytojo Stasio Mirono, bet čia dar liko brandžių vyrų pedagogų būrys: tai drąsus, energingas ir reiklus istorikas Balys Rakūnas; jam nenusileidžiantis, mąslus, ironiškas matematikas Balys Šeškus; imponantiškos išvaizdos fizinio lavinimo mokytojas Petras Prascienius, santūrus, gilios, taurios ir meniškos sielos vokiečių kalbos ir piešimo mokytojas Adolfas Čižiūnas. Jis pirmasis suvokė dar nežinomo, tik vėliau pripažinto ir išgarsinusio Pandėlio kraštą liaudies skulptoriaus L. Šepkos darbų vertę ir vedė mokinius į jo varganą pašiūrę.

Nuo tų metų pradinės mokyklos skyriai pervardyti klasėmis. Baigę keturias progimnazijos klases, panemuniečiai ir skapiškėnai su pandėliečiais į vieną patalpą, dabar jau vadinamą aštunta klase, nebesutilpo. Aštunta klasė įkurdinta rūbinėje, vadinamoje „urveliu“.

Vertingas, gražus, tik gaila pastaruoju metu nykstantis šio krašto

paprotys – vardynų šventimas. Jis jungė ir skatino aštuntųjų klasių tarpusavio bendravimą, ugdė draugiškumą, pagarbą, išreiškė paauglystės amžiaus tarpusavio interesus. Nuotaikingiausi vainikų pynimo ir vardadienių organizatoriai Vanda Lisauskaitė, Elenutė Puzinaitė ir Jonas Kaupelis gerai žinojo „kalendorių“, planavo susirinkimo, vainikų pynimo vietas, sveikinimo būdus. Vainikus pynėm, kabinom, nešėm ir vežėm pavasarį ir žiemą ne tik Pandėlyje gyvenusiems, pasiekdavom Suvaizdžių ir Sičiūnų kaimus. Kiekvienas pagerbtasis dažniausiai atsidėkodavo vaišėmis.

To laikmečio jaunimo nuotaikas geriausiai atskleidė subatvakariai, vadinami „robaksais“. Jų metu laisvai, drąsiai reikėsi mokinių kūrybingumas, išmonė, noras būti savi mi. Skambėjo pagal mėgstamiausių poetų tekstus ar pačių sukurtų dainų melodijas: S. Nėries „Grįšiu“, V. Mykolaičio-Putino „Motinai“, jau nuo 1946 m. „Panemunio gimnazisčių“ išplatinta P. Širvio daina „Nelaimėj ar laimėj tave pažinau“. Pradėjęs dirbti naujai įkurto Pandėlio rajono laikraščio „Spalio pergalė“ redaktoriumi poetas buvo pakviestas į mokykloje suorganizuotą poezijos vakarą. Jo metu

Grupė meno saviveiklos entuziastų, grįžusių iš koncerto Juodupėje, 1950 m. Antroje eilėje antra iš dešinės – mokytoja J. Kondrošovaite, trečia – mokytoja J. Vilkaitė. Nuotr. iš V. L. Četkausko asmeninio archyvo

Jūreivių šokio atlikėjai su mokytoja V. Lepšekevičiene viduryje, 1952 m. Nuotr. iš V. L. Četkausko asmeninio archyvo

Pandėlio krašto kaimo kapela Lietuvos televizijoje, 1964 m. Pirmas iš kairės sėdi vadovas L. Jurevičius. Nuotr. iš V. L. Četkausko asmeninio archyvo

savo eilėraščius skaitė mokytojai P. Prascienius, J. Pranckūnas ir kiti, tačiau vakaro sensacija buvo P. Širvyys. Jo laikysena, įtaigi, savita skaitymo maniera, sodrus, ilgesingas „O Sartai, jūs Sartai mėlynieji! Pamylėjau aš jus pamylėjau“ posmas visam gyvenimui išliko mano atmintyje ir vaizduotėje. Jo paveiktas skleidėsi abituriento B. Tindžiulio talentas, kurio eilėraščiai spausdinami ne tik rajoniniame laikraštyje, bet ir respublikinėje spaudoje.

Išgyvenęs Antrojo pasaulinio karo pragarą, laisvos ir nepriklausomos dvasios, nepaklūsęs rajono

partinių funkcionierių diktatui, poetas po kurio laiko paliko Pandėlį. P. Širvio asmenybės žavesys ir jo nespausdinti eilėraščiai paplito tarp jaunimo ir ilgai buvo dainuojami.

Suglaudus klases skiriančią pertvarą, padidėjusioje patalpoje, prilygstančioje šokių salei, pasieniais ratu susėdę 8–11 klasių merginos ir vaikinai žvilgsniais, dainomis vieni kitus kvietė, viliojo intymesniam bendravimui šokio sukuryje. Merginos labai mėgo liūdnas, jausmingas melodijas: „Aš verkiau parimus“, „Daug daug dainelių, mieloji sese“, „Mamyt, kaip obelis palinkus“,

„Tyliai leidžias paraudusi saulė“, „Paskutinė gėlė“ ir kt. O vaikinai, sodietišku papročiu laikydamiesi arčiau durų, užtraukdavo linksmesnes, trankesnes „Atskrend sakalėlis per žalią girelę“ arba „Kai aš turėjau kaime mergelę“.

Kartais į subatvakarius buvo kviečiamas populiarus to meto armonikų, koncertinų ir bandonijų meistras Leonas Jurevičius iš Miliūnų kaimo. Jo savitas grojimo būdas, liaudiškas senovinis repertuaras keldavo vakaro nuotaiką.

Sugalvoti, parengti ir organizuoti meninę subatvakario programą reikėjo ne tik visos klasės mokinių noro, darbo, bet ir išmonės.

1950 m. pavasarį dainos entuziastai B. Tindžiulis, A. Manikaitė, V. Žekevičiūtė, J. Kaupelis, V. Joneliukštis, S. Greviškytė, Č. Paliukas, V. Jusius, A. Šileika ir kiti, padėdami mokytojų J. Kondrošovaitės, J. Vilkaitės, B. Šeškaus, surepetavo M. Petrausko operetę „Piršlybos“. Ji kelis kartus skambėjo ne tik pandėliečiams, bet ir buvo nuvežta (1950 m. birželio 12 d.) Juodupės audinių fabriko dirbantiesiems. 1949–1953 m. meniniams būreliams vadovavo mokytojai P. Vasiliauskaitė, J. Kondrošovaitė, V. Lepšekevičienė ir Z. Bitėnaitė. Ilgiausiai su tautinių šokių ir dailiojo skaitymo būreliais dirbo mokytoja J. Kondrošovaitė. Savo reiklumu, nuoširdžiu darbu, asmeniniu žavesiu ji buvo artima jaunimui, pelnė jo pagarbą ir meilę. Dvasiškai priklausydama sentikių tradicijoms, ji nuostabiai įsiliejo į lietuvišką kultūrą, ugdė jos pagarbą. Ji išmokė daug lietuvių liaudies ir kitų tautų šokių bei žaidimų: „Jievaro tiltą“, „Malūnėlį“, „Rugučius“, „Kepurinę“, „Klumpakojį“, „Gyvatarą“, „Oželį“, „Maldovoneską“, „Kry-

žačioką“, „Judi polką“, „Rucavietį“ ir kt. Akordeonas B. Tindžiulio rankose puikiai interpretavo šokių nuotaiką, tempą ir ritmą. Mokytoja J. Kondrošovaitė įdomiai, dalykiškai ir patraukliai vedė rusų kalbos bei literatūros pamokas. Savo įtaigiu artistišku žadino meninę vaizduotę ir meilę poezijai. Mokytojos rengiamos koncertinės programos, meninio skaitymo konkursai, rajono dainų švenčių šokių kompozicijos pasižymėjo menine išmone. Ji – pirmosios rajono dainų ir šokių šventės vadovė ir choreografė.

Gaila, kad mokyklos mišrusis choras, kuriam vadovavo mokytojas V. Raugelė, 1949–1950 m. m. išmokęs respublikinės dainų šventės repertuarą, kompozitoriaus D. Andriulio išklaustas ir gerai įvertintas, dėl mokyklos administracijos kaltės negalėjo vykti į Vilnių. 1951–1952 m. m. choras dalyvavo rajono dainų šventėse, vykusiose miesto parke.

Mokyklos sportininkų rinktinės dalyvavo Rokiškio apskrities (1949–1950 m. m.) ir Šiaulių srities (1950–1951, 1951–1952, 1952–1953 m. m.) spartakiadose. Sporto renginių organizatoriai mokytojai P. Vasiliauskaitė, P. Prascienius, A. Gaška, V. Lepeškevičienė ir V. Kropas išugdė, paskatino ir į sportinę veiklą nukreipė daug entuziastų. Kai kurie pasiekė ne tik gerų sportinių rezultatų, bet ir susiejo savo gyvenimą su sportu, tai V. Januševičius, V. Jusius, J. Dovydenaitė, B. Sakalauskaitė, L. Bičiūnaitė, V. Valiulytė ir kt. Nuo 1951 m. vasaros mokyklai vadovavo K. Margevicius. Tai intelektualus eruditas, puikus pedagogas, įdomiai dėstęs lietuvių kalbą ir literatūrą. Jo pavyzdžio skatinamas išdrįsau rinktis lietuvių kalbos ir literatūros studijas.

Visam gyvenimui įsiminė Pandėlio mokytojų – asmenybių – žavesys, pavyzdžiui, matematiko

Paminklinis akmuo Lietuvos Nepriklausomybės akto signatarui, ministrui pirmininkui kunigui Vladui Mironui jo tėviškėje, Kuodiškių kaime. Nuotr. iš V. L. Četkausko asmeninio archyvo

A. Lepeškevičiaus profesinis meistriškumas, mokinio asmens pajauta ir įtaigus klasės valdymas. Gana įdomios buvo mokytojo S. Bačkio psichologijos pamokos, nors jų bręstančio jaunuolio saviuškai neužteko.

Pirmoji mano paauglystės išdaiga baigėsi nesėkme. Mokyklos direktorius J. Pranckūnas elgesio pažymį sumažino už „drąsą“, nes nesijaučiau kaltas ir nebėgau slėptis kaip mano draugai... Už dalyvavimą vasaros kaimo gegužinėje sumažinto elgesio pažymio nebeužteko. J. Pranckūnas mane, „šešiolikmetį kavalierių“, prieš visą mokyklą išjuokė ir įsakė nusikirpti plaukus. Viešos patyčios skaudžiai įžeidė ir pasėjo širdyje neapykantą... Veržli septyniolikmetčio energija buvo nukreipta į klasės „robaksą“. Meninei programai pasibaigus, budinti mokytoja Baltaduonienė formaliai nutraukė šokių vakarą, o organizatorius, skelbiantis gautą direktoriaus leidimą jį pratęsti, buvo nubaustas už įžūlų elgesį. Mano prigimtis, jaunatviškas maksimalizmas buvo kitoks negu kitų, todėl įžeistas orumas, neadekvatus veiklos ir elgesio vertinimas, pagaliau konfliktas su tėvu sukėlė psichologinę įtampą.

Pasitikėjimo ir atramos teko ieškoti užpildant komjaunimo anketą.

Apie 1953 m. kovą „saugumas“ suėmė grupę moksleivių. Istorijos mokytoja N. Kastanauskaitė sukvietė visus į salę. Buvo oficialiai kviečiamas susirinkimo prezidiumas. Labai nustebau išgirdęs savo pavardę. Kalbėjo N. Kastanauskaitė, komsorgas V. Šeškauskas, mokytoja Z. Bitėnaitė, Baltaduonienė ir kt. Netikėtai, iš anksto neįspėjusi mokytoja N. Kastanauskaitė pakiso sulankstytą popierėlį ir liepė perskaityti. Tekstas buvo trumpas. Prisimenu tik žodžius: „Smerkiamė buržuazinius nacionalistus“. Mokytojos išprovokuoto, naivaus jaunatviško patiklumo klaida ilgai išliko atmintyje ir kėlė nepasitikėjimą, neapykantą... Jai vadovaujant švietimo skyriui, mūsų santykiai tapo konfliktiški. 1959 m. atsisakiau perkeliamas į kitą darbą ir savavališkai išvykau į Rokiškį.

Pandėlio vidurinėje mokykloje visų bręstančių jaunuolių tauraus vyriškumo pavyzdys buvo karinio parengimo mokytojas Alfonsas Gaška (1906–1994 m.). Tai buvęs Nepriklausomos Lietuvos puskarininkis, santūriai griežtas, nuoširdus ir paprastas žmogus. Šis garbingas

senųjų laikų inteligentas net keletą kartų (su pertraukomis) dirbo rajono švietimo skyriaus vedėju. A. Gaška mane, 1955 m. grįžusį iš kariuomenės, priėmė į darbą Papilio vidurinės mokyklos mokytoju. Čia vedžiau muzikos, karinio parengimo ir fizinio lavinimo pamokas. Senųjų liaudies tradicijų pavyzdžiu jaunuolius išmokiau skudučiuoti. Pandėliečius pradžiuginom grodami rajono derliaus šventėje. Pagal mūsų naudotų skudučių pavyzdžius mokytojas A. Gaška su mokiniais per darbų pamokas ištekinio kelis šių instrumentų komplektus, ir kitais metais jau skudučiavo pandėlietės ir papiliečiai.

Tuo metu, baigęs Vilniaus universiteto Teisės fakultetą, Pandėlio rajono vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotoju kultūros reikalams dirbo B. Šarkiūnėlis. Jis man pasiūlė suorganizuoti ir vadovauti Papilio kultūros namų chorui ir įdarbino (pusę etato) skaityklos vedėju. Su nerimu ir džiaugsmu sutikau šį pasiūlymą. Tai buvo pirmasis mano organizacinių ir meninių sugebėjimų išbandymas. Po kelių mėnesių koncertavom Papilio visuomenei, užpustytais žiemos keliais rogėmis važiuom į Pandėlyje vykusią meno saviveiklos apžiūrą. Buvom gražiai sutikti ir gerai įvertinti. O 1956 m. rajono dainų šventėje Pandėlyje pirmą kartą dirigavau jungtiniam chorui, kuris atliko lietuvių liaudies dainą „Tris dienas“, harmonizuotą J. Tallat-Kelpšos. Ir taip ketverius metus iš eilės su choralais, skudutininkų ansambliu teko dalyvauti rajono dainų šventėse ir atstovauti Pandėliui tarprajoniniame festivalyje (Obeliai, Pandėlys, Rokiškis). Rajono chorus konsultavo L. Abarius, tuomet jau bebaigiantis valstybinę konservatoriją. Prisimenu jo dalykišką ir nuoširdžią pagalbą. Su chorvedžiu K. Kelečiumi svečių nuvedėm parodyti L. Šepkos darbų. L. Abarius savo

patirtus įspūdžius papasakojo Liaudies kūrybos namų Vilniuje vadovams. Taip prasidėjo rūpinimasis L. Šepkos gyvenimu ir jo kūrybiniu palikimu.

Labai greitai B. Šarkiūnėlio darbas tapo Pandėlio miesto ir rajono kultūrinės veiklos šerdimi, jos stimulu. Jis puikiai suvokė ir sąmoningai organizavo svarbiausius kultūrinės veiklos židinius: rūpinosi Pandėlio stadiono statyba, miesto kultūros ir poilsio parko tvarkymu, kino teatro ir vasaros estrados statyba. Jo rūpesčiu Papilyje įkurtas liaudies dainų ir šokų ansamblis.

B. Šarkiūnėlis, dar mokydamasis Pandėlio vidurinėje mokykloje, priklausė pasipriešinimo sovietinei tvarkai organizacijai ir saugumo buvo ieškomas tėviškėje – Šarkiūnėlių kaime. Tai patvirtina D. Gužas ir Broniaus sesuo R. Baškienė. Gimęs 1928 m. jis penkiolikos metų baigė Pandėlio progimnaziją ir iki 1946-ųjų partizanavo. Pandėlyje atidarius gimnaziją, nuo 1946 m. tęsė mokslą ir 1949 m. ją baigė. Kadangi buvo gabus, sumanus ir protingas, išvyko toliau mokytis ir taip dingo iš persekiotojų akiračio.

Dabar gi, kai „išbraidyti Popilio ūlytėlių purvynėliai“, pasipuikuota Rokiškio gimnazijos garbe, pratęstos ir įtvirtintos grafų Tyzenhauzų muzikos mokymo tradicijos, „surypuotos biržiečių chorų sutartinės“ ir pagaliau Panevėžio bažnyčiose nuskambėjo atgimimą sveikindamos vaikų choro giedamos R. Lymano „Surexit Dominus“ ir V. A. Mocarto „Angelus Domini“ giesmės, praėjus nedaug, tik keturiasdešimt metų, aš grįžtu į tėviškę – Panemunį, dabar priklausantį Pandėlio seniūnijai.

Mintimis keliauju per šiaurės rytų Lietuvos, buvusios Sėlių žemės, istorijos epochas ieškodamas prabėgusių pėdsakų. Kiek ilgiau stabteliu ties žmonėmis, bandančiais surinkti ir užrašyti pagonybės laikų papročius. Pasak A. Gaškos: „Po Pirmojo

pasaulinio karo, kasant dabartinei Panemunio bažnyčiai pamatus, rašytojai Povilas Kesiūnas ir Romas Striupas klausinėjo senelių, ką jie girdėję iš savo senelių apie pagonybę“. Dar jaunystėje (1924–1927 m.) susipažinęs su P. Kesiūno užrašais, A. Gaška nemažą savo gyvenimo dalį paskyrė kraštotyrinei veiklai. Kilęs iš Panemunio parapijai priklausiusio Stenionių kaimo, jis surinko daug vietinių žmonių pasakojimų apie senovės pandėliečių ir panemuniečių vestuves, vardynas, laidotuves, gyvenimo būdą. A. Keliuočiui parašius vestuvių scenarijų, E. Plumpienei atkūrus senovinius šokius, A. Gaškos rūpesčiu pandėliečių ir panemuniečių vestuvės daug kartų buvo suvaidintos Rokiškio rajono žiūrovams ir transliuojamos per Vilniaus radiją.

Panemunio, buvusio valsčiaus centro, gamta, turtingas istorinis ir kultūrinis paveldas, jo išsaugojimas, prikėlimas iš užmaršties darė įtaką seniūnijos centrui Pandėliui ir visam regionui.

Pilietinė, prigimtinė ir meninė nuojauta man parodė veiklos kryptį ir istorinę vietą – Panemunio Pilių. Ant Nemunėlio upės šlaito esanti piliavietė, amžių tėkmėje atlikusi savo gynybinę funkciją, dabar tapo istorinio paveldo objektu, kultūrinės veiklos žadinimo simboliu ir renginių amfiteatru.

Jaunimo meniniam išprusimui ugdyti 1995 m. atidarytas Pandėlio meninio lavinimo centro Panemunio skyrius (PMLC PS). Muzikos ir teatrinio meno pagrindų paūlė mokyti 34 Panemunio pagrindinės mokyklos moksleiviai. Atgimė kultūros namų meno kolektyvų – dramos ratelio ir vokalinio ansamblių – veikla. 1997 m. įsteigta kraštiečių kultūrinės veiklos draugija „Panemunio krivulė“. Darbas su PMLC PS moksleiviais, jų tėvais ir visuomene sudarė sąlygas plačiai šviečiamajai veiklai. Vieningai suplanuota ir

Prie chorų dirigento, kompozitoriaus ir pedagogo N. Martinonio paminklo (aut. D. Jasinevičius). Iš dešinės: muzikologė J. Karbauskienė, doc. V. Blušius, Muzikų draugijos prezidentas kompozitorius prof. R. Žigaitis, prof. A. Jozėnas ir prof. A. Arminas. Nuotr. iš V. L. Četkausko asmeninio archyvo

Altanos „Panemunio versmelės“ atidengimas. Kalba Panemunio bibliotekininė P. Petrylienė. Nuotr. iš V. L. Četkausko asmeninio archyvo

gerai organizuota šių trijų grandžių veikla prikėlė Panemunio kultūrinį gyvenimą.

Dešimt metų jaunieji panemuniečiai galėjo mokytis kankliuoti, groti akordeonu, fortepijonu, dainuoti ir vaidinti teatro meno studijoje. Kelios dešimtys jaunuolių čia ugdė savo meninę pajautą, plėtė žinias, patyrė jausmų raiškos, instrumentų valdymo galimybes ir dvasinį meno poveikį. Kraštiečių draugija „Panemunio krivulė“ ir šviesiausi panemuniečiai A. Šmagorius, P. Petrylienė, R. ir J. Lizdeniai, A. Varanauskas, I. ir V. Mironai, G. Bulovas verti garbės ir atminimo.

Kompozitoriaus B. Kutavičiaus oratorijos „Paskutinės pagonių apeigos“ fonograma su krivių krivaičiu L. Stasėnu, skaitovais V. Pivoriūnienė, V. Četkausku, vaidilutėmis, ragų pūtėjais ir jaunaisiais panemuniečiais virto pantomimos spektakliu. Tai meninės vaizduotės, muzikos, pasakotojų, judančios minios žaismas, bandymas atskleisti istorinės praeities vaizdus.

Keletą metų organizavau Joninės ieškodamas naujų senųjų papročių raiškos formų. Įspūdinga Piliaus

„Paskutinės pagonių apeigos“ pagal kompozitoriaus B. Kutavičiaus oratoriją Panemunio Piliaus dauboje. Nuotr. iš V. L. Četkausko asmeninio archyvo

kalno sietuvoje valtyse dainuoti arba Piliaus dauboje su „raganomis“ ir „undinėmis“ šokinėti per degančius laužus, o vidurnaktį su deglais rankose bristi per Nemunėlį į „Meilės salą“ pražyudusio paparčio ieškoti!

Piliaus šlaitų svečiams nuo tilto patogu stebėti ir klausyti Joninių nakties išdaigų.

Iš užmaršties prikeltos ir paminėtos šviesios krašto asmenybės bei jų nuveikti darbai: Nepriklausomybės akto signataro, ministro pirmininko, vyriausiojo kariuomenės kapeliono

kunigo Vlado Mirono, tautodailininkės Monikos Bičiūnienės, chorų dirigento, kompozitoriaus ir pedagogo Nikodemo Martinonio, Kauno valstybinio operos teatro artisto Jono Byros.

Nepriklausomos Lietuvos atgimimo laikotarpiu (1994–2004 m.) panemuniečiai deramai įamžino rezistencijos kovotojų, Sibiro tremtinių, krašto šviesuolių atminimą, tvarko ir puošia aplinką ir taip reprezentuoja šiaurės rytų Lietuvos krašto kultūrą.

Arvydas Genys

Nuolat rašau paskutinį eilėraštį

*Rašau paskutinį eilėraštį; gal
tai nebus epitafija ar patirties ištrupėjęs fragmentas.
Pirmąjį pamiršau... Jis tik retkarčiais blyksteli
lyg aštri stiklo šukė smėly – ir gęsta.
Spėju atpažinti savo veido atspindį
tos mielos eilėraščio mergaitės banguotame
sielos veidrodyje; gal ir jis
per dešimtmečius jau susidrumstė
kitais atvaizdais ir kaukėmis. Gal
jau ir uždengtas aklinais ant sienos –
tas veidrodis ant mus atskyrusios sienos,
kurių sapnuose dar pereinu kiaurai. Bet nieko
nesurandu ir anapus – tik dar šešias sienas.
Jaučiu tos mergaitės šiltą delną, skubrą jos pa-
bučiavimą patekant neišsipildymų nakčiai:
Ji atšoka ir lekia kiton švieson ir erdvėn.
Idant galėčiau kaip anie, didieji poetai, rašyt
sonetus savo Laurai, Beatričei ar Eleonorai...
Bet atminties gūsis atbloškia audrotą jos vardą,
jo dreskiantį aidesį po rūškanu dangumi.
Nuolat rašau paskutinį eilėraštį: net stebiuos,
kiek nedaug pavyko nutolti
nuo pirmojo. Nebeprišmenu net jo kontūrų.
Tik muziką, dvelksmą, ritmą vidinį.
Ir stiklo šukės blyksnį it properšą
į kitą erdvę ir šviesą. Dar dega
skaidrios tikėjimo aistros ir ilgesys,
neužgesinamas laiko, įvykių, netekčių,
gundymų ir erezių... Ir tavo mergaitiškas delnas
žvarbsta paskutiniosios knygos puslapių pusnyje.*

2012

Tik mirgantis mirksnis In memoriam broliui Artūrai

*Kiek dienų naktų čia gyventum –
tik mirgantis mirksnis
net ir mirtis ne laukimas o
egzistencijos įlūžis
žvelk: mirties medžiai – eglės
berželių nytimis persipynę
ir tie du iš trijų – qžuolai
išlikę palangėj
prieš kelis Atgimimo dešimtmečius
pasodinti mažytės šeimynos
kai Vilniuj svečiavos mano jaunėlis brolis
(dabar jis užmigo ir miega – nebudinkit)*

*Kiek dienų ir naktų – tas mirksnis
tik mirgantis mirksnis
užrašant skubrą verlibrą*

*liejas
vos spėja širdies ranka
ženklinti – viso labo pajauta
aukštosios akimirkos
virš tų dviejų qžuolų
ir tuščio tarpo lyg brūkšnio
kur užė trečiasis*

2009–2012

Tylus vakaras. Variacija

Jau sniegai plonėja. Jie lėni.
Sielon siūbteli šilta vilnis.

Gobia vakaras. Tu nieko negirdi.
Tu skaitai. Ir patirtis karti
pasimiršta. Miela ir baugu.
Ar stebuklui šiam nestigs jėgų?

Bet skaitai toliau ir jau tiki,
kad nebus Apvaizda palanki
tiems, kas bijo vėtrų ir lemties ---
Iš aukščiau pažvelgus – lyg meldies,

o ne kupinas vargų sakmes
širdimi seki... Meni, kaip mes

vertėm savo negandas viltim ---
Sielon siūbteli šilta vilnis.

2011

Aukštaitiška ringuotė

Šiauriškas baltmolis – medžiai aukštyn,
aukštybių aukštybėn. Visa iš Ten?

Pilies kalnas dumba. Šičia šypsos
Švedo žuvėdo žvynas tamsoj.

Gentis su gentim susiliejo. Sėla.
Žolinės patiltė – lelijų asla.

Bet čia svidi visa, ko nebėra
kraščiausiuos kraštuos. Jei slegia kupra,

pažvelk: viso labo sustingę sparnai...
Gentis su gentim... Dangina sapnai.

Pilies kalnas dumba. O medžiai – aukštyn,
aukštybių aukštybėn. Visa iš Ten.

2010

Tolstantys

Ir tas, kur rišdavo ožkelę tarp bažnyčios
ir Kryžiaus tremtiniams atmint, išėjo.
O paskui jį juodai baltai ryšėję
marijos mortos, amžinybe nėsčios.

Iš ašarų pakalnės kilti lengva?
Lyg aštrūs peiliai žvilga tie kapeliai---
Smuikuoja prosenelis Matas jų kapeloj.
Ir kalvis Lionginas – net auksinai pamėlęs...

Nutilk. Tyla dabar iškalingiausia.
Trijų kartų vardai, kurie kartosis
toj begalybėj. Ir tik laikas gaus
Virš nulenktų galvų jau ketvirtosios.

Prieš migdamas kartosiu: ėjo ir išėjo
marijos mortos, amžinybe nėsčios,
ir tas, kur rišdavo ožkelę tarp bažnyčios
ir Kryžiaus tremtiniams – jau Aukštaitijoj.

2010

Kregždžiukų kapas

Trys kregždžiukų kryželiai
ant garažo grindų ---
Ką jie ženklina, žeme?
Ką jie reiškia, dangau?

Išsviesti jie iš lizdo, –
gal žiema, mums gūdžia
atsilieps. Kaitros miestuos
nukamuos... Tik pradžia

To, ką sausvėjai žada
ir virš mūsų lizdų.
Tie kregždžiukų kryželiai
mus suvienys ir guos.

Juos pagerbti dar galim
Žemių sauja šviežia.
Prie kregždžiukų kapelio
Su vaikais – garaže ---
2010

Taikiu žvilgsniu

*Močiute, jau žaibų žabus renki
dangaus ugniakurui setyniavarsiui.
Perkūno ratų muzika tranki
nutolsta. Debesys lyg dėmės tirpsta.*

*Mes dar kely. Jis rangos mummyse
tarsi žaltys, išslydęs iš po slenksčio
namų, kurie atgyja ugnyje,
praryjančioj net šimtmečius... Kur dingčiau?*

*Deja, keleiviai dingsta iš akių,
palikę peleniniam slėny pėdsaką.
Gal kelią grįžtantiems ruoši, taikiu
žvilgsniu lydėdama – lyg laimindama viską.*
2011

Tie mėnesiai...

*Kodėl jie vadinasi medžių, paukščių, žiemkenčių
Vardais? Kyla į saulę. Ne saulė leidžias.
Tik lapai, paukščių plunksnos, snieguolės ant gruodo.*

*Giedri ir orūs – ovalioje laiko jūroje.
Šiaurinės girios, atlaikiusios sukuri
kraujo stichijų, savo viršūnėmis rauda.*

*Jie dar pilni šaknų, ne tuščio sparnų užimo,
žiemkenčių vilties... Bet jau trumpėja žiemos,
ilgėja vasaros. Kartos nyksta, bet auga*

*Žvaigždynų tyloj... Iš tų mėnesių esam
įgiję brangiausia: medžiai – paukščiai – žiemkenčiai –
be atvangos visus tris pasaulius saugantys –*

įsuka baltų Rėdos amžiną ratą ---
2011

Pandėlio varpai

*Švento Tėvo nuncijus atvykęs
Pandėlin palaimino varpus.
O jų skleistuviui, tikiu, dar bus
kam paskelbti meilės žinią, vaike.*

*Tie varpai skardieji mus palaimins.
Bet ir tikinčion širdin įlies
skausmo, kurs augina sielos lemtį...
Neužsklęsk jų, varpinės pilie.*

*Nuaidės – maldys ir tykų skundų...
Toj bažnyčioj Dagilėlis vos
metelius giedojo... Bet gyvuos
ir laikų tekėjime sekundę*

*Jo tyra širdis... Yra kas mena
atnašas poeto... Pandėlin
lydi ir mane varpų dilyn,
dilginantis jo giesmelių menas.*
2008–2010

Sipelių kapeliai

*Lėtai noksta žirniai.
Vėlyvis lengvai violetinis.
Gaisruoja jau girios –
liepsnoja ruduo ligi Vėlinių.*

*Ir vėl tarsi sniego
spalvos – chrizantemų jau metas.
Ir viskas. Ir nieko –
tik žmogų guldo į medį.*

*Baltesnio už sniegą
Širdis pilna graudaus rūščio.
Ir viskas. Ir nieko –
tik naktys it ankštys tuščios.*
2011

Kas „Nebylin“ nesudėta...

ELIGIJUS DAUGNORA

Rokiškio liaudies teatro vyriausiasis režisierius

Režisieriui kalbėti apie savo spektaklį ne visai etiška – ką norėjai pasakyti, turėjai pasakyti pačiu spektakliu. Bet po kiekvienos premjeros tenka iškuopti iš galvos daugybę nepanaudotų mizanscenų, įvairių scenų variantų (kartais nuostabiai nusisėkusių, bet nelimpančių prie bendro spektaklio sumanymo), krūvas pastabų, kurios paaiškintų vieną ar kitą sumanymą, teorinių įžvalgų ir t. t. O kur visa tai, kas sudarytų nemenką knygą, dėti? Tepasiliks tai sąmonės stalčiuokuose – gal pravers vėliau, statant kitus spektaklius, ką nors rašinėjant. O čia norėčiau paliesti dalykus, kurių pačiame spektaklio vyksme nebuvo matyti, arba tuos, kurie būdingi ir, iš režisieriaus kėdės žiūrint, atrodo būtini ne tik konkrečiam spektakliui, bet ir teatrui apskritai.

Taigi, Vaižganto „Nebylys“. Apy-saka, vienintelis Vaižganto kūrinys, paties autoriaus vadintas romanu. Ne dėl apimties, nes ji tikrai nedidelė, ne dėl personažų ir siužetinių linijų gausos, nes erdvė ir laikas „Nebylyje“ labai apriboti, bet dėl to, kad centre – meilės istorija. Dar nuo antikos laikų pažįstama situacija: du draugai („daugiau negu broliai“, kaip jie patys tvirtina) ir moteris, sugriauanti tą draugystę, įsiveržianti į gyvenimą ir suardanti ramybę, įprastą ritmą, sumaišanti jausmus ir dalykus, kuriais šventai tikėta. Pabaiga dažniausiai neišvengiamai

tragiška – vieno ar abiejų draugų (kartais ir visų meilės trikampio dalyvių) mirtis.

Tokie siužetai visais laikais traukė teatro dėmesį, tad nieko nuostabaus, kad ir „Nebylys“ statytas jau ne viename teatre – ir profesionaliajame, ir mėgėjų – bei televizijoje. Problema ta, kad Vaižganto apysaka rašyta negalvojant apie teatrą. Joje labai mažai dialogų, kurie inscenizuojant kūrinį gali tapti atspirties tašku, daug vidinių veikėjų monologų ir autoriaus intarpų į veiksmo eigą. Tad „Nebylio“ inscenizavimas gana sudėtingas. Iki šiol, regis, teturime vienintelę Raimundo Samulevičiaus inscenizaciją, kuria ir naudojasi visi režisieriai. Šią inscenizaciją kaip atspirties tašką ėmė ir šių eilučių autorius. Bet inscenizuotojas, pritaikydamas kūrinį scenai, galvojo apie profesionalųjį teatrą, didelį dviejų dalių spektaklį. Todėl inscenizacijoje atsirado ir kitų Vaižganto kūrinių motyvų, frazių bei parafrazių. Juos, gryninant tekstą ir artinant prie Vaižganto matymo, teko išbraukti. Tiesą pasakius, teksto, ypač svetimo, braukymas nėra mėgiamiausias mano užsiėmimas, dažniausiai stengiuosi kiek įmanoma išsaugoti autoriaus žodį ir raidę, suprasti, kodėl jie buvo parašyti, ką reiškia, kokią vietą užima visame kūrinyje. Tik šiuo atveju sąžinės kančias, kylančias dėl kiekvieno išbraukto žodžio, lengvino išankstinė nuostata,

kad teksto autorius – Vaižgantas, o ne R. Samulevičius.

Kitas dalykas, kad minėtas inscenizacijos autorius, norėdamas išsaugoti Vaižganto teksto grožį ir dvasią, pasuko pasakojančio, o ne veikiančio, rodančio teatro kryptimi. Taip inscenizacijoje atsirado du jaunuoliai ir moteris, kurie nedalyvauja vyksme, bet jį nupasakoja, komentuoja, perteikia herojų ir paties Vaižganto vidinius monologus. Tuo pat metu, kai ruošiausi statyti „Nebylį“ ir pradiniam darbo etape, teko dirbti ir prie Vaižganto kritikos tekstų. Iš jų paaiškėjo, kad pats rašytojas nemėgo pasakojančio teatro, tokią pasakojančią dramaturgiją ne kartą kritikavo ir buvo veiksmo teatro šalininkas. Tokio teatro ir tokios dramos pavyzdį Vaižgantas matė V. Mykolaičio-Putino „Valdovė“: „Valdovą“ rašant išvengta visa, ko nereikalinga vyriausiai akcijai; taip pat, kaip ir stiliuje, jokių pagražinimų, jokių įveiksminimų pašalinėmis priemonėmis. Griežtai visa, kas daroma (o visa, kas Putino sakoma, tai yra darymas), paliečia patį vyriausią besivystantį veiksmą¹. Toks Vaižganto požiūris, viena vertus, leido aukoti kai kuriuos teksto „gražumus“ dėl veiksmingumo, kita vertus, privertė pergaltvoti jau minėtų istorijos pasakotojų

¹ Vaižgantas. *Valdovas* // Šviesos keliai, 1930, Nr. 2, p. 73.

Rokiškio liaudies teatro spektaklis „Nebylys“ pagal J. Tumų-Vaižgantą, 2012 m. Režisierius Eligijus Daugnora. Nuotr. iš Rokiškio liaudies teatro archyvo

vaidmenį ir vietą spektaklyje. Kaip pasakotojas gali tapti veiksmingas? Tapdamas **kūrėju**. Taip vėl, jau kiek kitu kampu, grįžome prie kūrėjo ir kūrinio santykio, kuris visai įdomiai nuskambėjo ankstesniame spektaklyje – Justino Marcinkevičiaus „Ikare“. Tik šiuokart turbūt dar negailestingiau kūrėjui, kuris įsivaizduoja esąs viešpats ir galįs daryti su savo kūrinium (sukurtu personažu) ką tinkamas.

Toks pasakotojų–dievų traktavimas leido pakilti nuo dramos, kaip dažniausiai ankstesnių kūrėjų buvo traktuojamas „Nebylys“, iki tragedijos. Tragedijos turbūt dar antikine prasme, kai herojus bando pakeisti žiaurų likimą, bet pasipriešinti dievų valiai nepajėgia ir žūsta. Juk kuo kalti „Nebylio“ Jonas ir Kazys? Kad abiem likimo buvo skirta pamilti tą pačią moterį? Ar jų valioje buvo

viską pakeisti? Teisybė, jie bando priešintis tam, kas vyksta. Kazys, manydamas esąs apsėstas velnio (pasąmoningai suvokia, kad pats, be dieviškojo įsikišimo, jau nieko pakeisti negali), eina išpažinties pas kunigą, atsisako matytis su Anelią, bet viskas veltui. Įvedus personifikuotus likimo nešėjus, kurie ir fiziškai stumia, suveda veikėjus į vieną vietą, išskiria juos, o paskui pjudo draugus vieną prieš kitą, gena botago kirčiais, herojai lieka tarsi už išteisinimo ir pasmerkimo ribų – svarbiausi jau tampa ne jų tarpusavio santykiai, o santykiai su Likimu, su tais trim dievais. Dramos veikėjas, pralaimėdamas likimui, tampa herojumi, kurio žūtis žiūrovui sukelia estetinį pasigėrėjimą. Bet tai jau dramos teorija, Aristotelis, kurio žiūrovas nemato ir neprisimena.

Įveiksiminimas neleido nueiti paprasčiausiu keliu – tiesioginiu tautodailės, liaudies meno citavimo keliu. Nors, prisipažinsiu, pradiniam darbo etape buvo didelė pagunda naudoti ir pietos, ir rūpintojėlio, ir kitus lietuvių liaudies skulptūros motyvus, bet vėliau to sumanymo atsisakyta kaip pernelyg iliustratyvaus ir neveiksmingo. Tautodailinio teatro priemonių šiame spektaklyje esama, bet gal daugiau ne citatų, o meninio mąstymo lygmenų. Ir nevienareikšmė vandens simbolika, ir varpas medyje, ir daugiareikšmis karstas–šaltinis, ir fizinis pririšimas persekiojimo scenoje, ir bendravimo perkėlimas, kai šnekamasi su vienu partneriu, o fiziškai kontaktuojama su kitu.

Toks veiksmingas „Nebylio“ perskaitymas iškėlė ir tam tikrus reikalavimus aktoriams. Tie reikala-

vimai kyla iš sunkiai įgyvendinamo režisieriaus noro pastatyti spektaklį, kuris nepriklausytų nuo aktoriaus fizinės ir dvasinės formos (deja, mėgėjų teatro režisierius nuo jos neretai priklausomas netgi labiau nei dirbantis su profesionalais), o intensyvus teatras leidžia sumažinti tą priklausomybę. Spektaklyje vaidinantys aktoriai turėjo prisitaikyti prie gerokai intensyvesnio teatro, atlaikyti didesnę fizinę ir emocinę bei psichologinę krūvį. Ir jų garbei tenka pripažinti, kad visi tą krūvį sėkmingai, neatsipalaiduodami nuo pradžios iki pabaigos atlaikė. Ypač pagrindinių vaidmenų atlikėjai Ramūnas Traškinas (Kazys), Valerijus Rancevas (Jonas), Lina Kalvelytė (Anelija), Marytė Vatkėvičiūtė (Dėdienė). Tomas Kundelis, Arūnas Skardžius, Raimonda Stankevičiūtė-Vilimienė, vaidinę sunkiai apibrėžiamą pasakotojų dievų vaidmenį, reikalaujantį ypatingo susikaupimo (nuo jų iš esmės priklauso viso spektaklio tempas ir ritmas), taip pat atsiskleidė naujomis spalvomis, suvaidino, mano manymu, vienus ryškiausių ir įdomiausių savo vaidmenų.

Žinoma, jau ne kartą minėtas veiksmingumas turi ir vieną didelį trūkumą – nukenčia autoriaus tekstas. Tai jau, ko gero, ne tik mėgėjų teatro problema – nesunku pastebėti, kad ir šių laikų aktoriai profesionalai,

Spektaklio „Nebylys“ akimirka. Nuotr. iš Rokiškio liaudies teatro archyvo

rūpestingai laikydamiesi mizanscenų, gana atsainiai žiūri į rašytojo tekstą, savavališkai (kartais ir be blogos valios) jį keičia, kupiūruoja ir pan. Ir „Nebylyje“ to esama. Bet šios negerovės tikrai siekta išvengti ir tikrai ne visi aktoriai šią nuodėmę turi. O Vaižganto tekstas vertas ypatingo įsiklausymo ir meilės bei atsargumo.

Ta proga galima būtų paminėti ir daugiau režisūrinio aplaidumo ir neapsižiūrėjimo nuodėmių, bet čia jau prasidėtų išsamesnė spektaklio analizė, o juk pats sau pažadėjau nieko neanalizuoti, bet šnekėti apie tai, kas „Nebylin“ nesudėta.

Po pastarųjų dviejų sezonų, praleistų ne itin minkštoje Rokiškio liaudies teatro vyriausiojo

režisieriaus kėdėje, po trijų su puse pastatyto spektaklio jau galėčiau prisipažinti, kur link norėtusi kreipti teatrą, ką norėtusi nuveikti. O norėtusi judėti visą laiką čia minėto intensyvaus teatro link. Norėtusi kalbėti ne apie tai, kas aktualu šiandien, o apie tai, kas žmogui svarbu buvo vakar ir svarbu bus rytoj – apie amžinąsias temas ir vertybes. Gal kas ir apkaltins mane „atitrūkimu nuo tikrovės“, neaktualumu, nesupratimu, kur gyvenu ir kuo gyvena žmonės, bet tokiam aš galiu atšauti savo mėgiamo poeto Henriko Radausko žodžiais: „Pasauliu netikiu, o pasaka tikiu“. Nes pasaka leidžia pakilti bent šiek tiek virš žemės – ak, tas saldus jausmas, kad skrendi...

Keli iš nerimo dėžutės iškrite eilėraščiai

GINTAUTAS STANKAITIS

Labai maloniai perskaičiau man dovanotą Rokiškio krašto kultūros žurnalo „Prie Nemunėlio“ 2011 metų 1 (26) numerį. Skaitytoją patraukia žurnalo informatyvumas, galbūt pirmą kartą viešai paskelbiami ir plačiai aprašyti literatūriniai faktai, įžymių šio krašto kūrėjų ir asmenybių gyvenimų aprašymai, istorinės nuotraukos, atsiminimai (A. Keliuočio „Mano autobiografija“, A. Bučiaus „Keli štrichai mokytojo portretui“ ir kt.). Mielai ir šiltai nuteikia gerai (gal tiksliau sakyti – tobulai) poligrafiškai išspausdinti Broniaus Bružo parodiniai ir suvenyriniai vitražai. Stebina ir Lauritos Leščinskaitės „Miniatiūros“, kurias turbūt geriau pavadinti malonėmis, talpiomis minčių ir prasminių pastebėjimų impresijomis.

Stabtelkime prie vienuolikos Algimanto Bučiaus eilėraščių, išspausdintų šiame leidinyje (p. 100–102). Nedaug? Tegu! Poeziją suprantantys ir einantys poezijos keliais, klystkeliais ir vingiuotais arba tiesiais vieškeliais juos pastebės. Eilėraštis „Širdies Lietuva“ – tai lyg keli potėpiai, keli štrichai apie laimingą vaikystę, pragyventą „lyg pasakoj linksmoj“, „nei vargų, nei rūpesčių po šiltais tėvų sparnais“ Krylių kaime, Dviragio vilnyse „besipliūškenant“. Idilė? Galbūt? Net šviesus pavydas apima tuos, kurie tokios vaikystės savo tėviškėse neturėjo... Tai laimingo ir patenkinto gyvenimu žmogaus poezija. Kūrėjo, kuriam gyvenimo kelyje rūpesčių ir negandų būta, bet jie sėkmingai ir

laimingai praeiti ir nugalėti (eil. „Vakaronė“, „Vieversio diena“, „Senatvės žiemą vasara gyva“).

Eilėraščiai parašyti gražia klasikine, lietuvių poezijoje įsigalėjusia silabine tonine eilėdara. Man labai patiko netrafaretiniai rimai, nes rimuojamos ne tik tos pačios lietuvių kalbos dalys – veiksmažodžiai su veiksmažodžiais, daiktavardžiai su daiktavardžiais, būdvardžiai su būdvardžiais, bet ieškoma ir randama, o gal tai savaime atsitinka kūrybos procese, rimų įvairovė (*iškirto – stirtos, išlikusių – vainiką, arimų – užgimimus, šakelė – gelia, užkimusi – likimas, slenka – rankom, gaiva – gyva...*). Malonu skaityti ir jausti gimtosios kalbos gyvumą, muzikalumą, matyti ir suprasti kuriamą meninį vaizdą. Manau, kad tai ir yra stipriosios ir gerosios poezijos pusės. Na, o žodžių *rasą – basas* rimas man primena Maiironio eilėraštį apie vaikstančias basas geltonkases lietuvių mergaites už Raseinių, prie Dubysos. Todėl šie rimai jau net tapo trafaretiniais. To vertėtų vengti (eil. „Stebuklas“). Miela ir tai, kad autorius nepasiduoda įsigalinčiai madai – nemėgdžioja vakarietiškosios technokratiškosios, prozinės ir nelabai lietuvių kalbai bei eilėdarai tinkančios poezijos. Eilėraščių tematika gana įvairi: ir prisiminimai („Stebuklas“), ir gyvenimo vertinimai („Jaunystės duonos raugas“, „Nerimas“, „Pavasario mišios“), ir žmogų palydinti Amžinątvės būtinybė („Smėlio laikrodis“).

Kadangi susidomėjau žurnale išspausdintais eilėraščiais, autorius

man padovanojo savo kūrybos knygeles „Sidabro gatvė“ (2008) ir „Jaunystės duonos raugas“ (2011). O internetinėje enciklopedijoje radau dar vieną poezijos knygelę „Metų žirgai“ (2006). Perverčiau, skaičiau ir skaitau. Algimantas Bučius savo kūrybą linkęs laikyti kamerine. Žinoma, tai tikslu ir ne visai tikslu. Nedrįstu jos visos vertinti ar išsakyti savo įspūdžius. Kiekviena išleista knyga, kokia ji bebūtų ir kieno išleista – tampa lietuvių literatūros istorijos lobiu. Jas visada vertina ne tik literatūrologai, dienos mada, bet ir visuomenė. O dėl autoriaus kukliai pasirinkto žodžio – kamerinė, tai tikslu tiek, kiek sukurta eilėraščių dedikacijų (lotyniškai *dedicatio* – paskyra) („Jaunystės duonos raugas“, skyrelis „Rimų puokštės“, p. 127–188). Šiuolaikinėje literatūroje dedikacijomis vadinami poezijos kūriniai, skirti įžymiesiems istorijos ir kultūros žmonėms prisiminti bei pagerbti. Dedikuotoji poezija visada tampa labai individuali, kartais itin intymi, netgi giliai užšifruota. Bet visada suprantama tų, kuriems ji skirta. Kiti į tokią kūrybą reaguoja labai įvairiai: laiko ją riterystės parodymu. Ypač kai dedikuojama moterims.

Lietuvių literatūrai reikia ir tokios poezijos.

Štai tokios mintys ir jausmai kyla, kai žurnale randi keliolika iš nerimo dėžutės iškritusių eilėraščių, juos su malonumu perskaitai ir, atradęs dar vieną grožio ir poezijos kūrėją, sakai jam: „Sėkmės!“

Nikolaj Gumiliov

(1886–1921)

Nikolaj Gumiliov (Nikolajus Gumiliovas) gimė 1886 m. balandžio 15 d. Kronštadte, laivyno gydytojo šeimoje. Tai vienas žymiausių XX a. akmeistinės poezijos atstovų, literatūrologas, keliautojas, karys, leidėjas ir įvairių literatūrinių leidinių redaktorius, vertėjas. Pirmąją poezijos rinkinį „Konkistadorų kelias“ išleido 1905 m. Studijavo Paryžiaus Sorbonos, Sankt Peterburgo universitetuose. Dėl sveikatos pripažintas netinkamas karinei tarnybai. 1907 m. pirmą kartą išvyko į Afriką. 1910 m. vedė Anną Gorenko-Achmatovą, kurios rankos siekė net septynerius metus. 1910 m. rugsėjo 23 d. per Konstantinopolį antrą kartą išvyko į Afriką. 1911 m. N. Gumilovo pastangomis įkurtas „Poetų cechas“, kuriame, be jo, dalyvavo Anna Achmatova, Osip Mandelštamas, Aleksandras Blokas ir kiti simbolistai. 1912 m. N. Gumilovas pareiškė sukūręs naują poezijos srovę – akmeizmą (siekimas atskleisti gyvenimo pilnatvę, vaizduojant kasdieniškus reiškinius). Dauguma „Poetų cecho“ narių tapo naujosios srovės atstovais. 1914 m. rugpjūčio 25 d.

Nikolaj Gumiliov

Gumiliovas tapo Leibgvardijos ulonų pulko savanoriu ir išvyko į frontą. Apdovanotas dviem Georgijaus kryžiais už drąsą. 1917 m. revoliuciją poetas sutiko Prancūzijoje, būdamas Laikinosios vyriausybės atstovu. 1918 m. rugpjūčio 5 d. išsiskyrė su Anna Achmatova. Antrą kartą N. Gumiliovas vedė istoriko ir literatūrologo N. A. Engelgardto dukterį Anną. Iš pirmos santuokos gimė sūnus Levas (garsus ir prieštaringai vertinamas mokslininkas, istorikas, etnologas, istorijos mokslų daktaras), iš antros – dukra Jelena (kartu

su motina mirė Leningrado blokados metu). 1920 m. įkurtas Rusijos rašytojų sąjungos Petrogrado skyrius, kurio pirmininku išrinktas N. Gumiliovas. Čia jis bendradarbiavo su M. Gorkiu rengiant „Iliustruotą kultūros istoriją“. Gyvendamas sovietinėje Rusijoje, N. Gumiliovas neslėpė savo religinių ir politinių pažiūrų. Jis atvirai žegnojosi cerkvėse, o į klausimą apie savo politines pažiūras atsakė: „Esu ištikimas monarchistas“. 1921 m. rugpjūčio 4 d. suimamas įtariant dalyvavimu vadinamajame profesoriaus „Tagancevo sąmokslė“ ir sušaudomas. Poeto kapas nežinomas. Iki 1989 m. jo kūryba Sovietų Sąjungoje buvo uždrausta. Poetas reabilituotas tik 1992 m. Pagrindinės N. Gumilovo lyrikos temos – meilė, mirtis, menas, karas ir Afrika, kurioje lankėsi ne vieną kartą. Jo kūryboje beveik nerasime politinės ir patriotinės lyrikos. Poeto kūryba išversta į trisdešimt pasaulio kalbų. Iš lietuvių poetų jo kūryba domėjosi ir vertė S. Nėris, Putinas, J. Jurkšaitis, A. Drilinga, D. Kajokas, G. Patackas.

*Žurnalo „Prie Nemunėlio“
redakcinė kolegija*

Maskaradas

*Koridorių prietemoj į blizgesį salių
Šiandieną suskubo šėliojančios kaukės,
Girliandom žiedų išdabintom svetainėm
Lyg viesulu skriejo beprotiški šokiai.*

*Drakonams įkibę parankėse delčios,
Šmėžavo po salę tarp kiniškų vazų,
Liepsnojantis deglas, liutnía, o jos stygos
Kartojo tą patį beprasmišką vardą.*

*Vėl veržlūs mazurkos garsai nuaidėjo,
Ir mano glėby kurtizanė Sodoma,
Kažko aš liūdėjau, kažkam aš šypsojau,
Kažkas man atrodė pažįstamai keista.*

*Maldauju šokėjos: „Nuimk savo kaukę,
Nejaugi many neįžvelgsi tu brolio?
Tu primeni man tą senovinę sakmę,
Kurią kažkada aš girdėjau ne kartą.*

*Visiems svetima visada pasiliksi,
Tave aš tik vienas beribiai pažįstu,
Tikėk, nuo žmonių ir nuo kaukių nuslėpsiu:
Žinau, kas esi tu, caraite Sodoma.“*

*Po kauke girdėjos jaunatviškas juokas,
Žvilgsnius vėduokle ji žaismingai užslėpus.
Drakonams įkibę parankėse delčios
Šmėžavo po salę tarp kiniškų vazų.*

*Staiga iš kertės be grėsmingo pavojaus
Išplaukia nakties vis tamsėjantis veidas.
Tuomet lyg angis ji išsprūdo iš glėbio,
Nuplėšusi kaukę pravėrė blakstienas.*

*Menu aš, menu aš – girdėtosios dainos,
Tą virpulį saldų, aistringą, laukinį
Ir kuždesį švelnų, įteiklų: „Atgimki,
Atgimki gyvenimui, skausmui ir laimei.“*

*Man gilumą slaptą šis mirksnis atvėrė,
Bet priesaikos savo šurprios neišduosiu.
Caraite, caraite, aš tavo belaisvis,
Aš tavo ir kūnu, aš tavo ir siela.*

1907

Prisakymas (Testamentas)

*Sužavėtam gyvenimo vyliais,
Man išnykti baugu migloje,
Aš nenoriu sugrįžti gimtinėn
Ir jos žemėj užmigt juodoje.*

*Čia, virš ežero rožinio rūko,
Kai saulėlydis kalną užklos,
Te žyniai man santūrūs ir rūsūs
Kiparinį laužą paruoš.*

*O lavoną susukę į drobę,
Nusilenks ir ant laužo padės,
Kad žvelgčiau iš šio kietojo guolio
Paslėpta šypsena iš mirties.*

*Kai palies vos saulėtekis kalnus,
Kai granitinį molą auksuos,
Te paleidžia jie deglą iš rankų,
Te pasklis aromatas dervos.*

*Kai tyloj ims raudoti birbynė,
Kai sidabro varpai ims skambėti.
Tik tada į kelionę ugninę
Gedulingasis plaustas judės.*

*Tartum demonas magiškoj girioj
Vėl manoji būtis įsižiebs,
O šio laužo glamones patyręs,
Tarsi feniksas kūnas pakils.*

*Nežinia: ar į tuštumą, rojų
Visagalis ištremti nuspręs.
Štai žiūrėkit, dar sykį liepsnoju
Gaivalinga gyvybe ugnies.*

1908

Turtinga širdis

*Apakus dvasia jau miegojo
Tarsi veidrodžiai dulkini,
Bet spindinčiu debesiu Rojaus
Širdies tamsoje gyveni.*

*Kiek lobių širdy, netikėjau,
Liepsnoja žvaigždynais kaitriais,
Tad laimę išmelsti iš Dievo
Pakaks tavo lūpoms tikrai.*

*Lig šiolei šie lobiai tylėję
Suskambo grynu sidabru.
Tad laimei išmelsti iš Dievo
Pakaks šioms akims – aš tikiu.*

*Džiugu, jog širdis taip turtinga,
Juk tu iš kaitriosios ugnies,
Sparnuota dvasia, stebuklinga,
Dainuojanti man tu išties.*

1917

* * *

*Ne sykį Jūs atminsit mane,
Pasaulį mano kerintį ir keistą,
Nuaustą iš dainų ir iš ugnies,
Vientisą ir melo nepaliestą.*

*Kviečiau aš Jus, bet atsakas – tylą:
Per ankštas jis Jums ar painus be galios
Prastus eilėraščius rašiau, tiesa?
Klaidžiai meldžiau aš Jūsų Visagaliu.*

*Bet jūs kaskart palinksit be jėgų,
Ir tarsite aš prisimint nedrįsiu.
Kitoks pasaulis, kitokių spalvų
Be išlygų mane užbūrė visą.*

1917

Iš rusų k. vertė Algirdas Ražinskas

Juzefa Čeičytė. *Juodoji gulbė*,
1962 m., koliažas, 90x120 cm
Iš Rokiškio krašto muziejaus fondų

Juzefa Čeičytė. *Paskutinė giesmė*,
1994 m. kartonas, aliejus, 85x61 cm
Iš Rokiškio krašto muziejaus fondų

26,64

